

SLOVENSKÁ REČ

74 | 2009 | 2 |

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Martina Ivanová, Dynamický aspekt slovotvornej motivácie a jeho zachytenie v Slovníku koreňových morféme slovenčiny ■ Zuzana Hlubinková, Moravskoslezská a slovenská pomístní jména se základem *brť-/brt-*, popř. *včel-*

DISKUSIE A ROZHEADY

Ján Kačala, Svedectvo recenzenta o Slovníku súčasného slovenského jazyka ■ Poznámky k príspevku Jána Kačalu Svedectvo recenzenta o Slovníku súčasného slovenského jazyka. Klára Buzássyová ■ Stanovisko k Svedectvu recenzenta SSSJ od J. Kačalu. Jozef Mlacek

SPRÁVY A RECENZIE

Nesociolingvistické glosy o sociolingvistických etudách. Ivor Ripka ■ Slovenskí jazykovedci. Milan Majtán ■ SABOL, Ján – BÓNOVÁ, Iveta – SOKOLOVÁ, Miloslava: Kultúra hovoreného prejavu. Agáta Karčová

KRONIKA

Životné jubileum Kataríny Habovštiakovej. Iveta Valentová ■ Súpis prác doc. Kataríny Habovštiakovej, rod. Kuchárikovej za roky 1999 – 2008. Júlia Behýlová

ROZLIČNOSTI

O pôvode slova *karimatka*. Ľubor Králik

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Jana Wachtarczyková

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Mi-
roslav Dudok, Ján Findra, Jana Wachtarczyková,
Lubomír Kralčík, Milan Majtán, Jozef Mlacek,
Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ján Sabol,
Daniela Slančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- Martina Ivanová, Dynamický aspekt slovtvornej
motivácie a jeho zachytenie v Slovníku koreňových
morfém slovenčiny 65
- Zuzana Hlubinková, Moravskoslezská a slovenská
pomistní jména se základem *bri-/brt-*, popř. *včel-* 81

DISKUSIE A ROZHĽADY

- Poznámka hlavného redaktora 91
- Ján Kačala, Svedectvo recenzenta o Slovníku súčasného
slovenského jazyka 91
- Poznámky k príspevku Jána Kačalu Svedectvo recenzenta
o Slovníku súčasného slovenského jazyka. Klára
Buzássyová 98
- Stanovisko k Svedectvu recenzenta SSSJ od J. Kačalu.
Jozef Mlacek 103

SPRÁVY A RECENZIE

- Nesociolingvistické glosy o sociolingvistických etudách.
Ivor Ripka 105
- Slovenskí jazykovedci. Milan Majtán 110
- SABOL, Ján – BÓNOVÁ, Iveta – ŠOKOLOVÁ, Miloslava:
Kultúra hovoreného prejavu. Agáta Karčová

KRONIKA

- Životné jubileum Kataríny Habovštiakovej. Iveta
Valentová 113
- Súpis prác doc. Kataríny Habovštiakovej, rod. Kuchárikovej
za roky 1999 – 2008. Júlia Behýlová 115

ROZLIČNOSTI

- O pôvode slova *karimatka*. Lubor Králik 125

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows, najlepšie vo formáte .rtf. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridávať sa naďalej úzu časopisu, používať *kurzívu*, **bold**, ^{horný/}/_{dolný} index. Nič nepodčiarkovať, neriediť, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. Rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann – V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
7. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
8. Príspevky prosíme posielat' elektronickou poštou ako prílohu paralelne na adresy *wachtarczyk@gmail.com* a *slavoo@juls.savba.sk*. Po prijatí príspevku autorov vyrozumíme o možnostiach publikovania.
9. Literatúru uvádzať takto:
 - a) knižná publikácia:

FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 199 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 2000. 998 s.
 - b) štúdia v zborníku:

DOLNÍK, Juraj: Spisovná slovenčina a čeština. In: Studia Academica Slovaca. 28. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1999, s. 39 – 52.
 - c) článok v časopise:

HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovíes ísť a chodiť. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Prosíme autorov, aby s príspevkami posielali aj údaje potrebné na vyplatenie honorára: rodné číslo, adresu trvalého bydliska a číslo bankového účtu.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulu). Abstrakt by mal mať približne 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovýskumnej oblasti.

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 74, 2009. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Jana Wachtarczyková. Technický redaktor: Vladimír Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. E-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk.

Registračné číslo 7089.

Evidenčné číslo EV 3695/09

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Telephone: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2009

Martina Ivanová

DYNAMICKÝ ASPEKT SLOVOTVORNEJ MOTIVÁCIE A JEHO ZACHYTENIE V SLOVNÍKU KOREŇOVÝCH MORFÉM SLOVENČINY*

Ivanová, M: Dynamic aspect of the word formation in motivation and it's reflection in the Dictionary of slovac radix morphemes. *Slovenská reč*, vol. 74, No. 2, pp. 64 – 80. (Bratislava)

In the paper the author describes the dynamics of the word formation processes and their recording in *Slovník koreňových morférov slovenčiny* (2007). Demotivation processes have several degrees that is reflected in the dictionary through various lexicographical tools of description. Depending upon the measure, semantic or formal decorrelation between two units leads to the existence of radix polysemy, delimitation of potential morphematic boundaries or perintegration in primary word formation structure.

Fundamentálnym aspektom jazykotvorného procesu je systemizácia utváraných jazykových prostriedkov. Na lexikálnej rovine sa prostriedkom systemizácie stáva formálna a významová súvzťažnosť jej prvkov na paradigmatickej a syntagmatickej osi. Centrálnu funkciu v tomto procese zohráva slovotvorná motivácia. Prvým dôvodom je to, že motivačný vzťah jestvujúci medzi motivantom a motivátom zasahuje obe zložky jazykového znaku, keďže sa týka tak formálnej, ako aj významovej stránky lexikálnych jednotiek. Druhý dôvod je ten, že do vzťahov slovotvornej motivácie sú zapojené aj slovotvorne nemotivované lexémy, ktoré plnia funkciu motivantov a ktoré sú zároveň (v závislosti od svojej motivačnej potencie) východiskom slovotvorných hniezd. Dynamika jazyka a špeciálne lexikálnej zásoby však môže vyvolať aj opačný efekt: oslabenie až stratu tak formálnej, ako aj sémantickej súvzťažnosti medzi lexikálnymi jednotkami. Tento proces sa v jazykovednej literatúre tradične označuje ako demotivácia (porovnaj Furdík, 1993, s. 20).

Práca na slovníku morfológicko-derivatívneho charakteru, akým je *Slovník koreňových morférov slovenčiny* (2005, 2007, ďalej SKMS¹), zahŕňala primárne zachytenie systemizačných slovtvorných procesov odohrávajúcich sa v lexikálnej rovine jazyka. Je prirodzené, že v tejto súvislosti pred autormi vyvstali dve fundamentálne otázky: 1. s akou základnou systemizačnou jednotkou reflektujúcou morfológicko-derivatívne vzťahy medzi lexémami pri koncipovaní slovníka pracovať a 2. ako sa vyrovnáť s dynamickou povahou formálno-sématických vzťahov, teda ako zachytiť demotivačné procesy, ktoré sa svojou procesuálnou povahou jednoznačnej systemizácii „vzpierajú“.

Charakter slovníka založeného na systemizácii jednotiek na základe radixov viedol k nutnosti pracovať s rovnakokoreňovými paradigmami jednotiek. V derivatológii rovnakokoreňový typ slovtvorného útvaru reprezentuje slovtvorné hniezdo. Morfológická povaha slovníka však viedla k potrebe vymedziť ako základnú systemizačnú jednotku útvary, ktorý okrem jednoznačne jestvujúcich derivatívnych vzťahov medzi jednotkami s identickým radixom bude zachytávať aj vzťahy zo sémantického či formálneho hľadiska deaktualizované. Takou jednotkou sa stal súbor radixov. Systemizácia prostredníctvom súboru radixov a prostredníctvom slovtvorných hniezd sa opiera o polysémiu koreňových morférov, prostredníctvom ktorej môže jeden súbor radixov združovať niekoľko slovtvorných hniezd na základe diachrónneho alebo sémantického usúvzťažnenia primárnych motivantov.

Jedným z prvých kľúčových krokov bolo odlišenie polysémie a homonymie radixov. Radixová polysémia a radixová homonymia sa vymedzuje v rámci radixov s asymetriou jednej formy a viacerých významov (porovnaj Sokolová – Genči, 2006).

Radixová homonymia sa v SKMS naznačuje horným indexom. Štatistické výskumy preukázali, že v SKMS sa vymedzuje celkovo 825 homonymných radixov (Sokolová, Genči, *ibid.*). V SKMS sa dôsledne selektuje homografia a homofónia monosémických koreňových morférov, homografickosť radixov sa eliminuje fonetickým zápisom koreňových morférov. Homonymia radixov vzniká pri preberaní lexikálnych jednotiek: môže ísť o homonymiu domáceho a prevzatého radixu (MOT¹ – *motor* internacionálny radix pôvodne z latinčiny, MOT² – *motat'* domáci radix) alebo o homonymiu radixov prevzatých z rôznych jazykov (MAN¹ – *manuál* pôvodom latinský radix, MAN² – *manometer* pôvodom grécky radix). V takýchto prípadoch možno hovoriť o interlingválnej heterogénnej homonymii radixov.

¹ Všetky štatistické závery vychádzajú z analýzy druhého, upraveného vydania *Slovníka koreňových morférov slovenčiny* (2007) realizovanej prostredníctvom programu Excel.

***•MAN¹**

- 1 **man**:u:ál-∅
- 2 **man**:u:ál:n-y
- 2 > **man**:u:ál:n-e«
- 1,3 **man**-i-kúr-*a*
- 1,3 > **man**-i-k-ér-∅
- 2,3 >> **man**-i-k-ér-k-*a*
- 2,3 > **man**-i-kúr-ov-ý
- 2,3 >(>) **man**-i-kúr-k-y
- 2,3 > **man**-i-kúr-ov-a:t' {vy-**man**-i-kúr-ov-a:t'}
- 2,3 > vy-**man**-i-kúr-ov-a:t' {**man**-i-kúr-ov-a:t'}
- 1,3 **man**:u-faktúr-*a*
- 2,3 > **man**:u-faktúr-n-y
- 2,3 >> **man**:u-faktúr-n-e«
- 1,3 **man**:u-pres-úr-*a*

***MAN²**

- 1,3 **man**-o-meter-∅
- 2,3 > **man**-o-metr-ic:k-ý

V prípade diachrónej sémantickej dekorelácie medzi významami polysémickej jednotky sa v diachrónej lexikológii uvažuje o tzv. historickej alebo homogénnej homonymii (porovnaj Dolník, 2003), ktorá sa realizuje pri sémantickom rozštiepení významu. V našom spracovaní sa prípadná homogénna homonymia radixov nespája s vymedzením osobitnej homonymickej koreňovej morfémy, diachróne usúvzťažnené primárne motivanty sú príslušníkmi dvoch osobitných slovtvorných hniezd, ale jedného súboru koreňových morfém. Nazdávame sa, že práve takýto spôsob riešenia umožňuje zachytiť obe stránky skúmaného javu: demotiváciu ako synchronny lexikálnosémantický jav a zároveň diachrónu „motivačnú históriu“ založenú na sémantickej súvzťažnosti radixov.

Pri odlišení homonymných a polysémických radixov dôležitú úlohu zohráva tzv. etymologická homonymia radixov. Iba na jej základe možno identifikovať náhodnú formálnu podobnosť, nejednoznačnosť priradenia jednotky k dvom formálne identickým radixom, resp. „silu“ motivácie, ktorá umožňuje interpretovať zdanlivý motivačný vzťah medzi sémanticky alebo geneticky nemotivovanými radixmi.

Ako príklad náhodnej formálnej podobnosti možno uviesť spracovanie jednotky *pochlebovať*. Primárne sme jednotku klasifikovali v rámci radixu **CHLIEB** s východiskovým motivantom *chlieb*. Geneticky však ide o odlišné, sémanticky rozlíšené radixy, *chlieb* je prevzatie z germánčiny, *pochlebovať* je *zasa* od *chalba* s významom „lichotenie“ (porovnaj Machek, 1968). Dôsledkom identifikácie etymologickej homonymie radixov v lexikografickom opise je odlišné spracovanie jednotiek, dezintegrácia primárneho slovtvorného súboru s polysémickým radixom na dva samostatné súbory s homonymnými radixmi.

Pôvodné***•CHLIEB (CHLEB) / CHLEB**

0 **chlieb-ø**
 0 > **chleb-ík-ø**
 0 >> **chleb-íč-ek-ø**
 0 > **chleb-ár:eň-ø**
 0 > **chleb-ník-ø**
 0 > **chleb-ov-ý**
 0 >(>) **chleb-ov-ník-ø**
 0 >(>) **chleb-ov-in-a**
 0,3 > **chleb-o-dar-c-a**
 0,3 > **chleb-o-dar-n-ý**
 0 po-**chleb-ov-a:t'**
 0 > po-**chleb-ník-ø**
 0 >> po-**chleb-níc-k-y**
 0 >>> po-**chleb-níc-k-y«**
 0 >(>)(>) po-**chleb-níc-tv-o**
 0 > po-**chleb-ov-a:č-ø**
 0 >(>) po-**chleb-ov-a:č-n-ý**
 0 >>> po-**chleb-ov-a:č-n-ost'²**
 0 >>> po-**chleb-ov-a:č-n-e«**

riešenie: Riešenie uplatnené v SKMS:**CHLIEB (CHLEB²)**

0 **chlieb-ø**
 0 > **chleb-ík-ø**
 0 >> **chleb-íč-ek-ø**
 0 > **chleb-ár:eň-ø**
 0 > **chleb-ník-ø**
 0 > **chleb-ov-ý**
 0 >(>) **chleb-ov-ník-ø**
 0 >(>) **chleb-ov-in-a**
 0,3 > **chleb-o-dar-c-a**
 0,3 > **chleb-o-dar-n-ý**
***CHLEB¹**
 0 po-**chleb-ov-a:t'**
 0 > po-**chleb-ník-ø**
 0 >> po-**chleb-níc-k-y**
 0 >>> po-**chleb-níc-k-y«**
 0 >(>)(>) po-**chleb-níc-tv-o**
 0 > po-**chleb-ov-a:č-ø**
 0 >(>) po-**chleb-ov-a:č-n-ý**
 0 >>> po-**chleb-ov-a:č-n-ost'²**
 0 >>> po-**chleb-ov-a:č-n-e«**

Ako príklad nejednoznačnej identifikácie jednotky v rámci dvoch súborov s formálne podobnými radixmi možno uviesť spracovanie jednotky *ruja*. SKMS ju spracúva ako motivát jednotky *ruvat' sa*, avšak etymologická analýza odкрýva pôvodnú motiváciu jednotkou *revat'²*. V tomto prípade by spracovanie malo viesť k zachyteniu homonymie a polysémie radixov.

Riešenie uplatnené v SKMS:***RU**

0 **ru-t'** sa (**ru:j-e-ø / ru-v-e:ø**,
ru-l-ø / ru-v-a:l-ø) / ru-v-a:t' sa
 (**ru:j-e-ø / ru-v-e:ø**, **ru-l-ø /**
ru-v-a:l-ø)
 {po-**ru-t'** sa / po-**ru-v-a:t'** sa}
 0 po-**ru-t'** sa / po-**ru-v-a:t'** sa
 {**ru-t' / ru-v-a:t'**}
 0 > **ru:j-a**
 0 >> **ru:j-n-ý**
 0 > **ru-v-ač:k-a**

REV

0 **rev-a:t'** {**z-rev-a:t'** sa / **za-rev-a:t'**}
 0 **z-rev-a:t'** / **za-rev-a:t'** {**rev-a:t'**}
 0 > **rev-ø**
 0 > **vy-rev-ov-a:t'**
 0 >(>) **vy-rev-úv-a:t'**
 0 > **roz-rev-a:t'** sa

Navrhované riešenie:***RU¹**

0 **ru-t'** sa (**ru:j-e-ø / ru-v-e:ø**,
ru-l-ø / ru-v-a:l-ø) / ru-v-a:t' sa
 (**ru:j-e-ø / ru-v-e:ø**, **ru-l-ø /**
ru-v-a:l-ø)
 {po-**ru-t'** sa / po-**ru-v-a:t'** sa}
 0 po-**ru-t'** sa / po-**ru-v-a:t'** sa
 {**ru-t' / ru-v-a:t'**}
 0 > **ru-v-ač:k-a**

•REV / RU²

0 **rev-a:t'** {**z-rev-a:t'** sa / **za-rev-a:t'**}
 0 **z-rev-a:t'** / **za-rev-a:t'** {**rev-a:t'**}
 0 > **rev-ø**
 0 > **vy-rev-ov-a:t'**
 0 >(>) **vy-rev-úv-a:t'**
 0 > **roz-rev-a:t'** sa
 0 **ru:j-a**
 0 > **ru:j-n-ý**

² Na túto etymologickú súvislosť upozornil autorov Ľ. Králik vo svojom recenznom posudku slovníka.

„Sila“ motivácie v podobe tzv. remotivácie (k termínu remotivácia pozri Furdík, 1993, s. 26) sa prejavuje aj v usúvzťažňovaní jednotiek, ktoré sú z etymologického hľadiska homonymné. Napríklad motivanty *koč* a *kočovať* sa pôvodne spracúvali v súbore s radixom KOČ (a to na základe možnej sémantickej motivácie *kočovať* „presúvať sa z miesta na miesto pomocou koča“), avšak aj v tomto prípade ide o etymologickú homonymiu radixov: *koč* je z pravdepodobne z maďarčiny a je výsledkom apelativizácie (pôvodné toponymum *Kocs*), *kočovať* je zasa z turkotatárskeho *köc* vo význame „cesta, presídlenie“ (porovnaj Machek, 1968). Výsledkom rešpektovania etymologických súvislostí dochádza pri spracovaní k dezintegrácii pôvodného súboru radixov a k vzniku dvoch homonymných radixov.

Pôvodné

*•KOČ

- 1 koč-∅
- 2 > koč-iar-∅
- 2 >> koč-iar-ov-y'
- 2 > koč-ík-∅
- 2 >> koč-íč-ek-∅
- 2 >> koč-ík-ár:eň-∅
- 2 >> koč-ík-ov-y'
- 2 >> koč-ík-ov-a:t'
- 1 > koč-iš-∅
- 2 >> koč-iš-sk-y'
- 2 >> koč-iš-ov-a:t'
- 2 koč-ov-a:t'
- 2 > koč-ov-ník-∅
- 2 >> koč-ov-níc-k-y
- 2 >>> koč-ov-níc-tv-o
- 2 > koč-ov-n-y'

riešenie: Riešenie uplatnené v SKMS:

KOČ¹

- 1 koč-∅
- 2 > koč-iar-∅
- 2 >> koč-iar-ov-y'
- 2 > koč-ík-∅
- 2 >> koč-íč-ek-∅
- 2 >> koč-ík-ár:eň-∅
- 2 >> koč-ík-ov-y'
- 2 >> koč-ík-ov-a:t'
- 1 > koč-iš-∅
- 2 >> koč-iš-sk-y'
- 2 >> koč-iš-ov-a:t'

*KOČ²

- 2 koč-ov-a:t'
- 2 > koč-ov-ník-∅
- 2 >> koč-ov-níc-k-y
- 2 >>> koč-ov-níc-tv-o
- 2 > koč-ov-n-y'

Prípadné remotivačné tendencie sa v spracovaní eliminujú perintegráciou v rámci radixu, porovn. napr. radixy HAL a HALEN (prevz. z turkotatárčiny *hal-in-a*).

HAL

- 0 hal-i:t'
- 0 > od-hal-i:t' (sa) {od-hal'-ov-a:t'}
- 0 > od-hal'-ov-a:t' (sa) {od-hal-i:t'}
- 0 >> po-od-hal'-ov-a:t'
- 0 > roz-hal-i:t' {roz-hal'-ov-a:t'}
- 0 > roz-hal'-ov-a:t' {roz-hal-i:t'}
- 0 >> roz-hal-e:n-k-a
- 0 > za-hal-i:t' (sa) {za-hal'-ov-a:t'}
- 0 > za-hal'-ov-a:t' (sa) {za-hal-i:t'}

HALEN

- 1 halen-a
- 2 > halen-ov-y'

Na základe uvedených faktov možno konštatovať, že medzi súborom koreňových morfém a slovtvorným hniezdom sa môžu realizovať tri typy vzťahov:

a) Ekvivalentná distribúcia

Ide o najfrekvencovanejší typ vzťahu, pri ktorom jeden súbor radixov zahŕňa jedno slovtvorné hniezdo s jedným východiskovým motivantom. V takom prípade ide o monosémickú koreňovú morfému.

b) Jednosmerná inkluzívna distribúcia

Pri tomto vzťahu obsahuje jeden súbor radixov aspoň dve slovtvorné hniezda s minimálne dvoma východiskovými motivantmi. Základom spracovania radixov v rámci osobitných slovtvorných hniezd, ale jedného súboru radixov je sémantická súvzťažnosť primárnych motivantov. Táto sémantická súvzťažnosť sa zakladá na prítomnosti spoločného sémantického komponentu, ktorý sa realizuje pri primárnych motivantoch jednotlivých slovtvorných hniezd.

Z formálneho hľadiska je súbor radixov štruktúrovaný tak, že ako prvé sa spracúva slovtvorné hniezdo s formálne a sémanticky nemotivovaným východiskom, na ďalšom mieste sa spracúvajú slovtvorné hniezda s motivantmi, ktorých formálna štruktúra i motivačná história odkazujú na pôvodnú motiváciu. Spoločný sémantický príznak, na základe ktorého sú slovtvorné hniezda združené do jedného súboru radixov, má v pôvodnom motivante zväčša povahu fakultatívneho alebo implikovaného príznaku, v lexikálnom význame demotivovanej jednotky zasa povahu kritériálneho komponentu (napr. *jež* „zviera s pichliačmi“, fakultatívny príznak [vzpriamený] sa stáva kritériálnym komponentom vo význame jednotky *ježiť* „vzpriamiť do kolmej polohy“).

Súbor radixov pred demotiváciou: JEŽ

0 jež- \emptyset
 0 > jež-*i*
 0 > jež-*i:t'* (sa) {na-jež-*i:t'*; z-jež-*i:t'*}
 0 > na-jež-*i:t'* (sa) {jež-*i:t'*}
 0 > z-jež-*i:t'* (sa) {jež-*i:t'*}
 0 >> roz-jež-*i:t'* sa
 0 > jež-*k-o*
 0 > jež-*ov:k-a*
 0 > jež-*ur-a*
 0 > jež-*ac-i*
 0 > jež-*at-y*
 0,3 > jež-*o-hlav- \emptyset*

Súbor radixov po demotivácii (spracovaný v SKMS): *•JEŽ

0 jež- \emptyset
 0 > jež-*i*
 0 > jež-*k-o*
 0 > jež-*ov:k-a*
 0 > jež-*ur-a*
 0 > jež-*ac-i*
 0 > jež-*at-y*
 0,3 > jež-*o-hlav- \emptyset*
 0 jež-*i:t'* (sa) {na-jež-*i:t'*; z-jež-*i:t'*}
 0 na-jež-*i:t'* (sa) {jež-*i:t'*}
 0 z-jež-*i:t'* (sa) {jež-*i:t'*}
 0 > roz-jež-*i:t'* sa

Diskontinuita medzi významom pôvodného motivantu a príslušného sémantického komponentu môže mať viacero stupňov, čo možno demonštrovať súborom s radixom **HOR** (pri východiskových motivantoch neuvádzame kompletne slovtvorné hniezdo):

***•HOR² (HÁR¹)**

0	hor-ie:t' {z- hor-ie:t' }	0	hor-úc-i	0	hor-l-i:t'
0	z- hor-ie:t' { hor-ie:t' }	0	> hor-úč-av-a	0	> hor-l-i:teľ-ø
0	> hor-ák-ø	0	> hor-úč-ost'-ø	0	>> hor-l-i:teľ-k-a
0	> z- hor-e:n-in-a	0	> hor-úč-k-a	0	> hor-l-iv-y'
0	>> z- hor-e:n-in-ov-y'	0	>> hor-úč-k-ov-y'	0	>> hor-l-iv-ost'-ø
0	> z- hor-e:n-isk-o	0	>> hor-úč-k-ov:it-y'	0	>> hor-l-iv-ec-ø
0	> hor-l':av-y'	0	>>> hor-úč-k-ov:it-ost'-ø	0	>> hor-l-iv-o«
0	>> hor-l':av-ost'-ø	0	>>> hor-úč-k-ov:it-e«	0	> roz- hor-l-i:t' sa

V prípade primárnych motivantov *horiet'* a *horúci* ide o spoločný sémantický komponent [teplota] (*horiet'* „proces spaľovania, pri ktorom vzniká teplota“, *horúci* „majúci vysokú teplotu“), ktorý je súčasťou invariantného jadra lexikálneho významu, v prípade jednotky *horúci* je tento sémantický komponent súčasťou tzv. intenziónej zóny významu, v prípade jednotky *horiet'* zasa vystupuje ako tzv. silný implikačný komponent (Nikitin, 1983, citované podľa Dolník, 2003). Vyššiu mieru diskrepancie medzi pôvodným lexikálnym motívom a obsahovým komponentom jeho motivátu reprezentuje jednotka *horlivý*, kde sémantický komponent [vysoká teplota] má povahu tzv. slabého implikačného komponentu, ktorý sa stáva derivačným základom pri transpozícii pôvodného lexikálneho motívu.

V prípade súborov s dvoma východiskovými motivantmi sa môže realizovať aj tzv. izolovaná demotivácia, ktorá vzniká vtedy, keď si demotivovaná jednotka nezákladá vlastné slovotvorné hniezdo.³ Izolovaná demotivácia sa často vyskytuje v prípade pôvodne motivovaných zoológických, resp. botanických názvov, pričom lexikálna motivácia nie je vždy celkom sémanticky transparentná, v niektorých prípadoch ide o sémantické kalkovanie, napr. *jarabina*, *jahňada*, *piskor* atď. V uvádzaných prípadoch sa lexikálnym motívom stáva similaritný príznak entity, ktorý však nemá kritériálnu povahu. V prípade demotivovanej jednotky *jahňada* sa základom motivácie stal príznak „majúci jemné biele kvety a oblý tvar ako jahňa“, v prípade demotivovanej jednotky *mukyňa* ide o univerbizáciu z pomenovania *jarabina mukyňa* prostredníctvom eliptickej eliminácie bázevého komponentu, základom motivácie tu bol vzťah založený na similarite jednotiek: „rastlina, ktorej kvety vyzerajú, akoby boli pomúčené“.

c) Nulová distribúcia

Takýto vzťah sa realizuje v prípadoch, keď je súbor radixov jednoprvkový, neobsahuje teda ani jedno slovotvorné hniezdo, alebo v prípadoch, keď súbor radixov obsahuje sémanticky alebo diachrónne usúvzťažnené lexikálne jednotky, ktoré ne-

³ Do úvahy treba, samozrejme, brať aj fakt, že ako prípady izolovanej demotivácie sú uvedené aj také prípady, pri ktorých i demotivované jednotky zakladajú vlastné slovotvorné hniezdo, avšak v SKMS tieto jednotky nie sú zachytené, keďže materiálou základňou slovníka bol Krátky slovník slovenského jazyka (1997) a Pravidlá slovenského pravopisu (2000).

vystupujú ako motivanty, netvorí teda slovotvorné hniezda. Ide o jednotky nezapojené do vzťahov slovotvornej motivácie z periférie lexikálnej zásoby, t. j. jednotky expresívne, interlingválne, štylisticky alebo temporálne motivované, ktorých slovotvorný motivačný potenciál je nulový alebo veľmi malý, napr. *fištrón, fitfirit, odkundes, establishment, estakáda, gebuľa, gebuzina*.

Radixová polysémia sa v SKMS (2007) vyskytuje v 1 039 prípadoch a naznačuje sa plnou bodkou. Počet primárnych motivantov v súbore zachytáva nasledujúca tabuľka:

Primárne motivanty v súbore	Počet
súbory s 2 motivantmi	636
súbory s 3 motivantmi	203
súbory so 4 motivantmi	78
súbory s 5 motivantmi	44
súbory so 6 motivantmi	23
súbory so 7 motivantmi	12
súbory s 8 motivantmi	12
súbory s 9 motivantmi	5
súbory s 10 a viac motivantmi	26
Spolu:	1039

Ukazuje sa, že najviac zastúpený typ je súbor radixov s dvoma primárnymi motivantmi, najvyšší počet primárnych motivantov v jednom súbore je 96 pri radixe LOG. V prípade súborov s vysokým počtom primárnych motivantov sa príslušné polysémne radixy realizujú najmä v kompozitných jednotkách a práve táto frekvencia môže byť jedným z prvých ukazovateľov delexikalizácie a afixoidizácie radixu, porov. radixy v komponentoch *grafia* (56), *meter* (36), *skop* (27), *bi* (22), *fil* (17).

Polysémia radixov sa v slovníkovom zachytení je daná viacerými faktormi:

1. Absencia motivantu

Napriek absencii motivantu možno na základe slovotvorného systému predpokladať jeho existenciu, či už ako potenciálnej jednotky, alebo ako jednotky jestvujúcej v jazykovom úze, ktorej existenciu možno overiť v korpuse. V takomto prípade vyčleňujeme tzv. hypotetický motivant (porovnaj Sokolová – Ivanová – Dziačková, 2003). Pri absencii motivantu sa rozčlenenie súboru do viacerých slovotvorných hniezd spája s viazanosťou koreňovej morfémy. Radixová polysémia je v SKMS (2007) podmienená absenciou motivantu v 528 prípadoch (50,8%), z toho pri domácich jednotkách sa radixová polysémia spôsobená absenciou motivantu vyskytuje v 88 prípadoch (8,46%) a pri prevzatých jednotkách v 440 prípadoch (42,3%).

Absencia motivantu môže byť podmienená viacerými faktormi:

a) Ide o interlingválny motivant z iného jazyka, ktorý v slovenčine nejstuje, resp. nie je zachytený v slovníku. Práve pre prevzaté jednotky je typická absencia primárneho motivantu, resp. niektorého člena slovtvorných radov a paradigiem: *lingv-istika* – *bi-lingv-izmus* (**lingv*), *imagin-ácia* *imagin-árny* (**imagin*), *rozo-rvať* – *vy-rvať* – *srdve-rv-úci* (**rvät*). Napriek hypotetickosti motivantu v takýchto príkladoch často pôsobí tlak slovtvornej analógie, ktorý vedie k tomu, že sa k prevzatej jednotke môže utvoriť jednotka, ktorá začne fungovať ako jej východiskový motivant. V takom prípade dochádza k remotivácii pôvodne nemotivovanej jednotky a k integrácii pôvodne rozlíšených slovtvorných hniezd:

*•[EX]PON ([EX]POZ)	*[EX]PON ([EX]POZ)
1 [ex]poz-ic:i-a	2 [ex]pon-ov-a:t'
2 > [ex]poz-ic-n-y'	1 > [ex]poz-ic:i-a
1 [ex]pon-át-ø	2 >> [ex]poz-ic-n-y'
1 [ex]pon-ent-ø	1 > [ex]pon-át-ø
	1 > [ex]pon-ent-ø

b) Ide o teritoriálne, stratifikačne alebo temporálne príznakový hypotetický motivant (k pojmom teritoriálna, stratifikačná a temporálna motivácia pozri Furdík, 2008), ktorý nie je zachytený v KSSJ: *jun-ák* – *jun-ec*, *blaf-ovať* – *o-blaf-núť*, *gomb-ik* – *gomb-ička*, resp. nezachytenie motivantu v príslušnom type slovníka, porov. radixovú polysémiu v prípade jednotiek *neogabaný* – *ogabat'* (ga-bat'_{reg}: SSSJ, 2006), *egoizmus* – *egocentrik* (ego_{filoz}: SSSJ, ibid.).

c) Ide o nesklonný motivant, ktorý nie je zachytený v slovníku: [A] *á-čko* – *á-čka* – *a-be-ce-d-a*, [C] *cé-čko* – *cé-čka* – *cé-dečko* – *a-be-ce-d-a*, [G] *gé-čko* – *gé-čka*.

d) Ide o absenciu verbálneho motivantu pri morfeomaticky segmentovateľných jednotkách (typická najmä pre domáce jednotky): *pre-brádnut'* – *vy-brádnut'* – *z-brádnut'*, *od-česnúť* – *roz-česnúť*, *o-drhať* – *od-drhať* – *za-drhať*, *pre-hajdákat'* – *roz-hajdákat'*, *ob-hrknut'* – *v-hrknut'* – *vy-hrknut'* – *z-hrknut'*.

e) Ide o absenciu onymického motivantu: v tomto prípade vznikajú v súbore radixov viaceré slovtvorné hniezda buď kvôli A) absencii onymického motivantu v slovníkovom zachytení, alebo B) pri onymických jednotkách, ktoré v príslušnej forme jestvujú len v inom jazyku.

A)

*•LENIN

- 6,0 *lenin-ov:ec-ø*
- 6,0 *lenin-izm-us*
- 3,6 > • *marx-izm-us-lenin-izm-us*
- 3,6 >> • *marx-ist-a-lenin-ist-a*
- 3,6 >> • *marx-ist-ic:k-o-lenin-sk-y'*
- 3,6 >> • *marx-ist-ic:k-o-lenin-ov:sk-y'*
- 6,0 *lenin-sk-y'*

B)

*•HUNGAR

- 6,0 *hungar-ist-ik-a*
- 6,0 >> *hungar-ist-a*
- 6,0 >> *hungar-ist-k-a*
- 6,0 >(>) *hungar-ist-ic-k-y'*
- 6,0 *hungar-izm-us*
- 6,0 *hungar-iz:ác:i-a*
- 6,0 > *hungar-iz:ač-n-y'*

Absencia východiskového motivantu znamená, že radixy lexém patriacich do jednej slovotvornej paradigmy (so spoločným onymickým motivantom) sme boli nútení uvádzať ako polysémne.

2. Variantnosť motivantov

Variantnosť je charakteristická najmä pre domáce jednotky. V SKMS sme zaznamenali 26 prípadov (2,5 %) radixovej polysémie danej variantnosťou primárnych motivantov. Najčastejšie ide o tieto prípady:

a) Alternačne nepodmienené varianty koreňových morfém onomatopojí, pri ktorých sa jednotlivé varianty líšia imitačnou dominantou (konsonantickými fonémami), resp. imitačnou premennou (vokalickými fonémami), napr. *ach/áh/ach/ach – och/oh/óh*, *ha-ha – hi-hi-cho-cho – chu-chu*, *ceng – cing – ciling*, *cvrk – cvrli – čvrli – svrk*. Radixová polysémia sa uplatňuje A) v prípadoch, keď varianty vytvárajú vlastné slovotvorné hniezdo s istým počtom motivátov, inak ich SKMS vymedzuje ako B) spoločný východiskový motivant.

A)	B)
*•HA / HE / HI / HIH / CHA / CHE / CHECH / CHI / CHICH / CHO / CHU	FI / FÍ (FIČ)
0 ha-ha«	0 fi« / fí«
0 he-he« / he-he«	0 > fič-a:t' {za-fič-a:t'}
0 hi-hi« / hi-hi«	0 > za-fič-a:t' {fič-a:t'}
0 > hih-úň-a:t' sa	
0 cha« / cha-cha« / cha-cha«	
0 che-che« / che-che«	
0 > chech-t-a:t' sa (-chech-c-e:ø) {za-chech-t-a:t'}	
0 > za-chech-t-a:t' sa {chech-t-a:t'}	
...	
0 chi-chi« / chi-chi«	
0 > chich-ot-a:t' sa {za-chich-ot-a:t'}	
0 > za-chich-ot-a:t' sa {chich-ot-a:t'}	
...	
0 cho-cho« / cho-cho«	
0 chu-chu«	

b) Pronominálne varianty, často s potenciálnymi morfematickými hranicami: *k[ade] – k[adial'] – odk[ial'] – pok[ial'] – zak[ial']*, *k[edy] – pok[ial'] – k[ým]*, *t[ade] – t[adial'] – zat[ial']*.

c) Fonologické a morfematické varianty: *blesnúť – blysnúť – blesknúť – blysknúť*, *huhlať – huhnať*, *kvacknúť – kvicknúť*, *drgáňať sa – drgáľať sa*, *red'kev – red'kovka*.

d) Perintegrácia pôvodných morfematických švíkov v domácich aj prevzatých jednotkách: *vnútro – útroby*, *viat' – vietor*, *abbé – abatiša*, *fantázia – fantazmagória*.

e) Supletívnosť primárneho motivantu: pri supletívnych typoch sa radixová polysémia uplatňuje v prípadoch, keď súbor radixov pozostáva z viacerých

slovotvorných hniezd a motiváty sa priradujú k motivantom na základe formálnej podoby supletívneho radixu. Supletívnosť je charakteristická pre domáce jednotky, zaznamenali sme ju v troch prípadoch: *človek – ľudia, jeden – prvý, dva – druhý*. V ostatných prípadoch jednotky so supletívnym radixom fungujú ako jeden spoločný východiskový motivant:

•ČLOVEK (ČLOVEČ, ČLOVIEČ) / LUDĚ (LUD)	0 Fud-ia
0 člověk-ø (Fud-ia)	0 > Fud-ø
0 > človieč-a (-ať:a, -at:á, -en:c:e)	0 >> Fud-ov-ý
0 > človieč-i	0 >>> Fud-ov-ost'-ø
0 >> človieč-in-a	0 >>> Fud-ák-ø
0 > človieč-ik-ø	0 >>>> Fud-áč-k-a
0 > človieč-en:sk-ý	0 >>>> Fud-ác-k-y
0 >> človieč-en:stv-o	0 >>>>(>) Fud-ác-tv-o
0 > ne-človek-ø	0 >>> Fud-ov-ec-ø
0 > nad-človek-ø (nad-Fud-ia)	0 >>(>) Fud-ov-o«
0 > pra-človek-ø	0 >>> z-Fud-ov-ie:t'
0,3 > • op-o-človek-ø	2,5 >>> pseudo-Fud-ov-ý

f) Prevzaté jednotky, pri ktorých je variantnosť vedúca k radixovej polysémii zriedkavejšia (len 14 zaznamenaných prípadov), vzniká pri adaptácii internacionalizmov (**KRSŤ / CHRIST / KREŠŤ, FAK / FAX, ACCELER / AKCELER, KONCERT / CONCERT**) a môže sa spájať so sémantickou (*spirituál – špirituál, rock – rockandroll, koncert – concertino*), prípadne štýlovou diferenciáciou jednotiek (odb. *diskurz – hovor. diškurz*). Variantnosť môže byť motivovaná stavom a zmenami vo východiskovom jazyku (porovn. *glukóza – glycerín* z gr. *gleukos, glykeros*) alebo ide o sémanticky súvzťažné jednotky s odlišným pôvodom, ktoré spracúvame v rámci jedného súboru radixov (NERV – lat., NEUR – gréc.)

*•NERV / NEUR

1 nerv-ø	1 neur-óz-a
2 > nerv-stv-o	1 > neur-ot-ik-ø
1 > nerv-óz-a	2 >> neur-ot-ič-k-a
2 > nerv-ov-ý	2 >(>) neur-ot-ic-k-ý
2 >> nerv-ov-e«	2 >>> neur-ot-ic-k-y«
2 >> nerv-ov-o«	1,3 neur-astén-i-a
2 > nerv-óz:n-y	1,3 > neur-asten-ik-ø
2 >> nerv-óz:n-ie:t' {z-nerv-óz:n-ie:t'}	2,3 >> neur-asten-ič-k-a
2 >> z-nerv-óz:n-ie:t' {nerv-óz:n-ie:t'}	2,3 >(>) neur-asten-ic-k-ý
2 >> nerv-óz:n-ost'-ø	1,3 neur-alg-i-a
2 >> nerv-óz:n-e«	2,3 > neur-alg-ic-k-ý
1 >> nerv-oz:it-a	1,3 neur-o-lóg-i-a
2 >(>) nerv-ák-ø	1,3 > neur-o-lóg-ø
2 >> z-nerv-óz:n-i:t' (sa) {z-nerv-óz:ň-ov-a:t'}	2,3 >> neur-o-log-ič-k-a
2 >> z-nerv-óz:ň-ov-a:t' (sa) {z-nerv-óz:n-i:t'}	
2 > de-nerv-ov-a:t'	
2 > i-nerv-ov-a:t'	
2 > vy-nerv-ov-a:t' (sa)	2,3 >(>) neur-o-log-ic-k-ý

3. Adaptačné procesy späté s transmorfológizáciou⁴

Ide tu o prípady sémanticky súvzťažných prevzatých jednotiek, ktoré sa v rámci adaptačných procesov stávajú prvkami odlišných morfológických paradigiem. Radixová polysémia sa v dôsledku týchto procesov vymedzuje v 25 prípadoch (2,4 %). Ide prevažne o prípady neviazaných radixov: *meter* – *metrum*, *bank* – *ban-ka*, *metal* – *metál*, *hymna* – *hymnus*, *artikel* – *artikul*. V prípadoch slovnodruhovej homonymie jednotky vo východiskovom jazyku je radixová polysémia výsledkom paralelných procesov transmorfológizácie a transderivácie, napr. *cardinal*_{SUBST/ADJ} → *kardinál* (transmorfológizácia) – *kardinálny* (transderivácia), o vzťahu slovotvornej a interlingválnej motivácie (pozri bližšie Ološtiak, 2007).

4. Strata formálnej a sémantickej súvzťažnosti s pôvodným motivantom

V takom prípade sa stráca sémantická korelácia medzi východiskovým motivantom a jedným z motivátov. Výsledkom je odštiepenie daného motivátu z pôvodného slovotvorného hniezda a vznik radixovej polysémie. V SKMS sa radixová polysémia uplatňuje tak pri domácich (292 prípadov – 28,1 %), ako aj pri prevzatých jednotkách (180 prípadov – 17,32 %).⁵

J. Furdík (1993, s. 20 – 21) vo svojich úvahách o demotivačnom cykle rozlišoval demotiváciu na úrovni formy a demotiváciu na úrovni významu. Pri demotivácii na úrovni formy ako príčiny uvádza: 1. absenciu motivantu (ide tu o prípad opísaný v bode 1); 2. vysunutie pôvodného motivantu na perifériu lexikálnej zásoby (ide tu prípady uvedené v bode 1b, pri spracovaní hesiel v SKMS sme v podstate vychádzali z prítomnosti, resp. absencie danej jednotky v KSSJ, demotiváciu nenaznačujeme, ak formálnu súvzťažnosť daných jednotiek zabezpečuje použitie funkčne vyhraneneho afixu, uplatnenie pravidelnej alternácie a pod., napr. dvojice *húst'* – *hudba*, *ploský* – *ploštica* sa v SKMS neevidujú ako demotivované); 3. prípady, keď sa prvky formálnej štruktúry stali neživými. V tomto prípade sa možno oprieť o slovotvornú štruktúru pôvodne motivovaného slova. V súvislosti so slovotvorným základom demotivácia prebieha ako strata formálnej súvzťažnosti s motivantom alebo prostredníctvom využitia zriedkavých, resp. unikátnych formantov. V oboch prípadoch dochádza k oslabeniu alebo strate štruktúrnej priezračnosti derivátu. V SKMS demotiváciu nenaznačujeme v prípadoch využitia raritných či unikátnych formantov. V tomto prípade je rozhodujúca sémantická korelácia s pôvodným motivantom: *mäkk-ýš*, *košť-ial'*, *var-echa*, *obl-úk*, *mokr-ad'*. Naopak, zachytenie demotivačných procesov vedúcich k radixovej polysémii sa uplatňuje v prípade málo frekventovaných a raritných alternácií, prípadne pri vý-

⁴ K pojmu transmorfológizácia pozri Furdík (1994).

⁵ Súčet percentuálneho zastúpenia jednotlivých skupín je vyšší než 100 %, pretože jestvuje súbor „prienikových“ prípadov.

raznej deformácii radixu, napr. *ruka – naporúdzi, sat’ – násoska, sunúť sa – sovok, dobrý – veľkolepý*.

Demotivácia na úrovni významu sa prejavuje ako oslabenie, či strata korelácie medzi slovotvorným a lexikálnym významom. Demotivácia sa uplatňuje v prípade inklúzie a prieniku medzi slovotvorným a lexikálnym významom. Jednoznačne odlišiť stupne demotivácie na úrovni významu je komplikovaná otázka, pretože hranice medzi jednotlivými stupňami sú prirodzene neostre. V lexikografii je však nutné jednoznačné spracovanie. SKMS tak uplatňuje tieto demotivačné stupne:

1. Prípady inklúzie, ktoré sú založené na prototypickej alebo typickej motivácii, v slovníku ako demotiváciu neinterpretujeme: napr. význam jednotky *sokoliar* sa v slovníku vykladá ako „chovateľ a cvičiteľ pernatých dravcov“ (chovateľ a cvičiteľ sokolov je prototypovým exemplárom v tejto kategórii), podobne význam jednotky *zlatník* je „odborník na výrobu, opravu a predaj drahých predmetov“ (typickým predmetom z drahých kovov je zlato), význam jednotky *občan* je „obyvateľ štátu, mesta alebo obce“ (pričom prototypovým exemplárom v tejto kategórii je obyvateľ obce). Hoci tieto jednotky nie sú hodnotené ako slovotvorne demotivované, pri inklúzii už možno pozorovať odchýlky medzi slovotvorným a lexikálnym významom, čo môže byť signálom – v závislosti od stability, resp. lability motivačného príznaku⁶ – naštartovania demotivačných procesov.

2. Na druhom stupni demotivačné procesy vedú k odštiepeniu jednotky z pôvodného slovotvorného hniezda. Jednotka síce zostáva súčasťou príslušného súboru, nenaznačujeme však pri nej motivačný vzťah a spracúvame ju ako východiskový motivant. Výsledkom je vznik polysémneho radixu. O demotivácii na úrovni významu, pri ktorej ide o prienik medzi slovotvorným a lexikálnym významom, možno uvažovať v takýchto prípadoch:

a) Demotivácia spôsobená špecifikáciou lexikálneho významu pôvodného motivantu alebo generalizáciou významu motivátu

Jednou z príčin demotivácie jednotky môže byť špecifikácia lexikálneho významu pôvodného motivantu. Pribratím nového sémantického príznaku sa oslabuje motivačný vzťah medzi pôvodným motivantom a jeho motivátom, pre ktorý tento príznak nie je relevantný. Ako príklad možno uviesť demotiváciu jednotky *kroj*, pôvodne motivovanú slovesom *krájať*. Pôvodný lexikálny význam danej jednotky („deliť na menšie kúsky, rezať, strihať“) bol rozšírený o sému syntagmatickej povahy (o potravinách), ktorá v motiváte *kroj* (*kroj* ako „to, čo sa krojí“, pôvodne išlo o výrobu odevu rezaním, strihaním kusov látok) nie je relevantná. Ďalšie príklady z SKMS: *biblia – bibliotéka – bibliografia, páter – pátričky, štet – štetec, veno – venovať*.

⁶ Termín stabilita motivačného príznaku používa J. Dolník (1995).

b) Demotivácia spôsobená deaktualizáciou a periferizáciou sémantického príznaku inkorporovaného v pôvodnom slovotvornom základe

Časté sú prípady, keď príznak indikovaný pôvodným slovotvorným motívom nevystupuje v lexikálnom význame ako jeden z integrálnych sémantických komponentov, ale tvorí súčasť obsahu lexikálnej jednotky a má povahu fakultatívneho prvku v logickom spektre príslušného pojmu. Takýto prípad možno demonštrovať na základe demotivovanej jednotky *koláč*. Pôvodne jednotka *koláč* označovala okrúhly výrobok („to, čo je ako kolo“), príznak okrúhly z lexikálneho motívu ([kolo]) však stratil dištingtívnu silu a ako fakultatívna noéma funguje len ako súčasť lexikálneho obsahu danej lexikálnej jednotky. J. Dolník (1995) ako periférnu vymedzuje pôvodnú motiváciu jednotky *kôľňa* – to, že sa v minulosti stavali príslušné hospodárske budovy z *kolov*, je periférny informačný prvok (porovnaj Dolník, 1995). O sémantickej deakcentácii komponentu z pôvodného motivantu *komora* v lexikálnom význame možno hovoriť v súvislosti s jednotkou *komorná*, pôvodný motív (pravdepodobne *komorná* je „tá, ktorá bývala v komore“) sa periferizoval, synchronný význam je „služobníčka na obsluhu šľachtickej“. J. Dolník (1995) konštatuje, že v týchto prípadoch je demotivácia založená na tom, že pri utváraní daných jednotiek sa preferoval motív ako jeden z množiny možných príznakov (*komorná*), resp. sa uprednostnil motív s prechodnou výraznosťou (*záhrada*, *kôľňa*, *koláč*). Ďalšie príklady z SKMS: *sršať* – *sršeň*, *červ* – *červený*, *lúbiť* – *ľubovník*, *pohan* – *pohánka*, *fakliť* – *fakľa*, *rosa* – *rosnička*.

c) Demotivácia spôsobená metaforizáciou sémantického príznaku inkorporovaného v pôvodnom slovotvornom základe

V tomto prípade sa demotivácia zakladá na metaforizácii príznaku, ktorý je inkorporovaný v pôvodnom slovotvornom základe a ktorý vystupuje ako diferenciatná séma lexikálneho významu v demotivovanej lexikálnej jednotke. Napr. ako homonymné spracúvame radixy v jednotkách *hrdlo* a *hrdlačiť*, pričom jednotka *hrdlačiť* vykazuje zreteľnú štruktúrnú motiváciu, na základe ktorej možno jednoznačne stanoviť slovotvornú štruktúru vymedzením slovotvorného základu a formantu. Demotivácia prebieha na úrovni lexikálnej motivácie, oslabenie motivačného vzťahu medzi motivátom a jeho pôvodným motivantom *hrdlo* je spôsobené metaforizáciou príslušných prvkov. Bázovým komponentom je tu séma [ťažko] („ako keď ide o hrdlo“), ktorá zároveň vystupuje ako diferenciatná séma v synchronnom lexikálnom význame jednotiek. Spracovanie radixov ako homonymných, resp. polysémických nie je vždy jednotné. Ďalšie príklady z SKMS: *kabát* – *prekabátiť* – *okabátiť*, *bomba* – *bombastický*, *briliant* – *brilantný*, *família* – *familiárny*, *hlbiť* – *hlbať*, *hrot* – *vyhrotiť*.

d) Demotivácia spôsobená kalkovaním z iného jazyka

V tomto prípade sa kalkované jednotky pričlenili do toho istého súboru radixov na základe analógie s jednotkou z iného jazyka, napr. *rak* – *rakovina*, *driapať sa* – *mrakodrap*.

3. Tretia fáza demotivačného cyklu sa spája s vymedzením potenciálnych morfematických hraníc, ktoré sa naznačujú hranatými zátvorkami. Takúto segmentáciu uplatňujeme v prípade, ak dané segmenty majú dištinktívnu funkciu, napr. [hyper]bol-*a*, [para]bol-*a*, [para]lýz-*a*, [ana]lýz-*a*.

4. Finálna fáza demotivačného cyklu sa spája s perintegráciou, t. j. so stratou pôvodných hraníc medzi základom a formantom: v takomto prípade sa daná lexéma hodnotí v SKMS ako nemotivovaná, zakladá si vlastné slovotvorné hniezdo, a to v rámci osobitného súboru, v slovníku má takáto jednotka číselný index 8, resp. 7 a naznačuje sa ním synchronna nesegmentovateľnosť jednotky s nejasnou štruktúrou alebo so zastretou motiváciou. V súvislosti s analyzovanými javmi by bolo možné odlišiť A) zastretie slovotvornej štruktúry bez výrazného oslabenia sématického vzťahu k pôvodnému motivantu a B) prípady zastretia formálnej i sématickej súvzťažnosti s motivantom:

A)
***PONDEL**
 0,7 **pondel**-ok- \emptyset
 0,7 > **pondel**-k-ov-*y*
 0,7 > **pondel**-ň:ajš-*i*

B)
NEMEHL
 0,8 **nemehl**-*o*

Perintegrácia vedie k extenzii počtu radixov, a to tak v domácich, ako aj v prevzatých jednotkách, porovnaj napr. radixy BIO (*biofyzika*), AERÓB (*anareób*), MIKRÓB (*mikrób*), porovn. tiež perintegráciu v domácich jednotkách:

JEDNODUCH (JEDNODUŠ)
 0,8 **jednoduch**-*y*
 0,7 > **jednoduch**-ost'- \emptyset
 0,7 > **jednoduch**-o«
 0,7 >> jednoduch-o«
 0,7 > z-**jednoduš**-i: *t'* (sa)
 {z-**jednoduš**-ov-a: *t'*}
 0,7 > z-**jednoduš**-ov-a: *t'* (sa)
 {z-**jednoduš**-i: *t'*}
 0,7 >> z-**jednoduš**-e:n-*y*
 0,7 >>> z-**jednoduš**-e:n-ost'- \emptyset
 0,7 >>> z-**jednoduš**-e:n-e«

POTMEHÚD
 0,8 **potmehúd**- \emptyset
 0,7 > **potmehúd**-k-*a*
 0,7 > **potmehúd**-sk-*y*
 0,7 >> **potmehúd**-sk-*y*«
 0,7 >(>) **potmehúd**-stv-*o*

JEŽIBAB (JEŽIBÁB)
 0,8 **ježibab**-*a*
 0,7 > **ježibáb**-eľ'- \emptyset

Od perintegrácie upúšťame v prípadoch, keď jeden z komponentov existuje aj ako samostatná lexéma (*hit-paráda*), na základe analógie výskytu daného radixu vo viacerých jednotkách (*leuk-émia*, *leuk-o-cit*, *leuk-o-plast*), v prípade delexikalizácie jedného z komponentov, ktorý tak plní funkciu systemizačného segmentu a má status afixoidu (*-man* v jednotkách: *bar-man*, *fach-man*, *fniš-man*, *hajt-man*).*

*Tento príspevok vznikol v rámci grantového projektu „Verbálny aspekt a modálne verbá v slovenčine“ (VEGA č. 1/0625/08).

Literatúra

- DOLNÍK, Juraj: Motivácia a lexikalizácia. *Slovenská reč*, 1995, roč. 60, č. 2, s. 65 – 70.
- DOLNÍK, Juraj: *Lexikológia*. Bratislava: UK 2003. 236 s.
- FURDÍK, Juraj: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 200 s.
- FURDÍK, Juraj: Integračné procesy pri lexikálnych prevzatiach. *Jazykovedný časopis*, 1994, roč. 45, č. 2, s. 95 – 102.
- FURDÍK, Juraj: Teória lexikálnej motivácie. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008. 96 s.
- MACHEK, Václav: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Academia 1968. 868 s.
- OLOŠTIAK, Martin: Interlingválna a slovtvorná motivácia. *Jazykovedný časopis*, 2007, roč. 58, č. 2, s. 103 – 112.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: VEDA 2006. 1134 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – DZIAKOVÁ, Katarína: Zásady spracovania slovníka koreňových morfém slovenčiny. In: *Jazykovedný časopis*, 2003, roč. 54, č. 1 – 2, s. 67 – 82.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – GENČI, Ján: Štatistické spracovanie apelatívnych radixov. In: *Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania)*. Ed. M. Sokolová – M. Ivanová – M. Ološtiak. Prešov: FF PU 2006, s. 27 – 56.
- SOKOLOVÁ Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina et al.: *Slovník koreňových morfém slovenčiny. 2., upravené vydanie*. Prešov: FF PU 2007. 586 s.

Zuzana Hlubinková

MORAVSKOSLEZSKÁ A SLOVENSKÁ POMÍSTNÍ Jména SE ZÁKLADEM *brť-/brt-*, popř. *včel-*

Hlubinková, Z.: Moravian-Silesian Minor Place Names with the Word Root *brť-/brt-*, event. *včel-*. Slovenská reč, vol.74, No. 2, pp. 81 – 90. (Bratislava)

The article deals with the motivational and structural analysis of minor place names with the root *brť-/brt-*, event. *včel-* in Moravia and Silesia. The gathered minor place names were compared with the Slovak minor place names containing the root *včel-*, which are recorded in the paper *Včelařské termíny včelín a úl v slovenskej toponymii* (The Apicultural Terms *včelín* 'apiary' and *úl* 'beehive' in the Slovak toponymy) by J. R. Nižnanský. The recorded minor place names with the root *včel-* document the distribution of the beehive apiculture in the regions of Moravia, Silesia (cf. also the map No. 2) and Slovakia. The bee keeping in the facilities named *brť* 'a cavernous tree used as a bee hive of forest bees' has not developed at all in Slovakia, contrary to Moravia and Silesia (cf. also the map No. 1), therefore the names with this root are totally missing.

1. V příspěvku vycházíme z onymického materiálu získaného na základě anketového soupisu a terénních výzkumů pomístních jmen v letech 1965 – 1989 v obcích té části Moravy a Slezska, která byla trvale a kompaktně osídlena obyvatelstvem české národnosti (na Československu i polské národnosti).¹

V abecedním katalogu pomístních jmen² uloženém v Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brně a obsahujícím asi 225 000 lístkových záznamů je zaznamenáno 31 jmen, jež obsahují základ *brť-/brt-*. Jde o základ (kořen i odvozovací základ) významný, všeslovanský, patřící do praslovanské onymie. Psl. **brtb* (Machek, 1971, s. 69; též **brtb*, viz Rejzek, 2001, s. 93) má své paralely i v polštině (*barć*), v běloruštině (*borc'*), ve starší ukrajinštině a starší ruštině (*bort*), Kopečný, 1971, s. 71.

¹ Práce na přípravě Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku začaly v brněnském dialektologickém oddělení v roce 2005 (o koncepci Slovníku viz článek M. Šípkové, 2007, a některé dřívější práce R. Šrámkova, např. 1995, s. 161n.). Část brněnského toponomastického materiálu zpracovala ve své studii *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku* J. Pleskalová (1992). Na základě moravskoslezského souboru vznikla v minulých letech i řada drobnějších příspěvků v jazykovědných časopisech a sbornících.

² Podle současné platné onomastické terminologie se pomístním jménem rozumí „vlastní jméno neživého přírodního objektu a jevu na Zemi a toho člověkem vytvořeného objektu na Zemi, který není určen k obývání a je v krajině pevně fixován“. Do PJ patří hydronyma, oronyma, pozemková jména, hodonyma a vlastní jména jiných neživých přírodních objektů a jevů a člověkem vytvořených objektů, které nejsou určeny k obývání a jsou v krajině pevně fixovány (Olivová-Nezbedová – Knappová – Maleníšková – Matušová, 1995, s. 15). Na pracovištích v Praze i v Brně zpracovávajících příslušné slovníky PJ (viz data cit. v pozn. 1, 7, 9) jsou do souborů jmen zahrnuta také jména místních částí (= osídlené objekty: části obcí, skupin domů i jednotlivých domů, samot, např. mysliven, hostinců), Slovník pomístních jmen v Čechách I, 2005, s. 7.

Základ vstoupil významným způsobem do slovanské antroponymie (Svoboda, 1964, s. 199) i toponymie. V. Šmilauer (1970, s. 44) uvádí jeho použití v oikonymii vedle češtiny i v polštině, ruštině, ukrajinštině a běloruštině. Ukazuje se, že v toponymii je základ rozšířen zejména na severu Slovanstva. Právě v severovýchodní Evropě se s příchodem Slovanů z pravlasti rozvinul svérázný způsob lesního včelaření zvaný brtnictví. Šlo o prastarý způsob sběru medu z brtí. Substantivum *brt'* fem. (též zastarale *brt* mask., srov. stč. *brt*) označovalo sídlo lesních včel v dutině živého stromu. Časem začali brtníci – majitelé takových včel – tyto brtě pro roje včel sami vydlabávat, proto je psl. **bbrtь* fem. (podle Rejzka ne zcela jasně, 2001, s. 93) obvykle spojováno s ide. **bher-* ‚hloubit‘ (Machek, 1971, s. 69).³ Brtě stály buď na jednom místě v lese, nebo se odřezaly a přesunuly na místo s výhodnější pastvou, popř. až k lidskému obydlí, a to byl vhodný a nápadný onymický pojmenovací motiv. První člověkem uměle vyrobený příbytek včel byl tzv. špalek. Jiný je klát, zhotovený z kratšího kusu kmene. Klátové včelaření, které trvalo do poloviny 19. století, se rozvinulo tam, kde bylo neznámé lesní brtnické včelaření, např. na Slovensku a na jihu Evropy. Později byly oba druhy včelaření nahrazeny chovem včel v úlech. V. Beránek (2003, s. 51) ve své knize o včelařství píše, že přechod od brtnictví k domácímu včelaření se na území českého státu datuje od druhé poloviny 16. století (organizované úlové hospodaření až od konce 18. století).⁴

Na prastarý způsob držby včel upomínají nejen místní jména sídlištní (dále jen MJ) a antroponyma, ale i zeměpisná jména nesídlištní, tedy pomístní jména (dále jen PJ). Všechny tyto třídy a podtřídy proprií se objevují v našem moravskoslezském souboru jmen.

2. Z hlediska struktury jsou v získaném materiálu doloženy všechny hlavní strukturální modely pomístních jmen (Pleskalová, 1992, s. 9). Byla zachycena jak jednoslovná pomístní jména, tak pomístní jména víceslovná, a to zejména předložková.

A. Pomístní jména jednoslovná

Aa. K jednoslovným patří PJ *Brť*⁵ (pastvina – Ublo, Zlín, les a močál – Bratřejov, Zlín) a *Brtě* pl. (hon – Vlachovice, Zlín). Tato jména vznikla přenesením apelativa *brť* (u PJ *Brtě* došlo ještě k pluralizaci). Pojmenovávají místa podle toho, že se na nich, popř. v jejich blízkosti vyskytovaly brtě. Nářeční adjektivum *brtný*, utvořené od apel. *brť*, se stalo součástí PJ *Bartne* (v nářeční podobě s průvodním vokálem

³ Došlo i k významovým posunům – viz slovenské *brť* ‚otvor v úle, kudy vyletují včely‘ (Kálal – Kálal, 1923, s. 43).

⁴ Na rozšíření prastaré formy sběru medu z brtí ukazují i zjištění slovanského jazykového atlasu. V díle osmém z roku 2003 je na s. 87 na mapě včelař zobrazeno územní rozšíření apelativa pro jedno z nejstarších povolání, a to právě na severu Evropy (zde ekvivalent *bbrt-ьн-икъ*).

⁵ Za citovaným PJ následují tyto informace: objekt, lokalita, okres podle stavu z roku 1965.

a za r sonans; údolí – Nýdek, Frýdek-Místek) a *Brtné* (pole, hon – Milenov, Přerov). Toto adjektivum je v obou PJ ve formě substantivizovaného adjektiva. Všechny objekty byly nazvány podle výskytu brtí.

Přenesením apelativa *brtník* vznikla PJ pro pole *Brtník* (Výrovice, Znojmo) a pro pole a hon *Brtník* (Velké Opatovice, Blansko). Označují místa, kde se nacházely brtě, popř. medvěď.⁶

PJ *Brcíře* (les – Kozichovice, Třebíč) obsahuje jméno *Brcíře*, jež patrně souvisí s apelativem *brt'* (odtud *brtíř* ‚včelař‘ s provedenou asibilací *t' > c'* doloženou na západní Moravě v místních a pomístních jménech). *Brcíře* jsou pak ‚místo obývané brcíři‘ (možná zaniklá ves). Všechna tato výše uvedená PJ lze vztáhnout k apelativům.

Ab. Jinak je tomu u dalších doložených jmen, jejich základem se stala jiná propria, a to jména osobní, místní, popř. jiná pomístní jména.

PJ *Brtníkovo* označující pole a les ve Stranné (Jihlava) bylo utvořeno od osobního jména *Brtník* toponymickým sufixem *-ovo*, od původu přivlastňovacím.

Základem následujícího jména se stalo místní jméno. Jméno potoka *Brtnický* (Bransouze, Třebíč) je ve formě substantivizovaného adjektiva odvozeného od místního jména *Brtnice* sufixem *-ký*. Potok směřuje k této obci.

Pomístním jménem, které bylo motivováno jiným pomístním jménem, je hon *Brtnice* v obci Brtnice (Jihlava). Byl nazván podle říčky *Brtničky*, která protéká touto obcí.

B. Pomístní jména dvoj- a víceslovná

Ba. Byla zjištěna celkem tři dvojslovná PJ typu adjektivum + substantivum. V PJ *Suchý brt* (kopec – Babice nad Svitavou, Brno-venkov) byla zachycena podoba v mužském rodě (ve stč. doložena jen *brt*, varianta *brt'* je asi podle nepřímých pádů). Toto PJ pojmenovává místo podle toho, že se na něm, popř. v jeho blízkosti vyskytovaly brtě.

Bb. Další skupinu tvoří PJ odvozená od jiných proprií.

V PJ *Brčuvská příčka* (pole – Deblín, Brno-venkov) je přivlastkové adjektivum v nářeční podobě a je utvořeno od nářeční formy MJ *Brťuví* (= *Brťov u Černé Hory*, dnes osada obce *Brťov-Jeneč*, Hosák – Šrámek, 1970, s. 114). K asibilované výslovnosti viz výše. Pole bylo pojmenováno podle polohy směrem k této blízké obci. Název silnice *Brtničanská cesta* (Opatov, Třebíč) obsahuje přivlastkové adjektivum utvořené sufixem *-anská* od názvu obce *Brtnička*. Silnice vede do této obce.

Součástí následujících, často víceslovných jmen se stala místní jména, a to *Brtnice* a *Brtnička*. Ta jsou v PJ doložena v nářeční podobě. MJ *Brtnice* (popř. nář. formu *Brnice* se zjednodušenou skupinou *rtn* na *rn*) obsahují následující PJ doložená

⁶ *Brtník* ‚medvěď hnědý‘ (Slovník spisovného jazyka českého, 1960, s. 172).

z Pavlova na Jihlavsku: *Louky u Brnice, Krátký díle u Brnice a Velký díle u Brnice*. Tyto pozemky jsou pojmenovány podle toho, že leží u silnice vedoucí do Brtnice. V Bransouzích (Třebíč) bylo zachyceno i PJ *Cesta do Brtnice*. Další PJ – pole *Díle u Brniček* (Opatov, Třebíč) – obsahuje plurálovou nářeční podobu MJ *Brtnička* (Hosák – Šrámek, 1970, s. 114; nář. podoba MJ *Brničky*). Pole bylo pojmenováno podle polohy u sousední obce.

Součástí dalších jmen se stala jiná pomístní jména: *Zadní Brtné* (pole – Milenov, Přerov) a *Zadní Brcíře* (les – Kožichovice, Třebíč). Přívlastky označují polohu objektu.

C. Pomístní jména předložková

Ca. Předložková PJ *V brtách* (pole – Vlachovice, Zlín) a *Na brtích* (pole – Jasinov, Blansko) pojmenovávají místa podle toho, že se na nich, popř. v jejich blízkosti vyskytovaly brtě. Další předložkové PJ *V brtních* označuje pole a louky v Klokočí (Přerov), na nichž bylo dříve zřejmě více brtí na jednom místě. Součástí tohoto PJ je substantivizované adjektivum *brtní*. Jméno *Na brtšovským* (pole – Okrouhlá, Blansko) obsahuje adjektivum *brtšovský* v substantivizované podobě. Pole bylo pojmenováno podle toho, že se na něm v minulosti hojně vyskytovaly vykotlané duby s usazenými včelami. Všechna tato jména lze vztáhnout k apelativům.

Cb. Jinak je tomu u dalších doložených jmen, jejich základem se stala jiná propria. Ve jméně *Ho Brtovi* (pastvina, pole – Skočova Lhota, Blansko) je užitá nářeční forma MJ *Brtovi* (= *Brtov*, Hosák – Šrámek, 1970, s. 114). Oba objekty byly nazvány podle toho, že leží v blízkosti této obce.

PJ *Za Brtníkovy* (Stranná, Jihlava) obsahuje jméno rodiny. Tento hon byl pojmenován podle polohy. Les a močál *Nad Brtú* (Ublo, Zlín) byly nazvány podle polohy, neboť leží nad pastvinou *Brť*. Jiné pomístní jméno – *Brťovská* – obsahuje i název kopce *U Brťovské* (Vratíkov, Boskovice). Součástí jména *V Předních Brcířích* (les – Kožichovice, Třebíč) je PJ *Brcíře*.

PJ se základem *brť-/brt-* se vyskytují i v Čechách, což potvrzuje rozvoj brtnického včelaření i na tomto území.⁷ Jak ukazuje Index lexikálních jednotek pomístních jmen v Čechách (1991, s. 19 – 20), pomístních jmen s etymonem *brť-/brt-* je v Čechách více než na Moravě a ve Slezsku. V něm se uvádějí tyto deriváty: Brť, Brťák, Brtecký, Brtečník, Brtek, Brtensko, Brtenský, Brtev, Brtevník, Brtevský, Brtí + MJ, Brtička + OJ, Brtiny pl., Brtky pl., Brtnice + MJ, Brtnický, Brtničák, Brtník + MJ, Brtnovka, Brtný, Brtoun OJ – ův, Brtovník, Brtský, Brtva (je sporné, zda sem tato

⁷ Konkrétní materiál, který byl v Čechách shromážděn v letech 1963 – 1980 soupisovou akcí (+ excerpci dalších zdrojů) a který čítá kolem půl milionu dokladů PJ a místních částí, je uložen v onomasickém oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR v Praze.

odvozenina vůbec patří), Brty pl., Brtývka.⁸ Je zřejmé, že oba soubory, český i moravskoslezský, obsahují řadu specifických odvozenin.⁹

Výše bylo uvedeno, že na Slovensku se lesní brtnické včelaření nepěstovalo. J. R. Nižnanský to potvrzuje ve svém článku Včelárske termíny včelín a úl v slovenskej toponymii (1987, s. 149 – 154).¹⁰ Tvrdí, že doložená toponyma *Brť*, *Pod Brťou* (vrch, hoľa – Liptov), *Na Brtnom* (pole, pasienok, jarok – Martin), *Brtok* (chotárny názov – Pliešovce, Krupina), *Brtkovce* (osada – Popradno, Považská Bystrica) aj. „nemajú oporu v nárečovom apelatíve *brť*, ktoré sa vôbec nevyskytuje“, a proto se domnívá, že zřejmě souvisí s deminutivní podobou slova *brdo – brtko* „skalnatý kopeček“, popř. jsou odvozeninami vlastního jména *Bartolomej*.

Vzhledem k tomu, že pomístní jména úzce souvisejí s přírodními podmínkami, je zajímavý i územní rozsah moravskoslezských PJ se základem *brť-/brt-*: vyskytují se především na Blanensku, Jihlavsku, Třebíčsku a též na Zlínsku, a to, přirozeně v oblastech, kde byly převážně smíšené lesy, s nimiž je brtnické včelaření spojeno (viz mapu č. 1).¹¹

3. Zajímavé je srovnání s územním rozšířením pomístních jmen se základem *včel-* na Moravě a ve Slezsku (viz mapu č. 2¹²). Ta mají jiný územní rozsah. Jejich největší koncentrace je na východ od linie Přerov – Kroměříž – Hodonín. Úlové včelaření se provozovalo totiž nejen blízko obydlí, ale i na vzdálenějších místech, na vhodných loukách, neboť včely jsou svým životem vázány na kvetoucí rostliny. Takových lokalit je na moravskoslezském území nepoměrně víc, než oblastí se smíšenými lesy. Proto se tento způsob chovu včel rozšířil na tomto území daleko více než

⁸ Seznam jmen byl doplněn z existující opravené verze. Podtržení označuje ty lexikální jednotky, které byly zjištěny i na Moravě a ve Slezsku.

⁹ Pražské onomastické oddělení již řadu let pracuje na přípravě Slovníku pomístních jmen v Čechách. Po úvodním svazku (2000) vyšly již tři části tohoto díla (I. díl, 2005, II. díl, 2006, III. díl, 2007). Zahnují PJ začínající písmeny A-Bíd.

¹⁰ Doklady Nižnanský čerpal z Kartotéky vlastních mien uložených v historickém oddělení Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV v Bratislavě. Tato kartotéka vznikla na základě soupisové akce slovenských toponym a excerptů diplomových a seminárních prací v letech 1965 – 1975. Soubor obsahuje zhruba 250 000 názvů. K systematickému zpracování těchto jmen se zatím na Slovensku nepřistoupilo, avšak na základě tohoto materiálu byla publikována řada časopiseckých příspěvků (jedním z nich je citovaný článek Nižnanského). Ze stejných zdrojů – z bratislavské kartotéky vlastních jmen – vychází i Majtánova kniha Z lexiky slovenskej toponymie (1996).

¹¹ V této fázi programu a zpracování map nelze odlišit značkami původ PJ. Pomístní jména mohou být buď deaplativní, nebo depropriální (tedy utvořená z MJ, popř. jiných PJ; PJ odvozená ze jmen osobních do mapy zařazena nejsou; některé značky, např. pro BRNIČKY a BRTNICKÝ, se zobrazují „přes sebe“). Zkratky na mapě označují okresy (BK – Blansko, BM – Brno-město, BO – Brno-venkov, BV – Břeclav, ZL – Zlín, HO – Hodonín, JI – Jihlava, KM – Kroměříž, PV – Prostějov, TR – Třebíč, UH – Uherské Hradiště, VY – Vyškov, ZN – Znojmo, ZR – Žďár nad Sázavou, BR – Bruntál, FM – Frýdek-Místek, KA – Karviná, NJ – Nový Jičín, OL – Olomouc, OP – Opava, OS – Ostrava, PR – Přerov, SU – Šumperk, VS – Vsetín, SY – Svitavy).

¹² Viz. pozn. 11.

brtnické včelaření, což dokazuje i přiložená mapa. Dokladem je 268 moravskoslezských PJ se základem *včel-*: z nich největší zastoupení mají jména *Včelín* – 46, *Včelínek* – 69, *Včelník* – 17 (pouze tyto tři typy PJ obsahuje vzhledem k nutnému zjednodušení a zaměření citovaného slovenského článku mapa č. 2). PJ *Včelín* vznikla toponymizací apelativa *včelín*, popř. jeho deminutivní podoby *včelínek* (jen v několika případech jsou součástí jmen PJ *Včelín* a *Včelínek*). Toponymizace se uplatnila i v případě PJ *Včelník*. Mírně převažující pomístní jména jednoslovná pojmenovávají nejčastěji pole a louky podle toho, že na nich stojí nebo stály stavby, ve kterých jsou umístěny úly, popř. *včelníky*, přenosné budky pro několik úlů. U jmen předložkových se nejčastěji dokládá předložka *u* (např. *U včelína*, pole – Veselá, Vsetín). Tyto objekty byly pojmenovány podle polohy. Pro úplnost uvádíme také další odvozeniny, které se uplatnily v ojedinělých PJ, a to Pčeloř OJ, Podvčelíní, Podvčelínky, Včela, Včeláčka, Včelárna, Včelek, Včeličné, Včelík, Včelinčisko, Včelínek, Včeliniska, Včelínový, Včelínsko, Včeliska, Včeliště, Včelka, Včelnice, Včelnisko, Včelný a Závčelíní (srov. též Šrámek – Pleskalová: Heslář Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku, 1993, s. 125, 136, 196, 197, 215).

Informaci o výskytu odvozenin s tímto základem v Čechách najdeme opět v Indexu lexikálních jednotek pomístních jmen v Čechách (1991), kde jsou na s. 275 uvedeny následující deriváty: Včalka pl. též *Včelky*, Včálník též *Včelník*, Včalný též Včelný, *Včela*, Včelák OJ, Včelí, Včelička, *Včelín* + MJ, *Včelisko*, Včelná MJ, Včelní, *Včelnice*, Včelnický, Včelníční, Včelník?, Včelnovský, *Včelný* též Včalný. Další informace o českých jménech lze získat z knihy Pomístní jména v Čechách (1995). Na s. 277 – 228 je napsáno, že velký soubor tvoří oronyma související s apelativy označujícími živočichy, dokonce i hmyz (*Včelnice*).

J. R. Nižnanský (1987, s. 153) píše, že toponyma motivovaná základními včelařskými reáliemi dokládají dokonalejší vývojový stupeň tohoto starobylého řemesla a jeho rozšíření na slovenském území. Ve všech třech skupinách slovenských dialektů autor potvrzuje častý výskyt jmen typu *Včelín* – *Včeliny*, *Včelník* – *Včelníky* a *Včelínek* – *Včelínce* (první dva deriváty – též některé další, viz níže – jsou i v českém a moravskoslezském materiálu). Ta upomínají na budování včelínů a jejich rozstavování přímo v přírodě. Jsou doloženy nejen názvy jednoslovné: *Fčelín* (les – Lamač, Bratislava), *Pščolníky*, *Včelníky* (roľa – Porostov, Michalovce), *Čelince* (lúky – Chrenovec, Prievidza), *Včelní* (lúka – Kuklov, Senica), *Záfčeliňa* (pole – Radošovce, Senica), *Včelniska* (pole – Veľké Leváre, Senica), ale i víceslovné: *Vo včelíne* les – Šaštín, Senica, *Rechtorov včelien* pasienok – Cerovo, Zvolen (autor se ve své stati vyjadřuje i k tvorbě jednotlivých doložených jmen). M. Majtán v knize Z lexiky slovenskej toponymie (1996) na s. 133 upozorňuje na oronyma, k nimž řadí i PJ *Včelník* (srov. též Pomístní jména v Čechách, 1995, s. 227 – 228). Zmiňuje se i o jedné zajímavosti, a to o tom, že ve slovenských historických názvech vrchů dříve pře-

vládaly jednoslovné názvy rodu mužského, v novějších současných oronymech převládají jména rodu ženského. Na úlově včelaření upomínají na Slovensku také místní jména odvozená pouze od základu *včel-*, a to *Včeláre*, *Včelíne*, *Včelince* a *Čelovce* (Slovník slovenského jazyka, 1968, s. 162, 241).

Přestože víme, že brtnické včelaření předcházelo v českých zemích včelaření úlovému, nelze určit stáří pomístních jména se základem *brť-/brt-* a *včel-*. K tomu nemáme dostatek historických zápisů. Určité časové údaje o výskytu českých a moravských MJ v historických dokladech obsahují publikace zabývající se problematikou jmen sídlištních (Profous, 1947, s. 187 – 188, Profous – Svoboda, 1957, s. 482 – 483, Hosák – Šrámek, 1970, s. 114, 1980, s. 669). V nich je uvedeno, že první zmínky např. o moravském MJ *Brtnice* pocházejí ze 13. století, jméno obce *Brtnička* se poprvé objevilo v písemnostech ve století čtrnáctém, o jedno století je starší záznam o jménech *Včelary* a *Brťov u Černé Hory*. České obce, např. *Brť*, *Brtnice*, *Včelnice*, *Včelnička* a *Včelná*, byly poprvé zaznamenány v dokumentech ve 14. století.

4. Ve stati jsme se pokusili ukázat, že podrobný výzkum a popis i takové skupiny anoikonym, která je motiválně omezená, může nejen přinést překvapivé poznatky o distribuci a areálovém rozšíření strukturních typů proprií a o vztahu oikonymie a anoikonymie, ale také nově osvětlit některé shody a difference v mezijazykové česko-slovenské komparaci v oblasti historického lexika a onymie.

Príspevek vznikl za podpory grantu GA ČR 405/08/0703 *Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku II*.

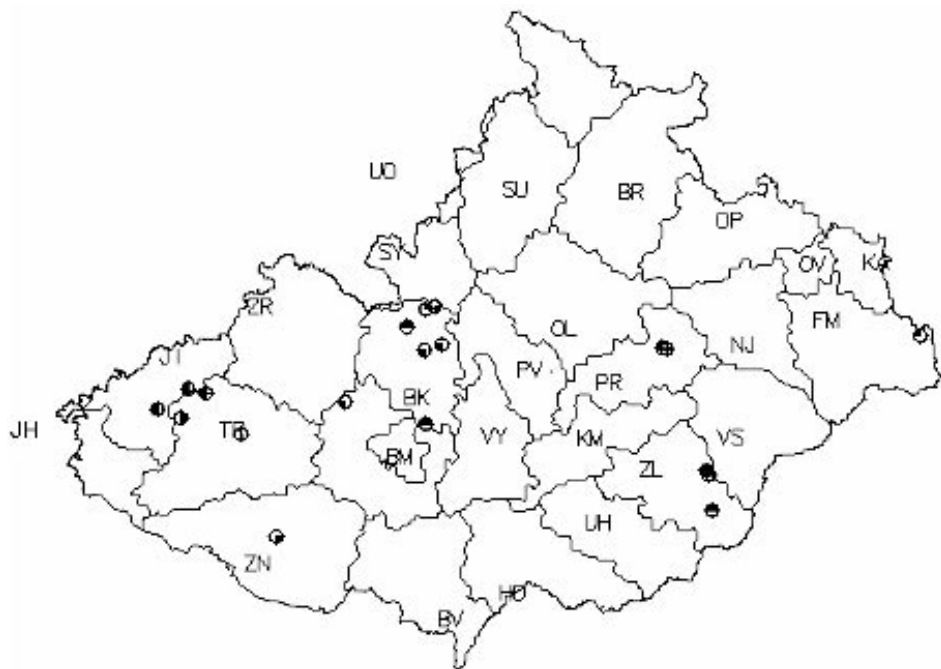
Literatura

- BERÁNEK, Vladimír: Když pláсты tekly medem. Medařská hospodářství, práva, soudnictví, příběhy. Praha: Nakladatelství Ostrov 2003. 248 s.
- HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: Místní jména na Moravě a ve Slezsku. I, II. Praha: Academia 1970, 1980. 576 s., 964 s.
- KÁLAL, Miroslav – KÁLAL, Karol: Slovenský slovník z literatury aj nárečí. Banská Bystrica: K. Kálal a M. Kálal 1923. 1012 s., I–CIII.
- KOPEČNÝ, František: Základní všeslovenská slovní zásoba. Praha: Academia 1981. 484 s.
- MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Academia 1971. 868 s.
- MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 192 s.
- MOLDANOVÁ, Dobrava: Naše příjmení. Praha: Agentura Pankrác 2004. 232 s.
- NIŽNANSKÝ, Jozef R.: Včelárske termíny včelín a úl v slovenskej toponymii. In: IX. slovenská onomastická konferencia. Red. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1987, s. 149 – 154.
- Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas. 8. Red. J. Basara – J. Siatkowski. Varšava: PAN 2003. 192 s.
- OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, Libuše – MATUŠOVÁ, Jana: Index lexikálních jednotek pomístních jmen v Čechách. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV 1991, 313 s.

- OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, Libuše – KNAPPOVÁ, Miloslava – MALENÍNSKÁ, Jitka – MATÚŠOVÁ, Jana: Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest. Praha: Academia 1995. 522 s.
- PLESKALOVÁ, Jana: Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Jinočany: H&H 1992. 152 s.
- PROFOUS, Antonín: Místní jména v Čechách. I. Praha: Česká akademie věd a umění 1947. 728 s.
- PROFOUS, Antonín – Svoboda, Jan: Místní jména v Čechách. IV. Praha: Nakladatelství ČSAV 1957. 868 s.
- REJZEK, Jiří: Český etymologický slovník. Voznice: Leda 2001. 752 s.
- Slovník pomístních jmen v Čechách. Úvodní svazek. Red. L. Olivová-Nezbedová – J. Malenínská. Praha: Academia 2000. 171 s.
- Slovník pomístních jmen v Čechách. I, II, III. Red. J. Matúšová. Praha: Academia 2005, 2006, 2007. 110 s., 166 s., 184 s.
- Slovník slovenského jazyka. VI. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. 336 s.
- Slovník spisovného jazyka českého. I. Red. B. Havránek. Praha: Nakladatelství ČSAV 1960. 1312 s.
- SVOBODA, Jan: Staročeská osobní jména a příjmení. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1964. 317 s.
- ŠIPKOVÁ, Milena: Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. In: Čeština doma a ve světě, 2007, roč. XV, č. 1 a 2, s. 15 – 19.
- ŠMILAUER, Vladimír: Příručka slovanské toponomastiky. Handbuch der slawischen Toponomastik. Praha: Academia 1970. 216 s.
- ŠRÁMEK, Rudolf: Onomastická lexikografie. In: Manuál lexikografie. Eds. F. Čermák – R. Blatná. Jinočany: H&H 1995, s. 158 – 181.
- ŠRÁMEK, Rudolf – PLESKALOVÁ, Jana: Heslář Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. Rkp. Brno: Ústav pro jazyk český AV ČR 1993. 222 s.

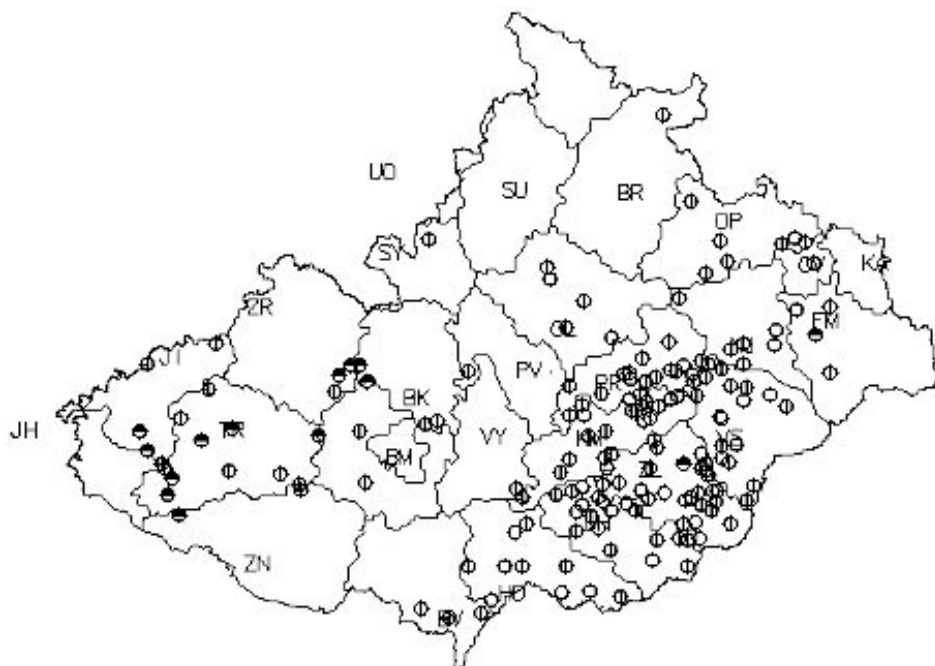
Mapa č. 1

- ⊕ BRČÍŘE (deapelativní původ PJ)
- BRNIČKY (depropriální původ PJ)
- BRŤ/BRT (deapelativní i depropriální původ PJ)
- ⊕ BRTNÍ (deapelativní původ PJ)
- BRTNICE (depropriální původ PJ)
- ⊖ BRTNICKÝ (depropriální původ PJ)
- BRTNIČANSKÝ (depropriální původ PJ)
- ⊖ BRTNÍK (deapelativní původ PJ)
- BRTNÝ (deapelativní původ PJ)
- BRŤOVÍ (depropriální původ PJ)
- BRŤOVSKÝ (deapelativní i depropriální původ PJ)

Mapa č. 2

- ⊕ VČELÍN (deapelativní i depropriální původ PJ)
- VČELÍNEK (deapelativní i depropriální původ PJ)
- VČELNÍK (deapelativní původ PJ)

Poznámka hlavného redaktora

Aktuálnu rubriku diskusií a rozhľadov opäť venujeme Slovníku súčasného slovenského jazyka, čo vyplýva nielen z mimoriadnosti tohto diela, ale aj z potreby uviesť na pravú mieru okolnosti publikovania textu J. Kačalu.

J. Kačala svoj príspevok Svedectvo recenzenta o Slovníku súčasného slovenského jazyka poslal do redakcie Slovenskej reči spolu s inými svojimi textami, o ktorých sme predpokladali, že ich redakcii posielala len na vedomie (napr. list adresovaný riaditeľke Slovenského rozhlasu a list ministrovi kultúry). Pôvodne sme s publikovaním tohto príspevku nerátali aj preto, že nie je zvykom uverejňovať texty, ktoré už vyšli – a text Svedectva bol v istom variante už publikovaný v Literárnom týždenníku.

Dôležité je napokon uviesť, že redakcia nie je povinná uverejňovať škandalizujúce texty, ale pretože má záujem na čo najkorektnejšej diskusii, predkladáme odbornej verejnosti aj uvedený text J. Kačalu v pôvodnom znení. Sprevádzajú ho ďalšie dva príspevky autorov, ktorí sú do prípravy slovníka zainteresovaní – komentár Kláry Buzássyovej, jednej z hlavných redaktoriek Slovníka súčasného jazyka, a Jozefa Mlacka, jedného z recenzentov uvedeného slovníka. Odborná verejnosť si tak môže sama vytvoriť obraz o problematike prostredníctvom neupravovaných textov. Diskusia teda pokračuje a je otvorená aj pre ostatných autorov.

Ján Kačala

SVEDECTVO RECENZENTA O SLOVNÍKU SÚČASNÉHO SLOVENSKÉHO JAZYKA

Môj recenzentský posudok o rukopise Slovníka súčasného slovenského jazyka nesie dátum 10. marca 2006. Posudok som vypracoval na základe oficiálnej požiadavky zo strany Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. V posudku som vysoko vyzdvihol veľkú prácu lexikografického kolektívu pri chystaní nového výkladového slovníka slovenského jazyka. Zároveň som upozornil na nedostatky a chyby, prípadne problematické miesta, ktoré som pri čítaní rukopisu našiel.

Medzi nimi bolo aj upozornenie na vecne a jazykovo neodôvodnené zavádzanie pravopisných a výslovnostných variantov typu budhista, buddhista; Apolón, Apollón a pod., ako aj ďalších slov s týmito základmi. Pripomenul som, že to je vo vývine slovenského pravopisu, ako aj v dejinách kodifikácií spisovnej slovenčiny závažný krok dozadu, lebo sa ním rozkolísavajú kodifikačne dávno ustálené a rozriešené veci. Moje upozornenie v tomto bode zostalo nevypočítané a v texte Slovníka súčasného slovenského jazyka A – G, ktorý tlačou vyšiel na začiatku roka 2007, sa uvedené varianty dôsledne opakujú. Na podporu svojho uvedeného stanoviska iba krátko pripomínam, že kodifikácia spisovnej slovenčiny je z odbornej stránky vecou slovenských jazykovedcov slovakistov a v zmysle zákona o štátnom jazyku Slovenskej republiky z roku 1995 aj príslušných štátnych orgánov Slovenskej republiky, ktoré platnú kodifikáciu vyhlasujú, a nikto iný nemá právo túto kodifikáciu spochybňovať alebo do nej zasahovať.

Sedemnásteho marca 2006 som sa na pozvanie redakčného a autorského kolektívu nového výkladového slovníka slovenského jazyka v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV zúčastnil na besede. Na nej som reprodukoval základné zistenia obsiahnuté v recenzentskom posudku a predniesol som niektoré ďalšie pozorovania týkajúce sa posudzovaného rukopisu. V diskusii som sa od jedného z členov redakcie slovníka dozvedel, „ako my v kolektíve chápeme varianty“. Vysvetlenie sa okrem iného týkalo aj uvádzania slov s kvantitou v dokladovej časti heslovej state v tej podobe, v akej boli kodifikované pred rokom 1991, v ktorom vyšli najnovšie Pravidlá slovenského pravopisu (to sa týka povedzme foriem „prevádzkár“, „prevádzkáreň“, „mliekár“, „mliekáreň“, „viažúci“). Na toto riešenie vraj v kolektíve majú súhlas od významnej autority v danej oblasti.

Takúto argumentáciu musím aj verejne odmietnuť, lebo sa odvoláva na veci, ktoré sa ako argumenty vo vážnej odbornej diskusii nedajú upotrebiť. Keby totiž vznikla objektívna potreba takto riešiť uvádzanie spomenutých dokladov s kvantitou, so zreteľom na to, že ide o porušenie istej pevnej tradície, bolo by sa patrilo najprv takéto riešenie predostrieť v odbornej tlači na verejnú diskusiu. Pokiaľ ide o citovanú pevnú tradíciu, odkazujem tu povedzme na prax zjednocovania hláskoslovnej a pravopisnej kodifikácie v šesťdielnom Slovníku slovenského jazyka, ktorý vychádzal v rokoch 1959 – 1968 v redakcii Štefana Peciara: tu sa toto zjednocovanie v duchu platných Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1953 týkalo vyše storočného obdobia v dejinách spisovnej slovenčiny, keďže v dokladovej časti slovníka sa uvádzali aj príklady zo štúrovského obdobia vo vývine spisovnej slovenčiny.

Nijaká verejná odborná diskusia o chystaných zmenách v texte Slovníka súčasného slovenského jazyka sa však nekonala, preto sa nezainteresovanému pozorovateľovi veci môžu javiť tak, akoby sa tieto zmeny boli mali pred širšou odbornou aj

kultúrnou verejnosťou utajiť a akoby túto verejnosť bol mal text publikovaného slovníka postaviť už pred hotovú vec.

Proti citovanému riešeniu som na stretnutí s kolektívom autorov a redaktorov protestoval s odôvodnením, že v kodifikačnom diele takýto spôsob uvádzania dokladov – s nerešpektovaním platnej kodifikácie – je neprípustný a na používateľa bude pôsobiť dezinformujúco aj preto, že v iných kodifikačných príručkách, ktoré tento používateľ bežne používa už pätnásť rokov, sa stretne s iným riešením. Navyše v prípade najnovšieho Slovníka súčasného slovenského jazyka nejde o akýsi historický dokladový slovník, ktorý má používateľa informovať o tom, v akej podobe bolo možno dané slovo nájsť v daktorom roku v čase pred platnosťou kodifikácie z roku 1991, lež ide o kodifikačné dielo, ktoré má používateľa jednoznačne usmerniť v tom, ako sa dané slovo píše a vyslovuje podľa platnej kodifikácie spisovnej slovenčiny. Pripomínam, že k napĺňaniu normatívnej funkcie nového výkladového slovníka sa jeho autori verejne (a je to prirodzené) hlásia vo Východiskách a zásadách spracovania slovníka na s. 13.

Ani v tomto bode sme nenašli vzájomnú zhodu. Vysvetľujem si to tak, že nutkanie zvrátiť platnú kodifikáciu z roku 1991 bolo u niektorých zodpovedných činiteľov slovníka také silné, že už nebola ochota diskutovať, a tým menej zo zvolenej platformy ustúpiť.

Najväčšie prekvapenie na mňa čakalo, keď som nazrel do čerstvo vytlačeného diela a našiel som tam nielen spomínané podoby svojou kvantitou odlišné od platnej kodifikácie v dokladovej časti príslušných hesiel. Našiel som tam dokonca ako heslové slová vysádzané podoby typu dráhár a dráhár, dráharský a dráharský, ale aj podoby áčkar a áčkár, béčkar a béčkár, céčkar a céčkár, prirodzene, aj s kvantitatívne dvojakými vzťahovými prídavnými menami áčkarský a áčkársky, béčkarský a béčkársky, céčkarský a céčkársky. Tieto slová utvorené od označení písmen osobitne spomínam preto, že ich podoby so slabikou -ár neskrátenou podľa rytmického zákona (t. j. áčkar a áčkársky, béčkar a béčkársky, céčkar a céčkársky) sú takto kodifikované po prvý raz; v doterajšej kodifikácii sa vyskytovali iba podoby so slabikou skrátenou podľa rytmického zákona (t. j. áčkar a áčkarský, béčkar a béčkarský, céčkar a céčkarský). Navyše uvedené podoby so slabikou neskrátenou podľa rytmického zákona sa do kodifikácie v Slovníku súčasného slovenského jazyka dostali napriek tomu, že na ich reálny výskyt v reči v Národnom korpuse slovenského jazyka niet dokladov.

Ako vidno, takáto kodifikácia, nepodopretá ani jazykovou praxou, je úplne umelá a vyplýva jedine z teoretického konštruktú o tom, ako má byť podľa predstáv niektorých jazykovedcov usporiadaná kvantita v súčasnej spisovnej slovenčine. Kde je tu široko proklamovaný ohľad na takzvaného reálneho používateľa spisovnej slovenčiny a na výsledky sociolingvistických výskumov?

Uvádžanie kvantitatívnych podôb slov pochádzajúcich z dvoch rozdielnych kodifikácií spisovnej slovenčiny v tom istom kodifikačnom diele o súčasnej spisovnej slovenčine popri sebe v záhlaví slovníkového hesla je v dejinách spisovnej slovenčiny aj slovenskej jazykovedy izolovaný krok, ktorý nemá oporu ani v stave súčasnej spisovnej slovenčiny, ani v doterajšej kodifikačnej praxi a jej tradícii počas celého jestvovania spisovnej slovenčiny. Tým, že v okruhu rytmického zákona zrovnoprávňuje časovo dve rozdielne kodifikácie, stáva sa tento krok neracionálnym a nepochopiteľným, je prejavom bezvýhodiskovej situácie, do ktorej sa dostali jeho autori vo svojom úsilí za každú cenu porušiť stabilitu normy a to, čo sa na základe kodifikácie z roku 1991 v jazykovej praxi už ustálilo a prípadne sa ešte ustáľuje. Týmto krokom sa nastolil chaos s nepredvídateľnými následkami v kultúre spisovnej slovenčiny, osobitne v používaní spisovnej slovenčiny v praxi a v jej vyučovaní na všetkých druhoch škôl v Slovenskej republike. Je to kultúrny škandál.

Osobitnú stránku tohto kroku predstavuje spôsob, akým sa dostal do života. Dejiny kodifikácií spisovnej slovenčiny v 20. storočí nás presvedčajú o tom, že kodifikácia spisovnej slovenčiny v tomto období nikdy nebola výlučnou vecou jazykovedcov ako odborníkov. Takýto spoločensky sankcionovaný stav pri vymedzovaní merita a rozsahu kodifikácie, ako aj pri uvádzaní kodifikácie spisovnej slovenčiny do praxe je napokon pochopiteľný, veď jazykovedci nerobia kodifikačné kroky pre seba, lež pre spoločnosť, ktorá daný jazyk používa, ktorej sú jazykovedci integrálnou súčasťou a z ktorej poverenia vykonávajú aj svoju kodifikátorskú činnosť, a to nielen ako odbornú činnosť, lež aj ako spoločensky angažovanú činnosť a bezprostrednú službu verejnosti.

Pri ostatnej väčšej úprave slovenského pravopisu, ktorej výsledky zachytávajú Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1953, dokonca autorov týchto pravidiel vymenoval vtedajší Zbor povereníkov ako „slovenská podoba“ vládnej moci. Aj čiastkové úpravy Pravidiel slovenského pravopisu týkajúce sa jednotlivých slov majúcich zväčša politický nádych, nachyšané roku 1968 Jozefom Ružičkom ako riaditeľom Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, prešli odobrením na úrovni Predsedníctva Slovenskej akadémie vied a Predsedníctva Slovenskej národnej rady ako zákonodarného zboru s pôsobnosťou na Slovensku.

V tejto súvislosti možno pripomenúť aj prvé Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1931, ktoré schválilo pražské ministerstvo školstva a národnej osvety ako „jediné... schválené vydanie“ a platilo ako „učebná pomôcka pre všetky školy v ČSR“. Rovnako aj druhé Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1940 schválilo zasa bratislavské ministerstvo školstva a národnej osvety. (Napokon zainteresovanej odbornej jazykovednej verejnosti sú dobre známe okolnosti neschválenia Bartkovej verzie Pravidiel slovenského pravopisu Sivákovým ministerstvom školstva a národnej osvety krátko po ustanovení Slovenskej republiky v marci roku 1939.)

V uvedenej línii pokračovali aj autori Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1991. Informáciu o chystaných kodifikačných zmenách Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV po uzavretí odbornej diskusie a po skoncipovaní rukopisu nových Pravidiel slovenského pravopisu predložil na schválenie Predsedníctvu Slovenskej akadémie vied a po jeho vyjadrení Predsedníctvu Slovenskej národnej rady. Až po kladnom vyjadrení tohto vrcholného štátneho orgánu prichádzalo do úvahy knižné publikovanie novej oficiálnej kodifikačnej príručky.

Od prijatia zákona Národnej rady Slovenskej republiky o štátnom jazyku Slovenskej republiky z 15. novembra 1995 sa každé vydanie oficiálne platnej kodifikačnej príručky, ktoré prinášalo závažnejšie či pozoruhodnejšie zmeny, predkladalo na prerokovanie a schválenie Ústrednej jazykovej rade ako poradnému orgánu ministra kultúry Slovenskej republiky a platnosť kodifikačnej príručky, prípadne jej nového vydania vyhlasovalo Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky. Pozitívne viem, že za ostatný rok Ústredná jazyková rada nezasadala, a teda ani nemohla kodifikačné zmeny vykonané v texte Slovníka súčasného slovenského jazyka schváliť a odporúčať, aby Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky vyhlásilo platnosť tejto novej kodifikačnej príručky.

História prijímania kodifikačných príručiek na Slovensku nám pripomína ešte jednu dobrú skúsenosť: aj pri príprave Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1953, aj pri začatí prác na koncipovaní nových Pravidiel slovenského pravopisu uverejnených roku 1991 sa v širšej odbornej, ba aj kultúrnej verejnosti organizovala verejná diskusia o chystaných zmenách, aby prijatie kodifikačných úprav nemalo kabinetný alebo dokonca sprisahanecký ráz. V súvisi so zmenami chystanými v druhej polovici 80. rokov 20. storočia sa v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV o tejto téme zorganizoval v centre aj v odbočkách cyklus prednášok, pričom texty prednášok sa uverejnili aj v jazykovedných časopisoch.

Záver z uvedených skutočností je jednoznačný: zavedenie citovaných zmien do kodifikácie spisovnej slovenčiny v Slovníku súčasného slovenského jazyka jednak protirečí dávno ustálenej praxi, aby sa o chystaných zmenách zorganizovala verejná odborná diskusia a aby takéto zmeny prerokoval a schválil oficiálny štátny orgán, a jednak je protiprávne, keďže je v rozpore s ustanoveniami citovaného zákona o štátnom jazyku Slovenskej republiky. Uvedené zmeny sú teda neplatné, a tak sa treba postarať o to, aby sa chyba čo najskôr napravila a vec sa dostala do súladu s platnou kodifikáciou a so zákonom o štátnom jazyku Slovenskej republiky.

V tej súvislosti sa vynára aj prirodzená otázka, kto je za uvedený bezprávný stav zodpovedný, prípadne kto konkrétne tento bezprávný stav spôsobil a ako mieni slovenskej kultúrnej verejnosti svoje konanie vysvetliť.

Ešte iná stránka zavedenia citovaných kodifikačných zmien do Slovníka súčasného slovenského jazyka je tá, že ako oficiálny recenzent sa cítim renomovanou

vedeckou inštitúciou SAV podvedený, lebo citované zmeny sa do textu slovníka dostali až po mojom prečítaní textu slovníka a potom, ako som o prečítanom texte vypracoval svoj posudok. Verejne vyhlasujem, že na začiatku roka 2006 som čítal text slovníka, v ktorom citované zmeny v oblasti platnosti, resp. neplatnosti rytmického zákona neboli, a že som svoj posudok vypracoval o tej verzii textu slovníka, ktorá citované zmeny neobsahovala. So zreteľom na môj odborný aj ľudský postoj k tomu, čo sa teraz v citovanom Slovníku súčasného slovenského jazyka stalo, je pochopiteľné, že by som v takom prípade, že predložený text slovníka obsahuje aj citované kodifikačné zmeny, úlohu recenzenta nebol mohol prijať.

Aj v tejto súvislosti kladiem pochopiteľnú otázku, kto a prečo mohol mať záujem na tom, aby oficiálne požiadany recenzent na začiatku roka 2006 dostal na čítanie text, v ktorom sa v záhlaví príslušných hesiel dodržiava platná kodifikácia, a o rok neskôr – bez informovania recenzenta – tlačou vyšiel zasa text, v ktorom sa v danom bode zavádza nová kodifikácia.

Aj z tohto môjho vyjadrenia vidno, že jadrom sporu je platnosť či neplatnosť rytmického zákona v tých prípadoch, ktoré upravila kodifikácia spisovnej slovenčiny v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1991. Po vyše dvadsiatich rokoch od začatia prác na týchto pravidlách môžem povedať, že vzorom pri formulovaní cieľov novej pravopisej príručky v oblasti platnosti či neplatnosti rytmického zákona v spisovnej slovenčine bol autorom Štúrov koncept rytmického zákona ako „všeobecného zákona slovenčiny“, ako ho bol označil vo svojom vrcholnom jazykovednom a zároveň kodifikačnom diele *Nauka reči slovenskej* z roku 1846 (na s. 121, 154 alebo 182). Ľudovít Štúr napriek vyzdvihnutiu všeobecnosti, všeobecnej platnosti rytmického zákona v novom spisovnom jazyku nebál sa ustanoviť z neho aj prvú (a jedinú) výnimku – tvar prechodníka typu *vábjac*, *vráťjac* (*Nauka reči slovenskej*, s. 84). Čiže napriek tomu, že Ľudovít Štúr bol azda až rigoróznym systematikom, v prípade, kde zistil stretanie sa zákonitostí z rozličných úrovní jazykového systému s prevážením sily inej ako hláskovej zákonitosti, nebál sa konštatovať porušenie „všeobecného“ hláskového zákona a ustanoviť z neho výnimku.

V duchu tohto Štúrovho chápania aj autori Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1991 mali na mysli úsilie rozšíriť platnosť rytmického zákona aj na prípady, voči ktorým predchádzajúca kodifikácia nebola príveľmi žičlivá, a ako výnimky ponechať iba tie prípady, ktoré sa spod tohto zákona vymykajú vinou zákonitostí prichádzajúcich z iných úrovní jazyka, najmä z morfológie. A dnes presne tí, čo sa odvolávajú na Štúrov jazykovedný odkaz, nechcú pripustiť, aby sa uplatňovala práve Štúrova koncepcia kvantity a rytmického zákona v spisovnej slovenčine? Ľudovít Štúr totiž okrem iného vo svojej neobyčajne umnej konštrukcii systému slovenského spisovného jazyka okrem iného konštatoval aj mierny ráz kvantity v spisovnej slovenčine. Je azda znovuzavedenie podôb typu *dráhár*, *dráhársky*, ktoré priam kričľa-

vo porušujú rytmický zákon, do kodifikácie spisovnej slovenčiny v novom výkladovom slovníku súčasnej spisovnej slovenčiny v súhlase so Štúrovým konceptom miernej kvantity v spisovnej slovenčine? Hoci od Štúrovho odvážneho a geniálneho jazykovedného a kodifikátorského kroku ubehlo už vyše pol druhého storočia, pomery v kvantite sa v spisovnej slovenčine podstatne nezmenili. V bežnej jazykovej praxi však v súčasnosti možno v istých typoch konštatovať skôr zanedbávanie kvantity ako jej narastanie. Ale to je už téma na inú príležitosť.

Zavedenie dvoch kodifikácií, okrem platnej z roku 1991 aj staršej, pred tohto roka, nie je nič iné ako výraz kodifikačnej bezradnosti niektorých jednotlivcov, ktorí by nasilu chceli kodifikovať, ale nemajú predstavu o tom, čo by to malo byť, lebo nemajú vlastnú koncepciu kodifikácie, normy ani kultúry súčasnej spisovnej slovenčiny. Obávam sa, aby táto bezradnosť nenadobudla ešte širší rozsah, lebo by mohla narobiť spisovnej slovenčine a jej používateľom veľké škody. Zavádzanie dvoch kodifikácií v tej istej kodifikačnej príručke – to nemá v dejinách spisovnej slovenčiny obdoby, takým spôsobom sa v kodifikácii doteraz nepostupovalo a ani teraz, ani v budúcnosti nie je možné postupovať.

Literatúra

- Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom. Praha: Matica slovenská 1931. 364 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Martin: Matica slovenská 1940. 482 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. 8., zrevidované vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1967. 420 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1991: 533 s.
- Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968. 6 zv.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. Red. K. Buzássyová, A. Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2006. 1132 s.
- ŠTÚR, Ľudovít: Nauka reči slovenskej. Nákladom Tatrina č. 1. V Prešporuku 1846. 216 s.

Poznámky k príspevku Jána Kačalu Svedectvo recenzenta o Slovníku súčasného slovenského jazyka

Nasledujúce poznámky píšem ako jedna z dvoch hlavných redaktoriek Slovníka súčasného slovenského jazyka A – G (2006) a uvádzam ich na okraj článku J. Kačalu. Chcela by nimi reagovať na niektoré nepresnosti autora, resp. poukázať na to, že problémy a tvrdenia, ktoré J. Kačala v Svedectve recenzenta uvádza, možno vnímať aj z iného pohľadu.

Redakcia Slovníka súčasného slovenského jazyka aj všetci autori tohto diela si vážia recenzentský posudok prof. Jána Kačalu o rukopise Slovníka súčasného slovenského jazyka (s dátumom 10. marca 2006). Bol to posudok zasväteného odborníka, aký sme očakávali. Recenzent vysoko vyzdvihol veľkú prácu pri chystaní nového výkladového slovníka slovenského jazyka, a zároveň boli v recenzii aj upozornenia na chyby, nedostatky a na prípadné problematické miesta, ako J. Kačala uvádza v recenzentskom posudku, aj vo Svedectve.

Hneď na začiatku článku je upozornenie *na vecne a jazykovo neodôvodnené zavádzanie pravopisných a výslovnostných variantov typu budhista, buddhista; Apolón, Apollón a pod.*, ako aj ďalších slov s takýmito základmi. J. Kačala v tom vidí *vo vývine slovenského pravopisu a v dejinách kodifikácií spisovnej slovenčiny závažný krok dozadu, lebo sa ním rozkolísavajú kodifikačne dávno ustálené a rozriešené veci.*

J. Kačala má pravdu v tom, že lexikálne jednotky *Budha, budhizmus* sa nachádzajú už v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1940, pomenovanie *budhizmus* v PSP 1953 a v ďalších vydaniach pravidiel; tieto slová či niektoré z odvođenín sa nachádzajú aj v slovníkových dielach. To je nepochybne závažný fakt. Ale v novom výkladovom slovníku, v Slovníku súčasného slovenského jazyka I (2006) sme vzali do úvahy aj iný aspekt. Ten zohľadňuje nielen čisto jazykovú stránku, zachytenie pomenovania, ale aj spoločenskú situáciu, v akej náš jazyk funguje a ktorá sa desaťročiami mení. Je istý rozdiel v tom, keď sa meno *Budha* ako pomenovanie zakladateľa filozofického a náboženského či duchovného smeru, ako aj pomenovanie tohto smeru (*budhizmus*) zaznamenalo (zafixovalo) v pravopisnej príručke v istom čase, a v niekoľkých ďalších rokoch, keď fungovalo na Slovensku viac-menej ako súčasť pasívnej slovnej zásoby. Problém písania (aj variantného písania) sa stal aktuálny až v posledných dvoch desaťročiach spolu s hlbším poznávaním spomínaného smeru (a hnutia) a aj iných filozofických, náboženských atď. prúdov prichádzajúcich z Orientu. Ide o stret kultúrnych a civilizačných prúdov Východu a Západu, o ich reflektovanie vo vede, aj v širšom spoločenskom kontexte. O tom sa dozvedáme aj

v dielach predstaviteľov slovenskej orientalistiky, ktorej prestíž v slovenskej vede rastie najmä od šesťdesiatych rokov 20. storočia. Fakt, že nezanedbateľnú frekvenciu má dnes podoba pravopisne adaptovaná do spisovnej slovenčiny aj podoba neadaptovaná, bližšia k jazyku pôvodu (sanskritu), bol nepochybne ovplyvnený väčším otvorením sa našej spoločnosti (vrátane vedy a kultúry) svetu po novembri 1989. Preto je v tejto novej situácii potrebné naďalej, aj po vyjdení nových Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1991 a po ich ďalších vydaniach, riešiť niektoré otvorené problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Svedčí o tom napríklad aj vedecký seminár *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine* (Bratislava 19. – 20. októbra 2000; porov. nižšie odkaz na zborník, 2002). Vieme, že používatelia jazyka, a teda pravdepodobne aj používatelia výkladových slovníkov, majú radšej podoby slov v záhlaví heslových statí bez variantov, ale ako autori lexikografického diela určeného vo väčšom rozsahu aj odbornej verejnosti musíme zohľadňovať, že jazyková norma na rozličných úrovniach jazykového systému sa vyvíja prostredníctvom variantných podôb. Rozsah SSSJ umožňuje v opodstatnených prípadoch zachytiť v tomto slovníku túto variantnosť ako odraz lexikografického hodnotenia stavu v jazykovej praxi. Variantom sa neraz nemožno vyhnúť. Možnosť dvojstupňovej kodifikácie – podoby vžitej, výraznejšie adaptovanej v prijímajúcom jazyku, a podoby, ktorá je bližšia (pôvodnému) jazyku, jazyku z ktorého sa preberá, sa napríklad nevytlúčila ani na porade slovakistov a klasických filológov (na osobitnom zasadnutí pravopisnej komisie pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV 24. 11. 1988), na ktorú sa odvolávajú nové pravidlá. Autori Slovníka súčasného slovenského jazyka A – G (2006) sa pri spracovaní obidvoch pravopisných podôb *budhizmus*, *buddhizmus* opierali o frekventovaný výskyt týchto podôb v relevantných jazykových zdrojoch (vrátane odborných publikácií slovenských orientalistov). Ale opierali sa aj o poznatky získané analýzou súčasného stavu aj historického vývinu, ktoré sú zachytené v príspevkoch niektorých bádateľov v zborníku materiálov z vedeckého seminára konaného v r. 2000 (porov. *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine*. Bratislava 19. – 20. októbra 2000; zborník 2002). Potrebu variantných podôb, adaptovanej bližšej k prijímajúcemu jazyku, aj podoby bližšej jazyku pôvodu ako prostriedkov na ich štýlovo diferencované používanie argumentačne podložil J. Horecký (2002). Pri formulovaní všeobecných zásad prepisu (2002, s. 22) uvádza aj zásadu, že vo vzťahu pôvodný – cieľový jazyk má byť dominantným činiteľom prijímajúci jazyk. Ale vzápätí uviedol aj zásadu, že v odborných textoch treba pripustiť aj návrat k stavu v pôvodnom jazyku, aj keď tým vo viacerých prípadoch vzniknú variantné podoby (uvádza práve príklad *Budha* v bežnej komunikácii, *Buddha* v odbornom religionistickom texte). Slovenskí orientalisti používajú podobu so zdvojenou spoluhláskou jednoznačne signalizujúcu motiváciu slova v jazyku pôvodu (sanskritu; *buddha* = *prebudený*, *osvietený*), aby sa v odbornom texte vyhli novej nejednoznačnosti motivácie.

Autori Slovníka súčasného slovenského jazyka sa usilovali uvádzať mená, ktoré v slovenčine tvoria súčasť antického dedičstva v koordinácii s tým, ako sa tieto mená (aj niektoré iné mená) uvádzajú v Encyclopaedii Beliane (EB). Pri mene *Apollón* ako vžitej, zdomácnenej podobe boha slnka sme mohli zachytiť iba túto podobu. V prospech zachytenia aj variantu *Apollón* hovorilo to, že aj v tomto prípade klasickí filológovia používajú vo svojich odborných textoch podobu s dvomi -ll-. Táto podoba sa vyskytuje (nedopatrením bez zaužívanej slovenskej podoby na prvom mieste) aj v EB. Uvedenie mena mytologickej postavy s vyšším stupňom adaptovanosti aj v podobe bližšej k jazyku svojho pôvodu pokladáme skôr za jednotlivosť, nie za vzor na analogické spracovanie ďalších mien. V SSSJ spracúvame vlastné mená v limitovanom rozsahu. Z vlastných mien označujúcich mytologické postavy sú to iba tie mená, pri ktorých existuje nejaká frazeológia, alebo tie vlastné mená, ktoré sa apelativizovali. Nepokladáme uvedenie variantných podôb s jednoduchou spoluhláskou a so zdvojenou spoluhláskou za taký výrazný prehrešok voči novým pravopisným pravidlám. Veď aj v PSP 1991, aj v PSP (2000, s. 44) sa uvádza ako jedna zo zásad aj rešpektovanie písania zdvojených spoluhlások v latinských a gréckych vlastných menách *Achilles*, *Bellos*, *Messapus*, *Hammón*.

Autori slovníka neutajovali, že v slovníku spracúvajú niektoré heslá aj v podobe pravopisných a iných variantov. O dvojici *budhizmus*, *buddhizmus* sme hovorili na konferencii *Dynamické tendencie v slovenskom pravopise*, ktorá sa konala 18. – 19. mája 2006 pred odbornou verejnosťou a v čase pred publikovaním slovníka. K tomuto bodu sa diskutovalo. Konferencia mala za cieľ v rámci posúdenia vývinových tendencií v pravopisnej sústave posúdiť aj uplatňovanie súčasnej kodifikácie v písaných textoch a pripraviť návrh na prípadnú revíziu a spravenia v niektorých bodoch pravidiel. Zborník materiálov z konferencie ešte nevyšiel tlačenou.

Spravenie si vyžaduje aj tvrdenie, že v texte zborníka, ktorý mal prof. J. Kačala ako interný recenzent k dispozícii, neboli nijaké heslové slová v podobe variantov so slovotvornou príponou *-ár*, skrátenu podľa v súčasnosti platnej kodifikácie, aj s variantom s dlhou slovotvornou príponou podľa predchádzajúcich kodifikácií. Keby tam takéto prípady neboli, nebola by o nich ani diskusia na stretnutí 17. marca 2006, o ktorom J. Kačala hovorí vo svojom Svedectve. Pravda však je, že počas záverečnej editácie, upravovania a zjednocovania textu podľa mnohých parametrov (vrátane zapracúvania prijatých pripomienok recenzentov) počet variantne spracovaných hesiel podstatných mien aj vzťahových adjektív narástol.

Celý autorský kolektív vrátane redaktorov, ako aj ďalších spolupracovníkov, pracoval a pracuje na novom výkladovom slovníku s veľkým nasadením a s úsilím prispieť k poznaniu súčasnej normy v relevantných jazykových rovinách a reflektovať zistený stav (aj na základe rozširujúcich sa poznatkov a podstatne bohatšieho a reprezentatívnejšieho materiálu). Všade, kde je to len možné, dodržiava aktuálne

platnú kodifikáciu. Ale ako autori a redaktori musíme riešiť mnoho problémov aj po prvý raz; alebo riešime aj mnoho problémov, ktoré naše platné kodifikačné príručky obišli, alebo sa im mohli vyhnúť so zreteľom na stručnosť, neexplicitnosť uvádzania niektorých gramatických údajov a iných údajov. Diskutabilné prípady aj návrhy na riešenie prípadov, kde vidíme potrebu modifikovať jestvujúce zachytenie normy (napr. poradie morfológických či slovotvorných variantov, štylistickú platnosť), predkladá redakcia na posúdenie internej kodifikačnej komisii Jazykovedného ústavu. Pri jej práci sme sa inšpirovali aj existenciou obdobnej komisie, ktorá pracovala v JÚĽŠ pod vedením J. Kačalu v čase pred prvým vydaním Krátkeho slovníka slovenského jazyka. Prípad, ktorý je jadrom sporu a súvisí s platnosťou či neplatnosťou rytmického zákona, posudzovala aj Pravopisná komisia pri Jazykovednom ústave L. Štúra SAV (na svojom zasadnutí 26. júna 2006; členom tejto komisie je aj J. Kačala; nebol vtedy prítomný). Posudzovala ho spolu s inými aktuálnymi predloženými problémami (kvantita, písanie vlastných mien z uhorského obdobia slovenských dejín, spresnenie pravopisu vlastných mien). Tam sa odporúčal postup, že náprava doterajšej kodifikácie by mala ísť tou cestou, že v problémových prípadoch sa uvedú varianty.

Uznávam, že vážne zásahy do kodifikácie sa majú prediskutovať pred širšou odbornou verejnosťou. Od konkrétnych okolností môže závisieť, koľko odborných diskusií prebehne pred vypracovaním novej kodifikačnej príručky – veď koľko problémov nastolili odborné diskusie po vyjdení Pravidiel slovenského pravopisu v r. 1991? Pravdaže, závažné je aj to, koľko je a bude kritických diskusií o novom slovníku, ale aj koľko hlasov veľmi pozitívne prijíma nový výkladový slovník SSSJ (2006 ako celok). Tento viacväzbový slovník predsa len nie je typická „kodifikačná príručka“, hoci nesporne má a bude mať i kodifikačný dosah. Aj keď v Slovenskej jazykovednej spoločnosti (v centre aj v pobočkách) prebehli v r. 1984 prednášky a diskusie o pripravovaných kodifikačných zmenách, žiada sa mi doplniť túto informáciu J. Kačalu. V texte článku J. Kačalu publikovanom v základnom slovakistickom časopise v Slovenskej reči *Východiská a ciele prípravy novej pravopisnej príručky slovenčiny* (In: Slovenská reč, 1985, roč. 50, s. 11 – 18) sa medzi okruhmi, ktoré budú mať centrálnu miesto v rámci nových pravopisných pravidiel nespomína úprava rozsahu platnosti rytmického zákona. Uvádzajú sa tu 4 okruhy 1. písanie veľkých písmen; 2. písanie interpunkčných znamienok; 3. písanie predložkových výrazov typu *do biela, dobiela*; 4. písanie zložených adjektív a substantív. Viem, že to bolo dávno a v iných časoch. Ale môže to do istej miery súvisieť s tým, že i keď sa písalo a diskutovalo o rozličných čiastkových problémoch aj pred publikovaním PSP 1991, závažné a do hĺbky idúce diskusné články vychádzajú (najmä v Slovenskej reči) až po vyjdení týchto pravidiel. Týkalo sa to napr. zmien v platnosti rytmického zákona, ktoré upravila kodifikácia spisovnej slovenčiny v Pravidlách slovenského jazyka v r. 1991, (od

r. 1992; porov. napr. Sokolovej príspevok o dosahu fonologických zmien v nových pravidlách pravopisu na skloňovanie podstatných mien). Kritické hlasy prispeli k tomu, že kodifikácia v tejto oblasti sa prijímala na viac krát (PSP 1998; PSP 2000). Doteraz prebiehajú diskusie súvisiace s novými kodifikačnými zmenami, aj keď nie rovnako intenzívne a obsažné vo vzťahu ku všetkým tematickým okruhom, a stále prinášajú cenné poznatky aj na základe skúsenosti z toho, ako sa v praxi platná kodifikácia uplatňuje, resp. nedodržiava. O zmenách v rozsahu platnosti rytmického zákona sa diskutuje často tak ostro preto, lebo aj zmena v kvantite *-ar, -ár*, a s ňou súvisiace kvantitatívne zmeny v slovách so sufixmi *-areň, -áreň* sa týka jedného zo systémovo aj empiricky najproduktívnejších slovotvorných typov podstatných mien. Aj preto sa tak výrazne prejavuje vo fungovaní systému spisovnej slovenčiny v komunikácii a v systéme v súvzťažnosti s javmi a zákonitosťami iných jazykových rovín. Zásah do kodifikácie spisovnej slovenčiny preto bol a je oveľa výraznejší, a tento zásah má väčší dosah, než bola napríklad Ľudovítom Štúrom uznaná jediná výnimka z rytmického zákona v prechodníkoch typu *vábjac, vrátjac* (v *Nauke reči slovenskej*, 1846), ktorú spomína v danej súvislosti J. Kačala. Osobnosť Ľudovíta Štúra aj jeho jazykovedné dielo si veľmi vážime, ale to sa nemusí prejavovať tak, že sa nám treba celkom vracat' a približovať k jeho konceptu rytmického zákona.

Uvádžanie kvantitatívnych podôb slov pochádzajúcich z dvoch rozdielnych kodifikácií spisovnej slovenčiny sa v „stopovej miere“ vyskytuje aj v kodifikačnej príručke, akou je *Krátky slovník slovenského jazyka* (4. vyd. 2003). S variantnou kvantitou sú tu zachytené podoby posesívnych adjektív *vtačí, vtáči; kohutí, kohútí*. Nie sú uvedené v záhlaví slovníkového hesla, ale ako prihniezdované k podstatnému menu *vták*.

Nemyslím si, že je celkom primerané dávať do súvislosti publikovanie Slovníka súčasného slovenského jazyka s tým, ako sa uvádzali do života všetky spomínané predchádzajúce pravidlá slovenského pravopisu aj s príslušnou ingerenciou vládných orgánov (vymenovanie členov autorského kolektívu Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1953 Zborom povereníkov). Nemyslím si ani, že je užitočné zvyšovať politizovanie a ideologizovanie jazykovednej práce v pravopisnej oblasti. Zákon o štátnom jazyku z r. 1995 platí a autori Slovníka súčasného slovenského jazyka berú do úvahy aj to, že kodifikácia spisovnej slovenčiny je z odbornej stránky vecou slovenských jazykovedcov slovakistov aj príslušných štátnych orgánov Slovenskej republiky, ktoré platnú kodifikáciu vyhlasujú. Viem aj o tom, že spôsob vyhlásenia, ktorý nebol v dikcii zákona celkom jasný, sa nedávno v novele modifikoval. Napriek tomu verím, že úsilie o zlepšovanie kodifikácie na základe prehlbovania lingvistického výskumu bude pokračovať.

Klára Buzássyová

Stanovisko k Svedectvu recenzenta SSSJ od J. Kačalu

Moja prvá poznámka sa dotýka autorovej formulácie, že nový slovník rozkolí-sava „kodifikačne dávno ustálené a rozriešené veci“, pričom sa tu uvádzajú prípady typu *budhista*, *buddhista*. Takéto zmeny aj pri celkom ustálených typoch mali aj skoršie vydania Pravidiel, spomeňme napr. *Kijev – Kyjev*, *polyklinika – poliklinika* atď. Ak nás orientalisti fundovane poučili, že ide o *Buddhu* a *buddhizmus*, prečo to aspoň v oblasti odbornej komunikácie neprijat? Bolo azda v minulosti lepšie, keď sa v istých prípadoch kodifikovali zjednodušené podoby mnohých gréckych a latinských slov a Zamarovský písal po svojom?

Tým nechcem povedať, že som za všetky dvojtvarovosti, ktoré sa v SSSJ pripúšťajú. Aj v mojom recenzentskom posudku rukopisu 1. zväzku SSSJ sa konštatuje, že ich je tu priveľa, pričom aj mne sa niektoré zdali nie celkom odôvodnené. S autorovými poznámkami tohto typu možno s istými ohraňčeniami súhlasiť. Ak by sa však mala prijať jeho požiadavka revízie pravidiel okolo rytmického krátenia a výnimiek okolo neho, potom asi bude treba do toho zahrnúť aj všeličo z PSP (voľačo v tomto smere naznačila Kralčáková štúdia v SR o prípone *-ár*, *-ar*. In: SR, 72, 2007, s. 355 – 370).

Najviac sa čudujem autorovmu výrazu *kultúrny škandál*. V situácii, keď sa práve JÚLŠ (a ten je predsa hlavným garantom slovníka) spolu s katedrami slovenského jazyka na univerzitách chápe ako základné pracovisko, ktoré môže posúvať kodifikáciu, keď sa vie, že v čase prípravy SSSJ sa organizoval – podobne, ako to bolo v autorom spomínaných akciách z polovice 80. rokov – celý rad väčších i menších, všeobecnejšie, čiastkovo i špecifickejšie orientovaných odborných podujatí s príslušnou problematikou, keď sa vie, že okrem troch oficiálnych recenzentov sa o rukopise alebo aspoň o istých jeho častiach vyslovovali desiatky ďalších jazykovedcov, aj reprezentantov mnohých iných vedných či pracovných odvetví, teda spomínať v takejto situácii kultúrny škandál – a to všetko len preto, že tu nie je akási úradná pečiatka! – je podľa mňa veľmi prehnané. Autorovi Svedectva tu pripomeniem Novákovu formuláciu z jeho *Glos* (Jazykovedné glosy v československej otázke, 1935), ktorá sa dotýka analogickej situácie: Na s. 148 akademik napísal: „...úpravy Slovenskej reči sú smerodajné v spisovnom jazyku slovenskom“. Ako vidieť, Novák sa veľmi nepozastavoval pri fakte, že dané úpravy sa principiálne rozchádzali so schválenými Pravidlami. Je pritom pozoruhodné, že hoci on sám mal neprajníkov a odporcov až priveľa, nikde sa jeho formulácia nehodnotila ako kultúrny škandál a nechceli sa z nej vyvodzovať všelijaké sankcie.

Vráťme sa však k meritu veci: Ak by sa mal tento autorov text publikovať – a podľa mňa by bolo dobré uverejniť ho, veď diskusia o koncipovaní slovníka je ešte stále akoby na začiatku –, uvedenú formuláciu žiadam vypustiť. Práve ňou sa totiž asi najviac narúšajú zvyklosti pri publikovaní vo vedeckom časopise.

Ešte malá poznámka k inému miestu zo Svedectva: Nemôžem potvrdiť autorovo konštatovanie, že recenzenti mali akúsi inú podobu rukopisu. V tej, ktorú som mal k dispozícii, boli aj také prípady, ktoré sú zhodné s tým, čo je v 1. zväzku, ale zasa aj také, čo sa odlišujú. Podľa mňa to svedčí o postupnom dopĺňaní a redakčnom dopracovaní, nie o nejakom utajovaní istých sporných prípadov. Aj toto miesto zo Stanoviska je teda trochu problematické, možno vyznieva až ako insinúcia, a tak by si pred možným uverejnením asi tiež žiadalo isté vecné dotiahnutie alebo vypustenie.

Jozef Mlacek

Nesociolingvistické glosy o sociolingvistických etudách (Slavomír Ondrejovič: Jazyk, veda o jazyku, societa. Bratislava: Veda 2008. 304 s.)

Najnovšia reprezentatívna knižná práca Slavomíra Ondrejoviča predstavuje podľa jeho vlastných slov „monotematický súbor štúdií, zameraných na niektoré aspekty vzťahu jazyka a spoločnosti tak, ako ju (vari *ich* – IR) reflektuje súčasná lingvistika na Slovensku na pozadí európskych a svetových lingvistických pomerov, ale aj na pozadí tzv. systémovej lingvistiky“ (s. 256). Je to v zásade jeho rovnomená doktorská dizertácia (explicitne sa o tom nehovorí), ktorú pozitívne posúdili príslušní oponenti, štyria vysokoškolskí profesori a doktori vied. Krátke pasáže z ich posudkov „odprevádzajú“ knihu do života: autor ich predstavuje na zadnej strane tvrdej väzby svojej publikácie. V našich poznámkach budeme stručne glosovať iba niektoré v práci zaradené štúdie S. Ondrejoviča. Jeho skúmanie a komentovanie „toho, ako súčasná lingvistika reagovala na tzv. komunikačno-pragmatický obrat vo vede“ (s. 256) totiž prináša – a to najmä v rozsiahlejšom sociolingvistickom prológu (s. 7 – 35) – viacero zásadných diskusných impulzov, ku ktorým sa treba vyjadriť. Okrem toho by sme tiež chceli aspoň naznačiť niektoré problémy, týkajúce sa konkrétnej prezentácie (a využívania) výskumných poznatkov dialektológie z oblasti jazykových kontaktov, mestskej reči i štúdia jazykov národnostných menšín.

V spomínanom prológu sa S. Ondrejovič svojrázne nakrátko (de facto dosť na široko) pristavuje pri autoroch, ktorí „vyjadrili odmietavé alebo aspoň dištančné postoje vo vzťahu k sociolingvistike na Slovensku“ (s. 14). V knihe sa mu „hodí zreprodukovať“ aspoň niektoré tvrdenia F. Kočiša, J. Kačalu, I. Ripku, Š. Ondruša a M. Považaja. Zoznam týchto autorov by S. Ondrejovič mohol rozšíriť, no radšej ponúka „kladné príklady“ (úvodzovky S.O.), ktoré prispeli k rozvoju slovenskej sociolingvistiky. Chceli by sme konštatovať, že zaradenie do skupiny „záporných príkladov“ nepocitujeme ako nejakú degradáciu; uvedení jazykovedci sa v dejinách slovenskej lingvistiky vari celkom nestratia.

S. Ondrejovič teda pozýva svojich diskusných oponentov do (citujeme) „bádateľskej arény“. To by, prirodzene, mohlo byť v poriadku, no on sám si niekedy v diskusiách, ktoré približuje v knihe, vymieňa úlohy: z diskutéra sa automaticky prevetľuje do roly rozhodcu, porotcu i sudcu s nespochybniteľnými výrokmi. Naším príspevkom venuje vari najviac priestoru; pri tejto príležitosti a na tomto mieste možno na použité formulácie reagovať samozrejme iba tézovito. Najviac mu prekáža názov

(i obsah) článku *Musí slovenská dialektológia objavovať Ameriku?* (Na s. 21 uvádza titul nepresne: zámeno *prečo* v ňom nie je.) V knihe publikuje modifikovanú podobu svojho príspevku *Polemika s polemickými hlasmi o slovenskej sociolingvistiky*, ktorý uvádza iba v zozname literatúry (v edičnej poznámke zmienka o ňom chýba). Text pôvodne vyšiel v konferenčnom zborníku *Jazyk a komunikácia v súvislostiach* (s vročením 2005); konferencia, ktorá mala „podtitul“ *Od deskripcie k explanácii*, sa konala v júni 2004. Pokladáme za potrebné pripomenúť, že náš príspevok v tom čase ešte nebol publikovaný; S. Ondrejovič polemizoval s rukopisným príspevkom, ktorý iní nemohli poznať. Navyše každý nepredpojatý čitateľ priradí frazému *objavovať Ameriku* jediný možný význam: výklad „predstavovať dávno známu vec ako novinku“ uvádza aj najnovší *Slovník súčasného slovenského jazyka* (2006, s. 118), pri koncipovaní ktorého sa už využívali aj výsledky socioprieskumov. Autor tu „bojuje“ proti veterným mlynom a jeho postoj možno v najlepšom prípade interpretovať ako „hlboké nedorozumenie“. Nikdy sme totiž explicitne nespochybňovali úsilie slovenskej sociolingvistiky čerpať skutočne nové poznatky a impulzy aj zo zahraničnej, teda aj z americkej literatúry. V praxi to bolo skôr naopak. Nepriamo to dosvedčuje aj sám S. Ondrejovič, ktorý napr. na s. 115 konštatuje, že „istým, nie bezvýznamným krokom k etablovaniu sociolingvistiky na Slovensku bolo založenie edície *Sociolinguistica Slovaca* v roku 1995“. Radi by sme pripomenuli, že koncom 90. rokov minulého storočia, keď v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV vyšli štyri zborníky z tejto série, v ktorých bolo uverejnených viac príspevkov zahraničných autorov (napr. v tom istom období nevyšiel nijaký dialektologický alebo nebudaj osobný titul), sme mali možnosť i povinnosť usmerňovať edičnú činnosť ústavu. Podčiarkujeme to teda ešte raz, ak sme to neurobili dosť výrazne: nikdy sme netvrdili, že slovenská sociolingvistika má ostať uzavretá iba v kruhu domácej tradície; usilovali sme sa iba upozorniť na to, že isté (aj heuristické) poznatky, ktoré sa dajú zúročiť napr. pri práci s dotazníkmi a pod., priniesla už aj domáca dialektológia.

Nechceme sa sporiť o tom, či zahraničné sociolingvistické „hviezdy“ poznajú alebo nepoznajú historický vývin príslušných jazykov a nárečí. S. Ondrejovič sa na to veľavýznamne (nástoľčivo a dvakrát) spytuje, a tak mu treba odpovedať asi takto: americkí sociolingvisti nepoznajú – lebo poznať nemôžu – historický vývin americkej angličtiny v 10. – 15. storočí. Jednoducho ho niet. (Amerika bola objavená r. 1492; slovenský jazyk mal už vtedy za sebou stáročný kontinuálny vývin.) Veľmi reálne možno predpokladať, že nepoznajú ani historický vývin našich nárečí, čo prirodzene nie je – ak máme na zreteli ich bádateľské záujmy – nijaký nedostatok. Niektoré formulácie S. Ondrejoviča, svojsky interpretujúce naše názory, majú málo spoločného s objektívnym výkladom. Ich autor, používajúci svieži jazyk a pekné metafory, často nadužíva príznakové úvodzovkovanie, a najmä vtedy sklzáva do nepotrebné ironizácie. Zásadne protestujeme napr. proti interpretácii

našich pasáží o negovaní tradícií, zbytočnej adorácii cudzieho, straty hodnotovej orientácie v širšie chápanej oblasti kultúry a pod. ako „skratu“; takéto ich vnímanie či hodnotenie mohlo vyplynúť iba z liberalistických postojov S. Ondrejoviča voči súčasnej spisovnej slovenčine, resp. k jazykovej kultúre, s ktorými sa nemôžeme stotožniť.

S. Ondrejovič verbálne odmieta náš názor o tom, že (slovenská) sociolingvistika neberie veľmi vážne dialektologickú heuristiku a tvrdí, že „slovenskej sociolingvistiky vošlo dávno úplne prirodzenou cestou do krvného obehu všetko, čo jej tam zo slovenskej dialektológie vojsť malo“ (s. 22). V praxi to však vyzerá tak, že všetko sa jej tam (zatiaľ) predsa len nedostalo, resp. že niektoré tituly (príspevky) pokladá za irelevantné, nesúce ani na strohé zaregistrovanie či inventarizáciu. S. Ondrejovič možno nepostrehol, že v *Atlase slovenského jazyka* (ASJ) sa používa tzv. javové analytické mapovanie (napr. pri slovese *d'akovať* sa reflexy *d'-, -a-, ova-, -ť* sledujú na štyroch samostatných mapách), ktoré špeciálne nepripraveného používateľa atlasu niekedy dezorientujú. Najčastejšie sa to stáva práve pri spracúvaní tzv. polyvalorických položiek, t. j. slov, ktoré môžu pri analytickom mapovaní reprezentovať súčasne viac diferencovaných javov. Mapa č. XVI/22 (s. 224) v 1. zväzku ASJ (v tejto sérii sa analyticky mapujú sonóry) zobrazuje situáciu so slabičným *l* v slove *slezina* (*slzina*); výskyt mäkkého *l* sa z nej nedá „odčítať“. Nie je pravda, že sa v ASJ nemožno nič dozvedieť o palatálnej výslovnosti v slovách so skupinou *le, li* a pod.; v komentároch (ASJ I/2 s. 109) sa registrujú podoby *leto* : *leto* a explicitne sa uvádza, že „taká situácia je (aj) v slovách ako *len, lepší, ležať, lipa, list, chliev, chlieb, lieska, liahnuť* sa atď.“

Stotožňujeme sa s názorom, že bolo možné uvažovať aj o (v istom zmysle korektnejšom) názve *Atlas slovenských nárečí*. Jazykovedci pripravujúci tento projekt (a bol medzi nimi aj Eugen Pauliny, neskôr vedecký redaktor I. zväzku ASJ, ktorého S. Ondrejovič rád predstavuje aj ako sociolingvistu), však ešte koncom 40. rokov 20. storočia prijali iné riešenie. Dôvody tohto rozhodnutia sa neodvažujeme kompetentne a náležite reprodukovat'.

Výskum jazyka miest a klasická dialektológia sú podľa názoru S. Ondrejoviča, s ktorým treba súhlasiť, „nekompatibilné veličiny“ (s. 25). Toto konštatovanie mu však nijako nebráni pozastavovať sa nad faktom, že *Atlas slovenského jazyka* nemá – na rozdiel od *Českého jazykového atlasu* – popri „dedinskej“ sieti bodov aj paralelnú sieť miest (s. 231). V odseku o mestskej reči na s. 111 zaregistruje niekoľko časopiseckých titulov príspevkov (akceptujeme právo autora na tento komentovaný výber), no ak sa spomínajú aj kandidátske dizertačné práce, nemala by v súpise prác podľa nášho názoru chýbať doktorandská práca G. Múcskovej *Nárečie a spisovný jazyk v bežnej hovorenej komunikácii obyvateľov Gelnice* z r. 2006, ktorá dokazuje, že istá symbióza dialektológie a sociolingvistiky nie je celkom nepredstaviteľná.

V kapitole nazvanej *Z dejín programu sociolingvistiky na Slovensku* je zaradená aj časť uvedená medzititulkom *Jazykové kontakty, bilingvizmus* (s. 111 – 116). S. Ondrejovič uvádza množstvo mien autorov, ktorí sa venujú výskumu tejto problematiky. S ľútosťou konštatujeme, že ani v tomto súpise sa nenašlo miesto pre nejaký náš titul, a to ani pre taký príspevok, ktorý evidentne prekračuje rámec klasickej dialektológie. Nazdávame sa, že nemusel vypadnúť napr. po anglicky publikovaný príspevok *Some Aspects of the Relationship between Czech and Slovak*, ktorý vyšiel r. 1993 v práci *Studies in Czech Sociolinguistics*. Ako tzv. *native speaker* si vzťahy a kontakty slovenčiny a češtiny všimame dlhodobejšie; využili sme príležitosť publikovať kontaktologickú štúdiu *Slowakisch – Tschechisch* v príslušnej príručke z r. 1997. Aspoň v zozname literatúry bolo možné zaregistrovať knižný titul *Jazykové prejavy amerických Slovákov* z r. 1994 a i. Z jednotlivých údajov v tejto časti knihy bude treba korigovať formuláciu (zo s. 114), podľa ktorej „slovensko-ukrajinským kontaktom venoval pozornosť ešte M. Štolc (1969 a, b), neskôr s väčším sociolingvistickým nasadením M. Štec (najmä 1996)“; v oboch prípadoch ide totiž o M. Šteca.

Menšiu kapitolku venuje autor aj na Slovensku žijúcim Chorvátom (s. 149 – 153). Podľa jeho názoru patria medzi „najobľúbenejších a najsympatickejších predstaviteľov z tu žijúcich etnických skupín“; nepostujú nijaký prehnaný „menšinový narcizmus“ (s. 151). S. Ondrejovič sa tiež nazdáva, že jazyková situácia chorvátskej etnickej skupiny nie je dostatočne preskúmaná. Nechceme tvrdiť pravý opak, iba pripomenúť, že výber príspevkov majúci podporiť a dokumentovať tento názor nie je optimálny. Práca V. Vážneho *Čakavské nárečí v severním Podunají* z r. 1927 je nepochybne významná (nevydalo ju však Zemědělské muzeum, ako sa to – presne takto – uvádza v zozname literatúry, ale vyšla v zborníku Filozofickej fakulty UK v Bratislave), no podľa nášho názoru výraznejšia je Vážneho syntetická štúdia *Mluva chorvátských osad v republice Československé*, publikovaná r. 1934 v 3. časti Československej vlastivedy. Nazdávame sa, že z novších prác by aj sociolingvistika mohla evidovať napr. zborník *Chorváti na Slovensku* (Dejiny, jazyk, kultúra, súvislosti), ktorý zredigoval Ján Botík (vyšiel r. 1996) a vari aj našu štúdiu *Odras slovensko-chorvátskych jazykových kontaktov v nárečiach okolia Bratislavy*, publikovanú v jednom záhrebskom zborníku r. 2003. Jazyk svojej menšiny skúmajú aj Chorváti: r. 1999 vyšla monografia S. Vuličovej a B. Petrovičovej *Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj*.

Impozantný rozsah (37 strán) má zoznam v práci využitej (komentovanej) literatúry. Je to napokon prirodzené a potrebné; korešponduje to so širokým autorským záberom. Nie všetky položky sú však spracované celkom korektne a jednotne; príslušná bibliografická norma STN ISO 690 sa dôsledne nedodržiava. Sme presvedčení, že takéto základné sociolingvistické dielo, ktoré bude navyše využívať a študovať aj široký okruh mladých bádateľov, si zaslúži mať aj starostlivo pripravenú bibliografiu, a preto pripomenieme aspoň niekoľko údajov, ktoré bude užitočné v ďal-

ších vydaniach profesionálne doladiť. So zreteľom na bibliografickú normu treba zjednotiť a upraviť napr. písanie rodných (krstných) mien autorov, spresniť uvádzanie vydateľských údajov (t. j. písať bodkočiarku za miestom vydania) a pod. (V ústavných časopisoch, napr. aj v Slovenskej reči, kde je S. Ondrejovič hlavným redaktorom, sa situácia už stabilizuje a norma sa akceptuje.) V literatúre sa napr. uvádza meno autorky Homišinová, M., a hneď o riadok nižšie sa píše Homišinová, Mária; niekde chýba aj skratka rodného mena, napr. pri titule Honzák – Honzáková – Romportl, M.

Vyskytujú sa aj iné diskrepancie: zborník *Studia Academica Slovaca* sa uvádza trojako (s menom redaktora, s jeho bibliograficky nesprávne zaregistrovaným menom, bez mena redaktora); zborník *Sociolinguistica Slovaca* 1. v jednej položke redigovali S. Ondrejovič a M. Šimková, o pár riadkov nižšie ho zostavili; *Antológia bilingvizmu* sa raz uvádza podľa názvu pod písmenom A, potom znova aj pod menom zostavovateľa; tá istá štúdia K. A. Mattheiera sa zaregistruje (rozdielne spracovaná) takisto dvakrát. Nepříjemné chyby sú v prepise ukrajinských názvov štúdií M. Šteca. Nepodarilo sa usúvzťazniť údaje v texte práce a v zozname literatúry: niektoré v texte uvedené štúdie, napr. E. Haugena z r. 1953 a U. Weinreicha z toho istého roku (s. 29), I. Ripku z r. 1990 (s. 114) v zozname literatúry chýbajú. Trocha prekvapuje aj nesúlad pri uvádzaní rokov vydania knižných prác či štúdií vo výkladovej časti práce a v zozname literatúry. Napr. W. von Humboldt má v texte (s. 71) uvedený rok 1996, v literatúre 2000, J. Schildt má v texte (na s. 239) uvedený údaj (1966, s. 178), no v literatúre nájdeme titul z r. 1988, ktorý je navyše publikovaný na s. 1516 – 1524, S. Romainenová má v texte (s. 22) rok 1985, pri mene Romaine (aká je jeho správna podoba?) je v literatúre r. 1982. Takýchto nepresností je v texte viac; na tomto mieste ich, prirodzene, spomínať netreba.

Slavomír Ondrejovič chápe svoje sociolingvistické etudy ako istú prípravu na napísanie systematickej príručky. V tej by bolo užitočné „pacifikovať“ istý tematický rozptyl úvah, glos, diskusných a polemických statí, poznámok, materiálových príspevkov aj analytických článkov, zračiaci sa v knižnej práci, ktorú sme tu glosovali. Možno súhlasiť s názorom jedného z oponentov, že etudy prinášajú mnohoaspektové impulzy. Takisto platí, že dynamizujú slovenské lingvistické dianie tým, že doň vnášajú polemický náboj. Autor etúd by však mohol a mal zreteľnejšie demonštrovať a manifestovať svoje stotožnenie sa s „intelektuálnym skvostom“ (spojenie S.O.) B. Russela, ktorý si na záver dovoľujeme (mierne upravený) odcitovať: „Nachádzaj viac potešenia v inteligentnej nezhode než v pasívnom súhlase, pretože ak si patrične ceníš inteligenciu, musíš vedieť, že inteligentná nezhoda je užitočnejšia ako pasívny súhlas.“

Ivor Ripka

SLOVENSKÍ JAZYKOVEDCI

BEHÝLOVÁ, Júlia – SMETANOVÁ, Yulia: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (2001 – 2005). Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2009. 309 s.

Dve dámy bibliografky bezchybne prevzali štafetu po L. Dvončovi bez zakopnutia, povedal by športový reportér a komentátor. My jazykovedci môžeme s uznáním a poďakovaním konštatovať, že autorky tohto biograficko-bibliografického slovníka o slovenských jazykovedcoch úspešne a dôstojne pokračujú v diele, ktoré pol storočia realizoval významný slovenský jazykovedec PhDr. Ladislav Dvonč, DrSc., keď po predchádzajúcich štyroch zväzkoch *Bibliografie slovenskej jazykovedy* (za roky 1948 – 1952, 1953 – 1956, 1957 – 1960 a 1961 – 1965) pripravil štyri zväzky súbornej bibliografie slovenských slovakistov a slavistov s názvom *Slovenskí jazykovedci* (za roky 1925 – 1975, 1976 – 1985, 1986 – 1995 a 1996 – 2000), ktoré vyšli v rokoch 1987, 1997, 1998 a 2003.

Nová publikácia v podstate prevzala štruktúru predchádzajúcich zväzkov, v každom hesle obsahuje po základných biografických údajoch o autorovi (do r. 2008) bibliografiu jeho diel za roky 2001 – 2005 usporiadanú podľa rokov. Knižné publikácie, vedecké a odborné štúdie sú vytlačené tučným typom písma. Obyčajným typom písma sa uvádzajú menšie a popularizujúce články, recenzie a referáty, správy, rozhovory a i. Osobitne sa zachytáva spolupráca, prekladateľská, editorská a redakčná činnosť autora a literatúra o autorovi. Slovník je doplnený vecným a menným registrom. Štruktúra bibliografických záznamov navyše zodpovedá v súčasnosti platnej norme, pri knižných publikáciách sa uvádza aj ISBN. Bibliografická časť obsahuje údaje o 220 autoroch a takmer štyritisíc (3 982) autorských bibliografických údajov.

So zreteľom na usporiadanie údajov si vyhľadávanie literatúry k jednotlivým témam vyžiada väčšiu námahu používateľov ako používanie tematicky usporiadanej bibliografie. Indexy môžu nahradiť tradičné členenie iba čiastočne. Z druhej strany používateľa môžu v takejto personálnej bibliografii lepšie sledovať bádateľské profily jednotlivých autorov, významných i menej významných osobností spomedzi slovenských slovakistov a slavistov, a tak získavať aj potrebné informácie a poznatky o vývine modernej slovenskej jazykovedy. Spolu so staršími bibliografickými publikáciami z tejto série a inými významnými jazykovednými dielami bude aj tento text zakrátko umiestnený na internetovej stránke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied.

Nová publikácia, opakujem a zdôrazňujem, dôstojným spôsobom pokračuje v budovaní historickej pamäti o súčasnej slovenskej jazykovede.

Milan Majtán

SABOL, Ján – BÓNOVÁ, Iveta – SOKOLOVÁ,
Miloslava: *KULTÚRA HOVORENÉHO PREJAVU*.
Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická
fakulta 2006. 254 s.

Vysokoškolská učebnica trojice fundovaných univerzitných pedagógov Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity sa usiluje napomôcť formovaniu a zdokonaľovaniu zvukovej kultúry reči. Autori vychádzajú zo skúsenosti, že hlbšie poznanie môže zvýšiť jazykovú kultúru všeobecne. V knihe sa teoreticky zachytávajú a vysvetľujú niektoré zákonitosti zvukovej stavby dnešnej spisovnej slovenčiny najmä vo verejných prejavoch. Pomocou súboru cvičení a úloh sa upevňujú ortoepické, ortofónické a modulačné návyky, ktoré sú jasným predpokladom efektívnej komunikácie. Niektoré citlivé otázky slovenskej výslovnosti sú interpretované novým spôsobom na základe najnovších výskumov a pozorovaní.

V teoretickej úvodnej kapitole sa sústreďuje pozornosť na jazyk ako kultúrnu hodnotu. Jazyk slúži na výmenu informácií a komunikáciu a aby splňal túto svoju základnú funkciu je potrebné adekvátne uplatňovanie jazykových prostriedkov. Na interdisciplinárnom pozadí sú stanovené niektoré postuláty na pozorovanie jazyka ako hodnoty a niektoré znaky, ktoré spôsobujú prítlmovanie hodnoty v komunikácii (napr. konverzácia, v ktorej chýba denotát, v ktorej sa rozrieduje významová informácia alebo v ktorej sa sťažuje prenos informácie deformovaním normy a pod.).

J. Sabol poukazuje na paradox, že chyby a nepresnosti v písomnej komunikácii sa oveľa častejšie hodnotia prísnejšie ako chyby vo výslovnosti napriek tomu, že hovorený jazyk používame na komunikáciu neporovnateľne častejšie ako písané slovo. Ak má reč uspokojivo splňať svoju základnú komunikačnú funkciu, musí v najvyššej miere rešpektovať vnútorné zvukové zákonitosti jazyka, jeho normu. Uspokojujúci komunikát vo zvukovej rovine zaručuje súhra ortofónických a ortoepických pravidiel. Podobne niektoré zložky modulácie (dĺžka slabík) ovplyvňujú významovú výstavbu textu, iné sa dajú využiť na estetické ciele (prozodické javy so štylizujúcou funkciou). Autor odporúča metodicky správny nácvik správnej výslovnosti od ortofoúnie k ortoepii a modulácii.

Jazyková komunikácia sa dá zjednodušene opísať schémou zloženou z troch činiteľov: expedienta, jazykového kódu a percipienta. V rámci základnej komunikačnej schémy dorozumievacieho procesu sa v doterajšom lingvistickom výskume venovala pozornosť hlavne druhému činiteľovi zúčastneného tohto procesu – komunikátu. Aby sa ďalšie vedecké bádanie vyhlo jednostrannému pohľadu je potrebné vnímať proces komunikácie komplexne a informácie o strednom člene komunikačného aktu nezovšeobecňovať na celý komunikačný oblúk. Rovnako je nevyhnutné „rehabilitovať“ percipienta ako rovnocennú a nezastupiteľnú zložku jazykovej komunikácie.

V praktickej explanačno-deskriptívnej časti knihy sa zrozumiteľne a zároveň vedecky presne vysvetľuje fonologický systém slovenčiny a jeho zákonitosti, pozornosť sa venuje aj frekvenčným, kombinačným a funkčným vlastnostiam jednotlivých hlások. Opisuje sa výslovnosť jednotlivých samohlások, spoluhlások, dvojhlások a kombinácií hlások, vysvetľuje sa princíp neutralizácie kvantity a znelostnej asimilácie v slovenčine. Zároveň sa upozorňuje na najčastejšie chyby vo výslovnosti, pričom úlohy a cvičenia sú zamerané práve na odstránenie týchto chýb a precvičenie správnej výslovnosti.

Netradičný a moderný je pohľad na samohlásku *ä*, ktorá je v tejto knihe na rozdiel od *Pravidiel slovenskej výslovnosti* (KRÁL, 1996) vysvetľovaná a vnímaná ako príznaková a jej preferovanie vo výslovnosti neodráža živú jazykovú skutočnosť. Realizáciu tejto príznakovej samohlásky v spisovnej výslovnosti nemožno podľa J. Sabola ani vynučovať, ani predpisovať. Pripúšťa sa, že pri slávnostných prejavoch môže dodať prednesu istý pátos, ale na druhej strane už v súčasnosti nejde o bezpríznakový prvok.

Problémovo sa pristupuje aj k výslovnosti hlásky *v* na konci slabiky, napr. v tvaroch slov *červ*, *rezerv*, *konzerv*, v ktorých PSV pripúšťaajú výslovnosť labiodentálneho [v] aj neslabičného [ʋ]. Argumentáciou podložené tvrdenie vyúsťuje v učebnici do odporúčania, že sa v týchto tvaroch treba usilovať o výslovnosť s obojperným [ʋ], hoci je to artikulačne ťažšie.

V ďalšej časti učebnice sú v prehľadnej tabuľke zhrnuté znaky slovenskej transkripcie pre suprasegmentálne a segmentálne javy, ako aj znaky slovenskej fonetickej transkripcie. Pozornosť sa zameriava na vysvetlenie časovej, silovej a tónovej modulácie hlasu a ich vzájomnej súčinnosti. Vysvetlenia sú doplnené prehľadnými grafmi a porovnaniami výskytu jednotlivých suprasegmentálnych javov v závislosti od použitého štýlu či iných relevantných faktorov.

V závere učebnice sa nachádza 31 rozhlasových jazykových okienok I. Bónovej, na ktorých sa dá dobre precvičovať správna výslovnosť a suprasegmentálne javy s gramatizujúcou funkciou a zároveň sa z nich dajú čerpať aj zaujímavé postrehy a praktické rady pre poučených používateľov slovenčiny.

Kniha je doplnená kľúčom k vybraným cvičeniam, výberovou bibliografiou, vecným a menným registrom.

Publikácia spĺňa z vedeckého aj z pedagogického hľadiska všetky požiadavky na kvalitné, prakticky využiteľné a aktuálne dielo. Táto vysokoškolská učebnica venovaná kultúre reči má svoje miesto všade tam, kde je záujem o cieľavedomé zdokonaľovanie jazykového prejavu – na hodinách jazykovej kultúry a rétoriky, pri výučbe slovenského jazyka na všetkých typoch škôl, vynikajúco ju môžu využiť aj profesionáli pracujúci s hovoreným slovom, aj široká verejnosť.

Agáta Karčová

Životné jubileum Kataríny Habovštiakovej

V máji tohto roka sa dožila úctyhodných osemdesiat rokov slovenská jazykovedkyňa, bývalá vedecká pracovníčka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, a potom vysokoškolská učiteľka doc. PhDr. Katarína Habovštiaková, CSc. Svoje vedecké bádania zamerala predovšetkým na oblasť dejín slovenského jazyka, dialektológie, lexicografie, frazeológie, onomastiky i jazykovej kultúry a venovala sa aj jazykovej výchove a pedagogickej činnosti. Po r. 1990 ju zaujala aj literárna tvorba.

K. Habovštiaková sa narodila 18. 5. 1929 v obci Jasovský Podzámok (teraz časť obce Jasov) v okrese Košice. Po skončení gymnaziálneho štúdia v Bratislave začala študovať na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského slovenský jazyk, ruský jazyk a francúzsky jazyk (v r. 1947 – 1951) a v letnom semestri r. 1947/48 študovala aj na Štátnej univerzite v Belehrade okrem ruského jazyka aj srbský a chorvátsky jazyk. V r. 1952 bola promovaná na doktorku filozofie na základe dizertačnej práce *Systém slovesa v Žilinskej knihe*. Po ukončení štúdia pracovala ako redaktorka v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve v Bratislave (v r. 1951 – 1953) a v r. 1953 nastúpila do Ústavu slovenského jazyka SAV. V roku 1962 získala hodnosť kandidátky filologických vied po úspešnej obhajobe kandidátskej dizertácie *Bernolákova kodifikácia spisovnej slovenčiny*. Od r. 1974 až po odchod na dôchodok vyučovala na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Nitre, kde sa habilitovala v odbore dejín slovenského jazyka a dialektológie. V školskom r. 1976/77 prednášala ako mimoriadna profesorka na Štátnej univerzite vo Viedni slavistiku a slovenský jazyk. Často spolupracovala aj so Slovenským rozhlasom, Slovenskou televíziou a s inými masmédiami.

K. Habovštiaková sa ako pracovníčka oddelenia dejín slovenčiny Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV venovala predovšetkým vývinu slovenského jazyka a dejinám spisovnej slovenčiny. Podrobnejšie sa zaoberala analýzou niektorých historických pamiatok, napr. Žilinskou knihou, inventárom Oravského hradného panstva, listami M. Hradského z r. 1614 – 1619, ktoré charakterizovala predovšetkým vo vzťahu k nárečiam a češtine. Zaoberala sa aj jazykom H. Gavloviča, Radlinského učebníc, almanachu Zora a i. Pozoruhodným dielom z oblasti dejín spisovnej slovenčiny je monografia *Bernolákovo jazykovedné dielo* (1968), v ktorej podala podrobnú charakteristiku Bernolákovej kodifikácie. Analyzuje pravopis, gramatickú stavbu a dôkladne rozoberá slovnú zásobu Bernolákovej spisovnej slovenčiny na základe jeho diel.

Začiatky lexikografickej činnosti K. Habovštiakovej súvisia s redakčnou prácou a koncipovaním hesiel *Slovníka slovenského jazyka* (III. a VI. zväzku v rokoch 1963 –1964). Aktívne sa však podieľala predovšetkým na heuristickom výskume a príprave koncepcie Historického slovníka slovenského jazyka, keďže práce nad týmto dielom sa systematickejšie začali už v roku 1961. V roku 1973 vyšiel ukážkový zväzok pod názvom *Slovenský historický slovník z predpisovného obdobia*, ktorý obsahoval celkovú koncepciu slovníka a sériu ukážkových hesiel. Ukážkový zväzok vyšiel pod vedením V. Blanára a ďalších členov redakcie, medzi ktorých patrila aj K. Habovštiaková. Mal to byť slovník veľkého typu s rozsahom 10 zväzkov. Prof. Šmilauer, jeden z recenzentov, však vyráta, že pri takomto spracúvaní by slovník mal aspoň 24 zväzkov, čo vysoko presahovalo vtedajšie personálne, materiálne i edičné možnosti ústavu i Slovenskej akadémie vied a vypracovanie slovníka by trvalo niekoľko generácií. Autori sa preto rozhodli vypracovať koncepciu slovníka stredného typu, ktorý vychádzal v r. 1991 – 2008. Poznatky z lexikografického spracúvania a vývinu slovnej zásoby slovenčiny K. Habovštiaková pretavila do mnohých vedeckých štúdií, článkov a monografie *Slovná zásoba spisovnej slovenčiny z vývinového hľadiska* (1987), v ktorej charakterizovala vývin slovnej zásoby spisovnej slovenčiny od Bernolákovej kodifikácie až po dnešný stav. Vo svojich štúdiách sa sústredila napr. na medzijazykové kontakty s češtinou, poľštinou a latinčinou pri formovaní kultúrnej slovenčiny, na náboženskú literatúru. Zaoberala sa aj synonymiou a terminológiou v staršej slovenskej lexike.

Manželstvo s dialektológom Antonom Habovštiakom určite ovplyvnilo aj zvýšený záujem K. Habovštiakovej o dialektológiu a ich vzájomnú spoluprácu pri spracúvaní materiálu k slovníku oravských nárečí. K. Habovštiaková sa zúčastnila aj na výskume pre *Atlas slovenského jazyka I a II*, v nárečiach hľadala oporu pri svojich prácach z oblasti dejín jazyka. Zaujímala sa aj o vplyv nárečí na spisovnú slovenčinu.

Pozornosti K. Habovštiakovej neunikla ani onomastika. Príležitostne sa venovala antroponymii, slovenským starším i súčasným rodným menám, priezviskám, terénnym a chotárnym názvom, chrématonymám i urbanonymám.

Po príchode na Pedagogickú fakultu sa jubilatka začala bližšie venovať frazeológii. Stala sa spoluautorkou vecno-tematického slovníka *Človek v zrkadle frazeológie*, ktorý v rozšírenom vydaní vyšiel aj pod názvom *Človek a príroda vo frazeológii* (1996), a *Maďarsko/slovenského frazeologického slovníka* (1991). Zaoberala sa vplyvmi nárečí, kresťanstva, etiky, biblických postáv a udalostí v slovenskej frazeológii a vzťahom medzi českou, maďarskou a slovenskou frazeológiou.

V početných odborných a popularizačných príspevkoch K. Habovštiaková riešila otázky jazykovej kultúry a jazykovej výchovy, ktoré publikovala a publikuje nielen v odborných a vedeckých periodikách a zborníkoch, ale aj v dennej tlači.

Svoje vedecko-výskumné skúsenosti využívala aj v pedagogickej praxi, upozorňovala na význam vyučovania historických lingvistických disciplín, cyrilo-metodského obdobia našich dejín a poukázala na problémy vyučovania v školách s maďarským vyučovacím jazykom. Pre Maďarov, ale aj príslušníkov iných národností je určená publikácia *Slovenčina známa i neznáma pre Maďarov, ale i pre Slovákov a Neslovákov* (1996). Svoje odborné a pedagogické skúsenosti zúročila aj v publikácii *Frazeológia v škole* (1989), ktorej je spoluautorkou, v príručke pre vysokoškolákov s názvom *Základy slavistiky a starosloviencina* (spoluautorka, 1994), ktorá obsahuje antológiu staroslovienskych textov a ukážky zo slovanských jazykov doplnené cvičeniami, i v iných lingvisticko-didaktických prácach. Je členkou autorského kolektívu *Encyklopédie jazykovedy* (1993). Mnohé jej štúdie vyšli aj v zahraničí.

Okrem vedecko-výskumnej, pedagogickej a prednáškovkej činnosti sa K. Habovštiaková venovala aj redakčnej a organizátorskej práci. Húževnatosť, pracovitosť a nesmierna aktivita sprevádzali oslávenkyňu celý život a tieto vlastnosti jej dodnes môžu závidieť mnohí spolupracovníci. Napriek tomu, že K. Habovštiaková je už na dôchodku, neustále píše veľa popularizačných článkov, predovšetkým z oblasti jazykovej kultúry a pôvodu krstných mien. Všetci jej blahoželáme k významnému životnému jubileu a želáme veľa zdravia, šťastia a aby ju tieto pozitívne vlastnosti sprevádzali aj naďalej a priniesli veľa tvorivého elánu.

Iveta Valentová

SÚPIS PRÁC DOC. KATARÍNY HABOVŠTIAKOVEJ, ROD. KUCHÁRIKOVEJ ZA ROKY 1999 – 2008

Táto bibliografia nadväzuje na *Súpis prác doc. Dr. Kataríny Habovštiakovej za roky 1987 – 1998* od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, 1999, roč. 64, č. 3, s. 182 – 190.

1999

Modlitba v živote sv. Cyrila. In: Korene nášho duchovného bytia – život a dielo Konštantína Filozofa. Materiály z konferencie konanej 28. – 29. októbra 1998 v Nitre. Red. E. Krošláková – L. Kralčák. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa 1999, s. 99 – 101.

Motivovanosť slovenskej frazeológie kresťanstvom. In: *Prace filologiczne*, 1999, roč. 44, s. 207 – 212.

Vyučovanie slovenčiny v prvom učiteľskom ústave na Slovensku. In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 1998/99, roč. 45, č. 9 – 10, s. 295 – 301.

Výrečné svedectvo. Slovenčina v prvom učiteľskom ústave na Slovensku. In: *Literárny týždenník*, 1999, roč. 12, č. 30, s. 9.

- Donebavolajúca krivda*. In: Kultúra slova, 1999, roč. 33, č. 3, s. 190 – 191). – Tamže: *Kazach – Kazachovia* (č. 4, s. 246 – 247). – *Zriet' – zreje* je iné ako *zriet' – zrie* (č. 4, s. 250 – 251).
- Jeseň na strakatej kobyľe prichádza*. Obraz jesene v ľudových pranostikách o počasí a úrode. In: Národná osвета, 1999, roč. 9, č. 20, s. 14. – Tamže: Málo známe slová a významy. Nie je *starosť* ako *starosť* (č. 20, s. 29). – Tamže: Ako ti meno? *Ján* alebo *Katarína*? O pôvode slovenských krstných mien (č. 21, s. 15 – 16). – Maďarsko-slovenské a slovensko-maďarské interferencie v menách (č. 24, s. 27).
- Zima v pranostikách. *Január dobrý je, keď chotár biely je*. Z ľudovej meteorológie. In: Práca, 9. 1. 1999, s. 8.
- Byzantské príslovia Božieho slova. In: Fakty, 1999, roč. 6, č. 26, s. 36 – 37.
- Encyklopédia pre tých, čo sa zaujímajú o históriu. Názorný obraz o dejinách. [Svetové dejiny v kočke. Prel. P. Draškaba – E. Drašková. Bratislava 1998.] In: Extra, 1999, roč. 8, č. 19, s. 11 (ref.).
- Oprášené slovné spojenia. [Skladaná, J.: Slová z hĺbín dávnych vekov. Bratislava 1999.] In: Katolícke noviny, 1999, roč. 114, č. 50, s. 18 (ref.).
- Jazyk a reč. [Mistrík, J.: Jazyk a reč. 2. uprav. vyd. Bratislava 1999.] In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1999/2000, roč. 46, č. 3, s. 121 – 124 (ref.).
- Jazyk a reč v druhom vydaní. [Mistrík, J.: Jazyk a reč. 2. uprav. vyd. Bratislava 1999.] In: Učiteľské noviny, 1999, roč. 49, č. 42, s. 6 (ref.).
- Slovník cudzích slov. Sprac. kolektív autorov pod vedením V. Petráčkovej a J. Krausa. 1. slov. vyd. Bratislava 1997. In: Literika, 1999, roč. 4, č. 2, s. 126 (ref.).
- Poznajme náš jazyk. [1. Ivanová-Šalingová, M.: Homonymický slovník. Bratislava – Prešov 1997. – 2. Ivanová-Šalingová, M. – Šaling, S. – Maniková, Z.: Slovenčina bez chýb. Bratislava – Veľký Šariš 1998.] In: Literárny týždenník, 2000, roč. 13, č. 19, s. 10 (ref.).
- Poklad modlitieb. [Poklad modlitieb. Bratislava 1999.] In: Slovenské národné noviny, 1999, roč. 10 (14), č. 40, s. 12 (ref.).
- Vyšla monografia o A. Rudnayovi... A Slovákom ostanem. [Vyvíjalová, M.: Alexander Rudnay v kontexte slovenského národnoobrodeneckého hnutia. Martin 1998.] In: Extra, 1999, roč. 8, č. 13, s. 12 (ref.).
- Na pomoc slovenčinárom. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2000/2001, roč. 47, č. 1, s. 55 – 57 (o najnovších publikáciách vydavateľstva SAMO).
- Z biblickej ľudovej múdrosti. *Nehádzte perly sviniam*. In: Kultúra, 1999, roč. 2, č. 6, s. 11. – Tamže: *Viem, komu som uveril* (č. 7, s. 11). – *Dobré meno je nadovšetko* (č. 20, s. 12).
- Chcete vedieť, aká zima nás ešte čaká? Aj príroda má svoje prognózy. In: Fakty, 1999, roč. 6, č. 7, s. 25. – Tamže: Okolo Hromníc mrzlo – bude skorá a teplá jar? (č. 8, s. 25). – *Úroda* v pranostikách (č. 9, s. 25). – *Leto* v pranostikách (č. 12, s. 22). – *Máj* v pranostikách. *Chladný máj pre ovocie raj* (č. 20, s. 23). – *Májová kvapka za dukát stojí* (č. 21, s. 23). – *Medardova kvapka* (č. 23, s. 23). – *Jún* v pranostikách (č. 24, s. 23). – Pranostiky od Jána do Petra Pavla (č. 25, s. 23). – *Júl* v pranostikách (č. 26, s. 23). – *Oriešky a lieskovce* v pranostikách (č. 29, s. 23). – *Magdaléna, Jakub a Anna* (č. 28, s. 23). – *Vietor* v pranostike (č. 31, s. 23). – *August* v pranostikách (č. 32, s. 23). – *Svätý Vavrinec* v ľudových pranostikách (č. 33, s. 23). – *Čo august nedopečie, september nedovari* (č. 34, s. 23). – *Svätý Bartolomej* v pranostikách (č. 35, s. 23). – Aká bude jeseň? (č. 36, s. 23). – *Panny Márie Narodenie lastovičiek rozlúčenie – Po Matúši čiapka na uši* (č. 37, s. 23). – *Jeseň* v pranostikách (č. 38, s. 23). – *September; z poľa ber* (č. 39, s. 23). – *Hrozno a víno* v pranostikách (č. 10, s. 23). – *Michal zimu kýchal* (č. 41, s. 23). – *Mrazy* v pranostikách (č. 42, s. 23).
- Zo slovnej zásobárne. Nie je babka ako babka. In: Super Ohník. Magazín pre dievčatá a chlapcov ZŠ, 1999/2000, č. 1, s. 8. – Tamže: Naši prarodičia a raj v slovenskej frazeológii (č. 2, s. 5). – *Babie leto – jeseň – podzim, podzimok* (č. 2, s. 8). – Čo mal mlynár Fifík za lubom (č. 3, s. 4).
- Z kalendára. *Ján* (24. jún). In: Život, 1999, roč. 49, č. 28, s. 41. – Tamže: *Peter a Pavol* (č. 29, s. 41). – *Cyril a Metod* (č. 30, s. 41). – *Margita* (č. 31, s. 41). – *Anna* (č. 32, s. 41). – *Domínik* (č. 33, s. 41). – *Vavrinec* (č. 34, s. 41). – *Elena/Helena* (č. 35, s. 41). – *Ludovít* (č. 36, s. 41). – *Rozália* (č. 37,

s. 41). – *Mária* (č. 38, s. 41). – *Matúš* (č. 39, s. 41). – *Michal* (č. 40, s. 41). – *František* (č. 41, s. 41). – *Terézia* (č. 42, s. 41). – *Lukáš* (č. 43, s. 4). – *Šimon a Júda* (č. 44, s. 41). – *Karol* (č. 45, s. 40). – *Imrich* (č. 46, s. 40). – *Martin* (č. 47, s. 40). – *Alžbeta* (č. 48, s. 40). – *Katarína* (č. 49, s. 40). – *Ondrej/Andrej* (č. 50, s. 40). – *Mikuláš* (č. 51, s. 40). – *Lucia* (č. 52, s. 54). – *Adam a Eva* (č. 53, s. 54).

Z kalendára. 4. septembra – *Rozália*, 12. septembra – *Mária*, 21. septembra – *Matúš*, 29. septembra – *Michal*. – Super Ohník. Magazín pre dievčatá a chlapcov, 1999/2000, č. 1, s. 4 – 5. – Tamže: Nezapadnime zagratulovať 4. októbra – *František*, 14. októbra – *Boris*, 5. októbra – *Terézia*, 17. októbra – *Hedviga*, 8. októbra – *Lukáš*, 2. októbra – *Uršula*, 30. októbra *Simon, Simona* (č. 2, s. 4 – 5). – *Karol* – 4. novembra, *Imrich* – 5. novembra, *Martin* – 11. novembra, *Stanislav* – 13. novembra, *Alžbeta* – 19. novembra, *Katarína* – 25. novembra, *Ondrej/Andrej* – 30. novembra (č. 3, s. 4 – 5), *Mikuláš* – 6. december, *Adam a Eva* – 24. december, *Štefan* – 26. december, *Ivan* – 28. december, *Silvester* – 31. december (č. 4, s. 4).

Bratia, ktorí priniesli Slovienom „dar hodnotnejší nad zlato“. In: Domová pokladnica 2000. Zost. E. Weidler. Bratislava: Príroda 1999, s. 47 – 48.

Kultúrno-historický význam jubiliujúceho učiteľského ústavu. In: Katolícke noviny, 1999, roč. 114, č. 42, s. 18.

2000

Spisovná slovenčina a nárečia. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 1999/2000, roč. 46, č. 9 – 10, s. 270 – 276.

Blanár a iné priezviská motivované remeslami. In: Slavica Slovaca, 2000, roč. 35, č. 1, s. 108 – 113, angl. abstrakt s. 108, rus. res. s. 114.

Cyrlometodské korene našej slovesnosti. In: Literárny týždenník, 2000, roč. 13, č. 26, s. 9.

Svätý Gorazd a ďalší žiaci solúnskych bratov. In: Listy časové i nadčasové. Kultúrno-spoločenský dvojmesačník, 2000, roč. 13, č. 4, s. 27 (spoluautorka E. Krošláková).

Priezviská motivované remeslami. In: Remeslo – umenie – dizajn, 2000, roč. 1, č. 4, s. 18.

Aj hmyz vytuší, aká bude zima. In: Petržalské noviny, 2000, roč. 6, č. 24, s. 7.

Jar v pranostikách. – SuperOhník, 1999/2000, roč. 1, č. 7, s. 8. – Tamže: Veľká noc a pranostiky (č. 8, s. 8).

Prejav úcty Konštantínovi Filozofovi. [Korene nášho duchovného bytia – Život a dielo Konštantína Filozofa. Nitra 1999.] In: Katolícke noviny, 2000, roč. 115, č. 7, s. 7 (ref.).

Vo Svätom Jure (nie v Juri). In: Kultúra slova, 2000, roč. 34, č. 1, s. 60 – 61. – Tamže: *Nachádzať sa niekde* (s. 254).

Na pomoc slovenčinárom i neslovenčinárom. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2000/2001, roč. 47, č. 1 – 2, s. 55 – 57.

Z problematiky pravopisu a skloňovania priezvisk. In: Národná osveta, 2000, roč. 10, č. 1, s. 31. – Tamže: *Mrazy* v pranostikách (č. 1, s. 31). – *Sneh, metelice a záveje* v pranostikách (č. 2, s. 27). – Svedectvo priezvisk o našej minulosti (č. 3, s. 27). – Odras slovenských nárečí v priezviskách (č. 4, s. 27). – *Jar* (č. 5, s. 27). – *Nie je starosť ako starosť* (č. 6, s. 27). – Číslovky *dva* a *druhý* vo frazeológii (č. 6, s. 27). – *Prechod a priechod* (č. 7, s. 27). – *Hotel – motel – botel* (č. 8, s. 27). – *Matka a macocha* (č. 9, s. 27). – Obilie už *zreje* či „*zrie*“ (č. 10, s. 27). – *Leto a rok* (č. 11, s. 27). – *Križ* vo frazeológii (č. 11, s. 27). – *Jeseň a zima* (č. 12, s. 27). – *Bielo-modro-červená zástava* čiže o písaní spojovníka (č. 14, s. 27). – O názvoch miest (č. 15, s. 27). – Frazeologizmy so slovom *jazyk* a *reč* (č. 16, s. 27). – *Počat' – začať* (nie *započať*); *zčiatok – počiatok* (č. 16, s. 27). – Slovo o slove. O pravopise názvov svetadielov, štátov a krajín (č. 18, s. 27). – *Robota je mati života*. Zvraty súvisiace s prácou a životnou múdrosťou (č. 19, s. 27). – Obyvateľské názvy. Názvy, ktoré sa tvoria trojakými slovotvornými príponami (č. 21 – 22, s. 37). – Miniútvary o počasí a úrode.

- Z múdrosti predkov zakliatej v pranostikách (č. 23 – 24, s. 29 – 30). – Osobitne cenná súčasť frazeológie. Z múdrosti predkov v prísloviach a porekadlách (č. 21 – 22, s. 32 – 33). – Dedičstvo antiky v slovenskej frazeológii. Najfrekventovanejšie frazémy. *Trójska vojna* (č. 23 – 24, s. 45).
- Fašiangy a fánky*. – Ludové noviny – týždenník Slovákov v Maďarsku, 2000, roč. 43, č. 9, s. 11. – Tamže: Slová maďarského pôvodu v slovenčine (č. 10, s. 11). – Názvy členov rodiny a príbuzenstva v slovenčine a v maďarčine (č. 11, s. 11). – Názvy členov rodiny – *otec* (č. 12, s. 11). – Názvy členov rodiny – *matka* (č. 13, s. 11). – Názvy členov rodiny – *dieťa* (č. 14, s. 10). – Od *Popolca* po *Veľkú noc* (č. 15, s. 11). – *Polievací pondelok, polievačka, šibačka, kraslice* (č. 16, s. 11). – *Služba, slúžiť, slúžka* (č. 18, s. 11). – Názvy zvierat a ich mláďat (č. 19, s. 11). – *Jar – jarný – jarovať* (č. 20, s. 11). – Čas a počasie: *búrka a dúha* (č. 21, s. 11). – Názvy svetadielov, štátov a krajín (č. 22, s. 11). – *Čechy a Uhry* (č. 23, s. 11). – Názvy národov (č. 24, s. 11). – Názvy miest (č. 25, s. 10). – Obyvateľské názvy (č. 26, s. 11). – Systémovosť a variantnosť pri tvorení slov (č. 27, s. 11). – Abstraktá na *-osť* (č. 28, s. 11). – *Majster a majsterka* (č. 30, s. 11). – Názvy ženských osôb tvorené prechýľovaním (č. 31, s. 11). – Zhody a kontrastivita pri tvorení niektorých názvov osôb (č. 33, s. 11). – Zvukomalebné slová (č. 34, s. 11). – Školy, ich frekventanti a absolventi (č. 35, s. 11). – Krstné mená v slovenčine a maďarčine (č. 36, s. 11). – *Matej a Matúš* (č. 37, s. 11). – Krstné mená v slovenčine a v maďarčine: *Martin – Maroš* (č. 38, s. 11). – *Jaroslav – Jaromír – Jarmila* (č. 39, s. 11). – *Andrej a Ondrej* (č. 10, s. 11). – *Kováčovci – Kováčovia – kováči* (č. 41, s. 11). – Príзвиská žien v slovenčine (č. 42, s. 11). – Apelatívizácia vlastných mien (č. 43, s. 11). – Slová cudzieho pôvodu a ich slovenské synonymá (č. 46, s. 11). – *Robota a práca* (č. 47, s. 11). – Lexikálna diferencovanosť slovenských nárečí a synonymá (č. 44, s. 11). – Synonymá *oblok/okno, skala/kameň, sliepka/kura* a iné (č. 45, s. 11). – *Hudba a muzika* (č. 48, s. 11). – *Otázka a problém* (č. 49, s. 11). – *Sloboda a voľnosť* (č. 50, s. 11). – *Vianoce – Betlehem – Ježiško* (č. 51, s. 11). – *Nový rok a nový rok* (č. 52, s. 11).
- Polozabudnuté slová a významy. Staré peňažné jednotky. – SuperOhník, 1999/2000, roč. 1, č. 5, s. 9. – Tamže: Stryná a *ujčiná* (č. 6, s. 9). – Staré meracie a váhové jednotky (č. 7, s. 8).
- Kalendár. *Štefan* (26. december). In: Život, 2000, roč. 50, č. 1, s. 26. – Tamže: *Nový rok* (1. január) (č. 2, s. 26). – *Traja králi* (6. január) (č. 3, s. 26). – *Rastislav* (12. január) (č. 4, s. 26). – *Vincent* (22. január) (č. 5, s. 26). – *Hromnica* (2. február) (č. 6, s. 26). – *Veronika* (4. február) – *Agáta* (5. február) (č. 7, s. 26). – *Dorota* (16. február) (č. 8, s. 26). – *Gabriela* (10. február) (č. 9, s. 26). – *Matej* (24. február) (č. 10, s. 26). – *Anežka* (2. marec) (č. 11, s. 26). – *Tomáš* (7. marec) (č. 12, s. 26). – *Gregor* (12. marec) (č. 13, s. 26). – *Jozef* (19. marec) (č. 14, s. 26). – *Rudolf* (7. apríl) (č. 15, s. 26). – *Vojtech* (23. apríl) (č. 16, s. 26). – *Juraj* (24. apríl) (č. 17, s. 26). – *Marek* (25. apríl) (č. 18, s. 26). – *Monika* (7. máj) (č. 19, s. 26). – *Žofia* (15. máj) (č. 20, s. 26). – *Júlia* (22. máj) (č. 21, s. 26). – *Urban* (25. máj) (č. 22, s. 26). – *Norbert* (6. jún), *Róbert* (7. jún) (č. 23, s. 26). – *Anton* (13. jún) (č. 25, s. 26). – *Alojz* (21. jún) (č. 26, s. 26). – *Ladislav* (27. jún) (č. 27, s. 26). – *Benedikt* (11. júl), *Andrej, Svorad* (17. júl) (č. 28, s. 26). – *Magdaléna* (22. júl) (č. 29, s. 26). – *Oľga* (23. júl), *Vladimír* (24. júl) (č. 30, s. 26). – *Gorazd* (27. júl) (č. 31, s. 26). – *Ignác* (31. júl) (č. 32, s. 26). – *Božidara* (1. august), *Alfonz* (1. august) (č. 33, s. 26). – *Zuzana* (11. august), *Darina* (12. august) (č. 34, s. 26). – *Bartolomej* (24. august) (č. 35, s. 26). – *Augustín* (29. august) (č. 36, s. 26). – *Marianna* (7. september), *Miriama* (8. september) (č. 37, s. 26). – *Bystrík* (11. september) (č. 38, s. 26). – *Jolana* (15. september), *Ludmila* (16. september) (č. 39, s. 26). – *Václav* (28. september) (č. 40, s. 26). – *Koloman* (13. október) (č. 41, s. 26). – *Gál, Havol, Havel* (16. október) (č. 42, s. 26). – *Vendelín* (20. október) (č. 43, s. 26). – *Uršula* (21. október) (č. 44, s. 27). – *Demeter* (26. október) (č. 45, s. 26). – *Hubert* (3. november) (č. 46, s. 26). – *Teodor, Teodora* (9. november) (č. 47, s. 26). – *Eugen* (18. november) (č. 48, s. 26). – *Cecilia* (22. november), *Emília* (24. november) (č. 49, s. 26). – *Barbora* (4. december) (č. 50, s. 26). – *Ambróz* (7. december) (č. 52, s. 26). – *Silvester* (31. december) (č. 53, s. 26).
- Z kalendára. *Antónia* – 5. januára. *Bohuslava* – 7. januára. *Rastislav* – 13. januára. *Drahomír* – 19. januára. *Vincent* – 21. januára. In: SuperOhník, 1999/2000, roč. 1, č. 5, s. 4. – Tamže: Nezabudnime

zagratulovať 2. februára – *Eliška*, 4. februára – *Veronika*, 6. februára – *Dorota*, 10. februára – *Gabriela*, 21. februára, *Eleonóra*, 24. februára – *Matej* (č. 6, s. 4). – 2. marec – *Anežka*, 10. marca – *Branislav*, 11. marca – *Angela*, 12. marca – *Gregor*, 18. marca – *Eduard*, 19. marca – *Jozef*, 20. marca – *Soňa* (č. 7, s. 4), 6. apríla – *Irena*, 7. apríla – *Zoltán*, 18. apríla – *Albert*, 17. apríla – *Rudolf*, 20. apríla – *Marcel*, 23. apríla – *Vojtech*, 24. apríla – *Juraj*, 25. apríla – *Marek* (č. 8, s. 4). Z májového kalendára: 12. mája – *Pankrác*, 13. mája – *Servác*, 14. mája – *Bonifác* (č. 9, s. 4).

Vincent Blanár osemdesiatročný. – Literárny týždenník, 2000, roč. 13, č. 44, s. 2.

2001

Etické aspekty v slovenskej frazeológii. In: K aktuálnym otázkam frazeológie. Materiály z konferencie Intersemiotický aspekt frazeológie konanej v Nitre dňa 7. – 8. decembra 1999. Zost. E. Krošláková – L. Kralčák. 1. vyd. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2001, s. 49 – 55, angl. res. s. 55. ISBN 80-8050-407-5.

História našich priezvisk. In: Historická revue, 2001, roč. 12, č. 5, s. 1 a 33.

O pôvode niektorých názvov vecí. In: Kultúra slova, 2001, roč. 35, č. 5, s. 314. – Tamže: *Krútnava a vir* (č. 5, s. 317).

Poznajme vývin slovnej zásoby slovenčiny. [Historický slovník slovenského jazyka. 5. R-rab, Š-svrkotať. Ved. red. M. Majtán. Bratislava, Veda 2000. 690 s.] In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2000/2001, roč. 47, č. 5 – 6, s. 191 – 192 (rec.).

Príručka pre maturantov zo slovenčiny. [Lorencová, Z. – Polakovičová, A. – Štarková, L.: Maturujem zo slovenčiny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2000. 160 s.] In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2000/2001, roč. 47, č. 7 – 8, s. 252 – 253 (rec.).

Vyšlo významné dielo slovenských jazykovedcov. [Historický slovník slovenského jazyka V. Veda, Bratislava 2000] In: Literárny týždenník, 2001, roč. 14, č. 6, s. 10 (rec.).

Z múdrosti predkov. Tvoja reč... In: Život, 2001, roč. 57, č. 27, s. 61. – Tamže: *Dobré meno je nadovšetko* (č. 28, s. 61). – *Je múdry ako Šalamún* (č. 29, s. 61). – *Tie ľudské jazyky...* (č. 30, s. 61). – *Kto nepracuje...* (č. 31, s. 61). – *Práca odkladaná...* (č. 32, s. 64). – *Kto sa povyšuje, bude ponížený* (č. 33, s. 61). – *Keď sova v noci hŕka* (č. 34, s. 61). – *Hnev je zlý radca...* (č. 35, s. 59). – *Najskôr preskoč, potom hvizdaj!* (č. 36, s. 59). – *Má jazyk ako britvu* (č. 37, s. 59). – *Je ako kus chleba* (č. 38, s. 73). – *Margita sype muchy za humnú* (č. 39, s. 61). – *Málo máš jesť a piť* (č. 40, s. 61). – *Prázdna hlava* (č. 41, s. 73). – *Rozum s vekom rastie* (č. 42, s. 69). – *Babka k babce* (č. 43, s. 61). – *Všade dobre, doma najlepšie* (č. 45, s. 73).

Slovo o chlebe. In: Zrno. Kresťanský týždenník pre mladých duchom, 2001, roč. 12, č. 31, s. 2. – Tamže: Slovo o vďake a nevďaku (č. 32, s. 2). – Kameň úrazu (č. 33, s. 2).

Lazar/Lazár; Xantipa/xantipa; Sodoma a Gomora/sodoma a gomora. In: Národná osveta, 2001, roč. 11, č. 1, s. 27. – Tamže: Ľudia a zvieratá. Zvierací svet vo frazeológii (č. 2, 3, s. 27). – *Sánkovať sa, lyžovať (sa), korčuľovať (sa)*. Čo sa pokladá za korektné (č. 4, s. 28). – Jemné rozdiely v používaní slov. Slovtvorné synonymá a hláskové varianty (č. 5, s. 28). – Synonymické dvojice alebo aj vety. Slová cudzieho pôvodu a ich slovanské ekvivalenty (č. 6, s. 28). – Z ľudovej meteorológie. Obraz roka v pranostikách (č. 7, s. 28). Z ľudovej meteorológie. Pranostiky o daždi (č. 8, s. 28). – Z ľudovej meteorológie. Predpovede o úrode (č. 9, s. 28). – Z ľudovej meteorológie. O vetristom počasí (č. 10, s. 28). – Z ľudovej meteorológie. O počasí okolo Veľkej noci (č. 11, s. 28). – Z ľudovej meteorológie. Búrky v pranostikách (č. 12, s. 28). – Lexikálna diferencovanosť v nárečiach. Slovná zásoba spisovného jazyka vo vzťahu k slovnej zásobe slovenských nárečí (č. 13 – 14, s. 59). – Aké bude počasie? Slovenské pranostiky o počasí (č. 15, s. 31). – Symbol základnej obživy. Chlieb v antike a slovenskej frazeológii (č. 16, s. 27). – *Láska*. Ľudová frazeológia o ľúbosti (č. 17, s. 27). – *Vianoce – Ježiško – Betlehem* v názvoch a slovných spojeniach (č. 18, s. 27). – *Vianoce* v pranostikách (č. 18, s. 29).

- Veľkonočné ozveny vo frazeológii. In: Pútnik svätovojtešský 2002. Kalendár na rok 2002. 130. Zost. M. Vyskočová – S. Ondica. Trnava: Spolok sv. Vojtecha 2001, s. 72 – 73. ISBN 80-7162-366-0.
- Rok v pranostikách. In: Národný kalendár 2002. Zost. J. Bobák – Š. Haviar. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2001, s. 4, 6, 8, 10, 12, 14, 18, 20, 22, 24, 26. ISBN 80-7090-621-9.

2002

- Biblické postavy a udalosti v slovenskej frazeológii. In: Slovenská, latinská a cirkevnoslovanská náboženská tvorba 15. – 19. storočia. Ed. J. Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV 2002, s. 369 – 373. ISBN 80-967722-7-9.
- O vzťahu slovenskej frazeológie k nárečiam a ľudu. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2001/2002, roč. 48, č. 7 – 8, s. 199 – 203 (spoluautor A. Habovštiak).
- História v názvoch ulíc. In: Historická revue, 2002, roč. 13, č. 2, s. 35.
- Pôvod našich mien. In: Historická revue, 2002, roč. 13, č. 1, s. 5 (mená: *Tatiana, Erika, Erik, Blažej, Veronika, Agáta, Dorota, Vanda, Zoja, Zdenko, Gabriela, Dezider, Perla, Valentín, Pravoslav, Ida, Miloslava, Jaromír, Vlasta, Lívia, Eleonóra, Etela, Roman, Romana, Matej, Frederik, Frederika, Viktor, Alexander, Zlatica*). – Tamže: Pôvod našich mien (č. 2, s. 5). (Mená: *Albín, Bohumil, Bohumila, Kazimír, Fridrich, Radoslav, Radoslava, Tomáš, Alan, Alana, Františka, Branislav, Bruno, Angela, Angelika, Gregor, Vlastimil, Matilda, Svetlana, Boleslav, Lubica, Eduard, Jozef, Víťazoslav, Blahoslav, Beňadik, Adrian, Gabriel, Emanuel, Alena, Soňa, Miroslav, Vieroslava*). – Pôvod našich mien (č. 3, s. 13). (Mená: *Hugo, Zita, Richard, Izidor, Miroslav, Irena, Zoltán, Albert, Milena, Igor, Július, Estera, Aleš, Justína, Justín, Fedor, Dana, Danica, Rudolf, Valér, Jela, Marcel, Ervín, Slavomír, Vojtech, Juraj, Marek, Jaroslava, Jaroslav, Jarmila, Lea, Anastázia*). – Pôvod našich mien (č. 4, s. 7). (Mená: 1. mája – Sviatok práce, *Žigmund, Galina, Florián, Lesana, Lesia, Hermína, Monika*, 8. mája – Deň víťazstva nad fašizmom, *Roland, Viktória, Blažena, Pankrác, Servác, Bonifác, Žofia, Svetozár, Gizela, Viola, Gertrúda, Bernard, Zina, Júlia, Juliana, Želmíra, Ela, Urban, Dušan, Iveta, Viliam, Vilma, Ferdinand, Petronela (st. Petronella), Petra, Petrana*). – Pôvod našich mien (č. 5, s. 5). (Mená: *Žaneta, Xénia, Karolína, Lenka, Laura, Norbert, Róbert, Medard, Stanislava, Margaréta, Dobroslava, Zlatko, Anton, Vasil, Vít, Blanka, Adolf, Vratislav, Alfréd, Valéria, Alojz, Paulína, Sidónia, Ján, Tadeáš, Adriana, Ladislav, Beata, Peter – Pavol, Pavel, Petra, Melánia*). – Pôvod našich mien (č. 6 – 7, s. 17). (Mená: *Diana, Berta, Miloslav, Prokop, Cyril a Metod, Patrik, Patrícia, Oliver, Ivan, Lujza, Amália, Milota, Nina, Margita, Kamil, Henrich, Drahomír, Bohuslav, Kamila, Dušana, Ilja, Eliáš, Daniel, Magdaléna, Olga, Vladimír, Jakub, Anna, Hana, Božena, Gorazd, Krištof, Marta, Libuša, Ignác, Božidara, Gustáv, Jerguš, Dominik, Dominika, Hortenzia, Jozefína, Štefánia, Oskar, Lubomíra, Vavrínek, Zuzana, Darina, Lubomír, Mojmír, Marcela, Leonard, Milica, Elena/Helena, Lýdia, Anabela, Jana, Tichomír, Filip, Bartolomej, Ludovít, Samuel, Silvia, Augustín, Nikola, Nikolaj, Ružena, Nora*). – Pôvod našich mien (č. 8 – 9, s. 9). (Mená: *Drahoslava, Linda, Belo, Rozália, Regina, Alica, Mariana, Miriama, Martina, Oleg, Bystrík, Mária, Ctibor, Lubomil, Jolana, Ludmila, Olympia, Eugénia*).

Konštantín, Luboslav, Luboslava, Matúš, Móric, Zdenka, Luboš, Lubor, Vladislav, Edita, Cyprián, Václav, Michal, Michaela, Jarolím, Arnold, Levoslav, Stela, František, Viera, Natália, Eliška, Brigita, Dionýz, Slavomíra, Valentína, Maximilián, Koloman, Boris, Terézia, Vladimíra, Hedviga, Lukáš, Kristián, Vendelín, Uršuľa, Sergej, Alojzia, Kvetoslava, Aurel, Demeter, Sabína, Dobromila, Klára, Šimon, Šimona, Aurélia). – Pôvod našich mien (č. 10, s. 33). (Mená: Denis, Denisa, 2. novembra – Pamiatka zosnulých, Hubert, Karol, Imrich, Renáta, René, Bohumír, Teodor, Tibor, Martin, Svätopluk, Stanislav, Irma, Leopold, Agnesa, Klaudia, Eugen, Alžbeta, Félix, Elvira, Cecília, Klement, Emília, Katarína, Kornel, Milan, Henrieta, Vratko, Andrej, Ondrej).

Začať – počať (nie započat'). In: Kultúra slova, 2002, roč. 36, č. 4, s. 254. – Tamže: Aké sú ceny tovaru? (č. 5, s. 313). – Europeanizovať či europeizovať? (č. 5, s. 315 – 316). – Poznáte slovo blanár? (č. 5, s. 318 – 319).

Sviatky panny Márie v pranostikách. In: Pútnik svätovojeťský 2003. Kalendár na rok 2003. 131. Zost. M. Vyskočová – S. Ondica. Trnava: Spolok sv. Vojtecha 2002, s. 73 – 75. ISBN 80-7162-404-7.

„Otec a vodca, náčelník literárny...“ In: Národný kalendár 2003. Zost. J. Bobák – Š. Haviar. Martin: Matica slovenská 2002, s. 80 – 81. ISBN 80-7090-661-8.

2003

Úsilie o jazykovú kultúru v minulosti a dnes. In: Studia Academica Slovaca. 32. Prednášky XXXIX. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2003, s. 143 – 155. ISBN 80-88982-14-6.

Písmo ako dar. In: Historická revue, 2003, roč. 14, č. 2, s. 8 – 9.

Biblické postavy v slovenskej frazeológii. In: Historická revue, 2003, roč. 14, č. 2, s.3, obálka.

Úvodom. In: Krošláková, E.: Kapitoly z frazeológie a veľkomoravskej problematiky. Výber z prác. Ed. M. Žilková. 1. vyd. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre – Filozofická fakulta 2003, s. 7 – 8. ISBN 80-8050-652-3.

Obet' a obeta. In: Kultúra slova, 2003, roč. 37, č. 1, s. 59.

Starozákonné postavy a udalosti v slovenskej frazeológii. In: Pútnik svätovojeťský 2004. Kalendár na rok 2004. 132. Zost. M. Vyskočová – S. Ondica. Trnava: Spolok sv. Vojtecha 2003, s. 82 – 84. ISBN 80-7162-366-0.

Nový kľúč k cudzím slovám. [Ivanová-Šalingová, M. – Šaling, S. – Maniková, Z.: Veľký slovník cudzích slov. 3. revíd. a dopl. vyd. Prešov, Samo 2003. 1375 s.]. In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 2003/2004, roč. 50, č. 7 – 8, s. 244 – 246 (rec.).

Úsilie o jazykovú kultúru. In: Literárny týždenník, 2003, roč. 16, č. 16, s. 5. – Tamže: Prvé výzvy a podnety (č. 19, s. 4).

2004

Ozveny dávnych čias v jazyku. (*Ísť do Canossy. Objaviť Ameriku. Bartolomejská noc. Noc dlhých nožov. Turecké hospodárstvo. Psi tridsiatok*). In: Historická revue, 2004, roč. 15, č. 10, s. 7. – Tamže: Ozveny dávnych čias v jazyku. (*Mať na rováši. Vystaviť na pranier. Cesta vyložená dukátmi. Funt šťastia, cent alebo lôt rozumu*) (č. 11, s. 15).

- Nový kľúč k cudzím slovám. [Ivanová-Šalingová, M. – Šaling, S. – Maníková, Z.: Veľký slovník cudzích slov. 3. revid. a dopl. vyd. Prešov, Samo 2003. 1375 s.]. In: Literárny (dvoj)tyždenník, 2004, roč. 17, č. 3, s. 14 (rec.).
- Sme dvojhlavá rodina: hovoríme s jazykovedkyňou Katarínou Habovštiakovou. In: Literárny (dvoj)tyždenník, 2004, roč. 17, č. 20 – 21, s. 9 (rozhovor s G. Gotthardovou). – Tamže: *Chlap a baba* v jazyku a vo frazeológii (č. 20 – 21, s. 9).
- Nezvyčajní manželia spojení tvorbou. O tvorbe jazykovedca a spisovateľa Antona Habovštiaka hovorí jeho manželka Katarína Habovštiaková. In: Knižná revue, 2004, roč. 14, č. 13, s. 12 (zhovárál sa M. Gonda).
- Ktovie – bohvie – čertvie*. O adverbializácii a univerbizácii viacslavných frazeologických spojení. In: Národná osвета, 2004, roč. 14, č. 1 – 2, s. 53. – Tamže: *Slovensko, Maďarsko – Čechy/Česko, Uhry/Uhorsko*. O názvoch krajín. (č. 3, s. 25). – *Oči/oko* v slovenskej frazeológii. Vzťah slovenských a maďarských frazém. (č. 4, s. 25). – *Zelenáť sa/zelenieť sa – zelenieť, zelený* (m.). O slovesách a substantivizovaných adjektívach. (č. 5, s. 25). – O niektorých tvaroch v skloňovaní podstatných mien. Chybné tvary a prípustné dvojtvary vo flexii substantív (č. 6, s. 29). – *Po veľkom smiechu obyčajne nasleduje plač*. Radosť a žiaľ v jazyku a vo frazeológii. (č. 7, s. 25). – *Európa, európsky, euro...* V ostatnom čase veľmi frekventované slová. (č. 8, s. 25). – Jazyková kultúra hovoriacich. O správnej výslovnosti domácich a cudzích slov. (č. 9, s. 33). – Prirodzená adaptácia. Proces zdomáčovania slov cudzieho pôvodu (č. 10, s. 25). – Chybné a správne tvary. Dvojtvary v 2. páde jednotného čísla podstatných mien mužského rodu (č. 11, s. 25). – Kupujeme *osminu*, *osminku* masla... – Ako sa správne používajú substantíva číslovkového pôvodu. (č. 12, s. 27).
- Vyhybajme sa nepotrebným bohemizmom. In: Ľudové noviny. Týždenník Slovákov v Maďarsku, 2004, roč. 47, č. 3, s. 11. – Tamže: Príd, ale *nefajč/nefajči* (č. 4, s. 11). – O miestnom význame predložiek v a na (č. 7, s. 11) – Vokalizované podoby predložiek (č. 8, s. 11) – O používaní predložky *proti* (č. 10, s. 11) – O používaní základných a skupinových čísloviek (č. 11, s. 11) – O predložkách *cez, za, počas* (pod) (č. 12, s. 11) – *Vďaka a kvôli* (č. 14, s. 11) – O väzbách niektorých slovík (č. 16, s. 11) – *Hrať na klavíri, hrať tenis* (č. 17, s. 11) – *Fajčiť zakázané/fajčenie zakázané* (č. 19, s. 11) – *Pre (niečo), následkom (niečoho), v dôsledku (niečoho)* (č. 20, s. 11) – *Chodiť (ísť) na huby, na maliny, ale ísť po chlieb* (č. 21, s. 11) – Vykanie a onikanie (č. 23, s. 11) – O výslovnosti a pravopise hlások *h/ch* (č. 24, s. 11) – Znelostná asimilácia (č. 25, s. 11) – Tvorenie nedokonavých slovík (č. 26, s. 11) – Modálne slovesá (č. 28, s. 11) – Sponové slovesá (č. 29, s. 11) – Spojenie predložiek so zámenami (*na neho, naň/naňho*) (č. 30, s. 11) – Väzby a význam slovesa *veriť* (č. 32, s. 11) – Výslovnosť a pravopis slov cudzieho pôvodu (č. 33, s. 11) – *Bidlo a bydllo* (č. 34, s. 11) – Vyslovujeme *d', t', ň, či d, t, n* (č. 36, s. 11) – *Osa, osy – os, osi* (č. 37, s. 11) – *Jednotka, dvojka, trojka* (č. 38, s. 11) – Zmena v zákone o rytmickom krátení (č. 39, s. 11) – Rozdiely medzi *S a M* v písaní veľkých a malých písmen (č. 41, s. 11) – *Poliklinika/polyhistor, diskvalifikovať/dysfunkcia, rytmus/algorithmus* (č. 42, s. 11) – Od slovesa k častici (č. 43, s. 11) – *Bicykel, bicyklovať sa, bicyklista* (č. 45, s. 11) – *Dres, drez* (č. 46, s. 11) – *Kto, kde* (č. 47, s. 11) – Pravopisné a iné zmeny v názvoch ulíc (č. 48, s. 11) – *Kamenný* ale *drevený* (č. 49, s. 11) – Čiarka pred spojkou a v súvetiach (č. 50, s. 11) – O pravopisnej úprave prísloviek (č. 51, s. 11).

2005

Dialektizmy v literatúre z oravského regiónu. In: Zborník Oravského múzea. 22. Red. M. Jagnešáková. Dolný Kubín: Oravské múzeum Dolný Kubín 2005, s. 275 – 279. ISBN 978-80-968880-4-7.

Matka Príroda a priezviská ľudí. In: Literárny (dvoj)tyždenník, 2005, roč. 18, č. 23 – 24, s. 10 – 11.
 Reklama a jazyková kultúra. In: Kultúra slova, 2005, roč. 39, č. 3, s. 190 – 191. – Tamže: Poznáte slovo *ingrediencia*? (č. 5, s. 320).

Pôvod, význam a väzby. Významové rozdiely medzi slovami *rád – rehoľa*; *mních – rehoľník*. In: Národná osveta, 2005, roč. 15, č. 1, s. 25. – Tamže: Staré a nové pozdravy. Pozdravy v spisovnej slovenčine a v nárečiach. (č. 2, s. 25). – O kladnom a zápornom hodnotení sveta okolo nás. Obrazné, metaforické, frazeologické hodnotenia človeka a jeho konania (č. 3, s. 25). *Bahniatka*. Spisovný názov a nárečové pomenovania (č. 4, s. 25). – *Matka* a *macocha*. O frazeológii a pôvode slov (č. 5, s. 25). – Jazyková transformácia. Proces zdomáčovania slov cudzieho pôvodu (č. 6, s. 25). – Rešpektovať úzus. Názvy farieb v slovenčine a v maďarčine (č. 7, s. 25). – Pranostiky s formálneho a obsahového hľadiska (č. 8, s. 25). – Krstné mená v pranostikách (č. 9, s. 33). – *Ruka* vo frazeológii. Porovnanie ustálených frazeologických slovných spojení (č. 10, s. 29). *Krk – hrdlo – šija*. Súvis blízkoznačných slov a frazeologické zvraty viažuce sa na ne (č. 11, s. 25). – Nie je *huba* ako *huba*. Frazémový vejár (č. 12, s. 27).

Jazykové okienko. *Zima, zimný*. In: Ľudové noviny. Týždenník Slovákov v Maďarsku, 2005, roč. 48, č. 1, s. 11. – Tamže: *Modro-zelené a modrozelené šaty* (č. 2, s. 11) – Zmeny v spoločnosti a v slovnej zásobe (č. 6, s. 11) – *Orechy a oriešky* (č. 7, s. 11) – *Metelica, fujavica, záveje* (č. 9, s. 11) – *Sneh – snehový, snehuliak – snehule* (č. 10, s. 11) – *Okuliare* (č. 11, s. 11) – *Bahniatka* (č. 12, s. 11) – *Jednať sa – jednať, jednanie* (č. 14, s. 11) – *Jar – jarný – jarovať* (č. 15, s. 11) – *Les – hora a ihličnaté stromy* (č. 16, s. 11) – *Materský – materinský – rodný* (č. 18, s. 11) – *Ovocné stromy, kry a ich plody* (č. 19, s. 11) – *Hotel – motel – hotel* (č. 20, s. 11) – *Red'kev, red'kvička – mrkva* (č. 22, s. 11) – Ako človek využíva názvy z ríše zvierat (č. 23, s. 11) – Láskavá slovenčina (č. 24, s. 11) – Listnaté stromy (s. 25, s. 11) – Gramatika detí (č. 27, s. 11) – *Jabko a jablčko* (č. 28, s. 11) – *Huby* (č. 28, s. 11) – Z múdrosti predkov. *Najprv skoč a potom hvízdaj* (č. 31, s. 11) – *Rozum s vekom rastie* (č. 32, s. 11) – *Prázdna hlava* (č. 34, s. 11) – *Práca odkladaná...* (č. 36, s. 11).

Patrón Spolku svätého Vojtecha a meno *Vojtech*. In: Pútnik svätovojeťský 2006. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 2005, s. 58. ISBN 80-7162-546-9. – Tamže: Bez jednej ovce bude salaš (s. 112).

2006

Miešané vajcia? In: Kultúra slova, 2006, roč. 40, č. 4, s. 252 – 253.

Utvoriť, vytvorit', vytvorit'². In: Národná osveta, 2006, roč. 16, č. 1, s. 25. – Tamže: Častice a citoslovčia z frazeologických zvrátov (č. 2, s. 25). – Názvy sviatkov v pranostikách (č. 3, s. 25). – *Vedecko-technický*, ale *vedeckotechnický* (č. 4, s. 25). – Na tému hypokoristik a novotvorby mien (č. 5 – 6, s. 53). – Dobré žičenia skryté v našich menách (č. 7, s. 25). – Mnohovýznamovosť slova *sedieť* (č. 8 – 9, s. 53). – Zaostréné na slovnú zásobu. Invázia nových slov domáceho i cudzieho pôvodu po roku 1990 [1. časť] (č. 10, s. 29). – [2. časť] (č. 12, s. 27).

2007

Bernolákovo uzákonenie spisovnej slovenčiny – historický medzník v dejinách slovenského jazyka. In: Anton Bernolák – bernolákovci – bernolákovská epocha. Slováci, píšete po slovensky! Tu máte slovo moje o reči vašej (220. výročie kodifikácie spisovnej slovenčiny). Zborník z vedeckej konferencie, ktorá sa uskutočnila 12. a 13. dedembra 2007 v Katolíckom dome evanjelizácie Quo vadis v Bratislave. Zost. J. Prokop – J. Pokorný. Bratislava: Bernolákova spoločnosť 2007, s. 10 – 23. ISBN 978-80-968020-3-6.

Ku koreňom našej identity. Ján Kačala – Rudolf Krajčovič: Prehľad dejín spisovnej slovenčiny. Martin: Matica slovenská 2006. In: Literárny (dvoj)týždenník, 2007, roč. 20, č. 17 – 18, 2. 5. 2007, s. 13 (rec.).

Poklona slovenskej dialektológii. Slovník slovenských nárečí. 2. Bratislava: Veda 2006. In: Literárny (dvoj)týždenník, 2007, roč. 20, č. 17 – 18, 2. 5. 2007, s. 12 (rec.).

Zaostrené na slovnú zásobu. Invázia nových slov domáceho i cudzieho pôvodu po roku 1990 [3. časť]. In: Národná osveta, 2007, roč. 17, č. 1 – 2, s. 53. – Tamže: [4. časť] (č. 3, s. 25). – [5. časť] (č. 4, s. 25). – [6. časť] (č. 5, s. 25). – [7. časť] (č. 6 – 7, s. 53). – Zaostrené na slovnú zásobu. Niektoré nové (správne i nenáležitě) významy slov po roku 1990 [8. časť] (č. 8 – 9, s. 53). – Z administratívno-právnej slovnjej zásoby (č. 10, s. 21). – Rodné mená (č. 12, s. 21).

2008

Rodné mená [1. časť]. In: Národná osveta, 2008, roč. 18, č. 1 – 2, s. 53. – Tamže: [2. časť] (č. 3, s. 24). – [3. časť] (č. 4 – 5, s. 62). – Mali by sme vyhostiť z pravopisu ypsilon? Zamyslenie sa nad historickým a súčasným slovenským pravopisom (č. 6, s. 24). – Spisovná slovenčina a dialekty (č. 7 – 8, s. 43). – Tolerancia a štátny jazyk (č. 10, s. 13). – Z čoho a ako vznikali priezviská (č. 12, s. 28).

Spomienka na profesora Jozefa Štolca. In: Rodák svojim – rodáci svojmu. Spomienkový zborník k 100. výročiu narodenia univ. prof. Jozefa Štolca. [1. vyd.]. Hranovnica: Obecný úrad Hranovnica 2008, s. 85 – 86. ISBN 978-80-89264-19-3.

Literatúra

Dvonč, L.: Súpis prác doc. Kataríny Habovštiakovej za roky 1987 – 1998. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 3, s. 182 – 190.

Krošláková, E.: Životné jubileum Kataríny Habovštiakovej. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 3, s. 180 – 182 (k 70. narodeninám).

Skladaná, J.: Významné životné jubileum Kataríny Habovštiakovej. In: Slavica Slovaca, 1999, roč. 34, č. 2, s. 168 – 169 (k 70. narodeninám).

Habovštiaková, Katarína. In: Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia. Zost. A. Maťovčík. Bratislava – Martin: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov – Slovenská národná knižnica 2001, s. 128. ISBN 80-8061-122-X, 80-89023-08-8.

Katarína Habovštiaková. In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1996 – 2000). Bratislava: Veda 2003, s. 129 – 132. ISBN 80-224-0719-4 (súpis prác K. Habovštiakovej za roky 1996 – 2000).

Habovštiaková, Katarína. In: Sliacky, O. a kol.: Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež. 1. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005, s. 107 – 108. ISBN 80-88878-97-7.

Habovštiaková, Katarína. In: Encyclopaedia Beliana. 5. Galb – Hir. Bratislava: Encyklopedický ústav Slovenskej akadémie vied – Veda 2007, s. 425. ISBN 80-224-0982-7 (heslo).

Katarína Habovštiaková. In: Behýlová, J. – Smetanová, Y.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (2001 – 2005). Bratislava: Veda 2009, s. 128 – 131. ISBN 80-224-0719-4 (doplnok k bibliografii za roky 1986 – 1995, doplnky k bibliografii za roky 1996 – 2000, súpis prác K. Habovštiakovej za roky 2001 – 2005).

Gonda, M.: Katarína Habovštiaková. In: Slovenské národné noviny, 2009, roč. 20 (24), č. 20, s. 5.

*S použitím záznamov Ladislava Dvonča (r. 1999 a 2000)
zostavila Júlia Behýlová*

ROZLIČNOSTI

O pôvode slova *karimatka*. – Počas lektúry rukopisu pripravovaného 2. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka (ďalej SSSJ), zameranej na revíziu etymologického aparátu slovníka, sme sa stretli aj so substantívom *karimatka* „tenká izolačná podložka pod spací vak z pórovitého penovitého materiálu (polyetylénu a pod.)“. Nazdávame sa, že je to vhodná príležitosť pripomenúť si etymologické súvislosti tohto výrazu.

Slovo *karimatka* sa v slovenčine objavilo relatívne nedávno, v posledných desaťročiach (k presnému termínu *post quem* porov. nižšie). V Slovníku slovenského jazyka (Bratislava 1959 – 1968) ho ešte nenachádzame, Krátky slovník slovenského jazyka (ďalej KSSJ) ho uvádza až vo svojom 3., upravenom a doplnenom vydaní z r. 1997 (s. 232). Slovo bolo zaradené do 2., doplneného a prepracovaného vydania Pravidiel slovenského pravopisu (Bratislava 1998, s. 218); ako sme naznačili v úvode, bude ho obsahovať i 2. zväzok SSSJ.

Výraz *karimatka* možno nájsť aj v 1. slovenskom vydaní Slovníka cudzích slov (ďalej SCS; Bratislava 1997, s. 452), preloženého z českého originálu, informácia o pôvode slova však v príslušnom hesle chýba – namiesto etymologického kvalifikátora je tam uvedený len otáznik („<?>“), z čoho vyplýva, že etymológia výrazu nie je jasná.

V tom istom roku vyšlo aj 1. vydanie Veľkého slovníka cudzích slov (ďalej VSCS) od S. Šalinga, M. Šalingovej-Ivanovej a Z. Manikovej (Bratislava – Veľký Šariš 1997), kde sa heslo *karimatka* ešte neuvádza; nachádzame ho až v 2., doplnenom vydaní tejto lexikografickej príručky z r. 2000 (na s. 603). V hesle *karimatka* je použitý etymologický kvalifikátor „/um./“, ktorým sa v slovníku označujú umelo utvorené výrazy.

Otázku pôvodu slova *karimatka* sme riešili už pred niekoľkými rokmi, počas prípravy 2., doplneného a upraveného slovenského vydania SCS; spomenutú informáciu VSCS, že tu má ísť o umelo utvorený výraz, sa nám vtedy nepodarilo verifikovať. V hesle *karimatka* sme použili etymologický kvalifikátor „<a>“, signalizujúci prevzatie z angličtiny (porov. Slovník cudzích slov [akademický]. Bratislava 2005, s. 481). K takémuto riešeniu nás viedol fakt, že v praxi – príležitostne sledujúc turistické internetové servery – sme sa v anglických textoch viackrát stretli s pomenovaním príslušného predmetu v motivačne priezračnej podobe *carry mat*, parafrázovateľnej ako „prenosná podložka“ (od angl. *to carry* „niesť, nosiť; dopravovať a i.“ a *mat* „rohož, podlahová krytina; žinenka; podložka [pod tanier, pod riad] a i.“).

Náhoda chcela, že neskôr – až po vyjdení 2., doplneného a upraveného slovenského vydania SCS – sme na istom turistickom serveri našli (opäť v anglickom tex-

te) aj podobu *karrimat*, ktorá okamžite vzbudila našu pozornosť nielen pre svoju odlišnosť od už zmieneneho označenia *carry mat*, ale aj vzhľadom na väčšiu grafickú zhodu so slovenským výrazom *karimatka*. Pátrajúc po ďalších súvislostiach pomenovania *karrimat*, dospeli sme k nasledujúcim informáciám.¹

Karrimat (v angličtine písané s veľkým, druhotne i s malým začiatočným písmenom) je z hľadiska pôvodu registrovanou značkou (*Karrimat*[®]) britskej spoločnosti Karrimor. Táto spoločnosť (založená v r. 1946) spočiatku vyrábala vaky pre cyklistov, neskôr začala aj s produkciou potrieb pre horolezcov a horských turistov; izolačnú podložku značky *Karrimat* uviedla na trh v r. 1966 – porov. kapitolu *Karrimor*[®] *Brand History* v ponukovom katalógu príslušného výrobcu na jar a leto 2009, voľne dostupnom na stránke www.karrimor.com (prístup: 6. júna 2009).

Označenie *Karrimat* bolo evidentne utvorené na základe názvu spoločnosti *Karrimor*; je nanajvýš pravdepodobné, že forma *Karrimat* vznikla skrížením názvu *Karrimor* a už zmieneneho substantíva *mat* „rohož a i.“ (latinského pôvodu; porov. *The Oxford Dictionary of English Etymology*. Oxford 1996, s. 561).

V slovenčine sa označenie *Karrimat* zaužívalo v znení *karimatka*. Výsledná forma prevzatia vychádza z grafickej podoby pôvodného výrazu (pri prevzatí prostredníctvom hovorenej angličtiny by sme predpokladali skôr formu typu **kerimetka*); fonetická adaptácia slova bola sprevádzaná zjednodušením pôvodného dvojitého *r* (znenie **karrimatka* by sa dalo očakávať azda len pri tzv. písmenkovej výslovnosti). Pokiaľ ide o morfológickú adaptáciu, možno si položiť otázku, prečo sa toto slovo nezaužívalo v slovenčine ako **karimat*, čiže ako maskulínium (tak je to napr. v ruštine, porov. nižšie): forma *karimatka* vznikla akiste pod vplyvom významovo blízkeho domáceho výrazu *podložka*.

Osobitne sa treba zmieniť aj o štylistickej charakteristike slova *karimatka* v dnešnej slovenčine. V citovanom 2. vydaní VSCS z r. 2000 sa výraz *karimatka* označuje kvalifikátorom „šport. slang.“, z čoho vyplýva, že by malo ísť o slangové (t. j. nespisovné) slovo s relatívne obmedzenou sférou používania; už v 3. vydaní KSSJ z r. 1997 sa však tento výraz charakterizoval ako hovorový, čiže patriaci do spisovného jazyka. Zaradenie slova *karimatka* (i ďalších dobových „frekventovaných neologizmov“) medzi hovorové výrazy pozitívne hodnotil aj J. Mlacek, ktorý vo svojej recenzii slovníka (Nad tretím vydaním Krátkeho slovníka slovenského jazyka. In: *Kultúra slova*, 1998, roč. 32, č. 1, s. 7 – 21) zároveň upozornil, že *karimatka* patrí medzi hovorové slová typu *hmlovka*, *krstňa*, *jednotkár*, *jednotriedka*, *kombinačka*, *automobilka*, *bytovka* atď., pri ktorých „je ich hovorovosť oveľa menej výrazná“ ako v prípade hovorových výrazov typu *bolačka*, *búračka*, *jednačka*, *keč-*

¹ Príslušné zistenia zohľadňujeme aj v hesle *karimatka* v pripravovanom Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny.

ka, kondička a pod., ktoré „by bolo možné hodnotiť skôr ako už expresívne“ (s. 18 – 19).

V pripravovanom 2. zväzku SSSJ sa slovo *karimatka* uvádza bez akýchkoľvek štylistických kvalifikátorov, z čoho vyplýva, že ide o neutrálny výraz. V prospech takéhoto hodnotenia môže svedčiť i fakt, že slovenčina nemá pre výraz *karimatka* nijaký jednoslovný ekvivalent – táto okolnosť azda predurčuje slovo *karimatka* na to, aby sa stalo akýmsi „základným“ (a teda štylisticky bezpríznačným) označením príslušného predmetu.²

Vráťme sa však k etymologickej problematike analyzovaného výrazu. Slovo *karimatka* možno zaradiť medzi substantíva vzniknuté na základe obchodných značiek (označujúcich najmä inovatívne, prestížne a pod. výrobky produkované konkrétnymi spoločnosťami), ktorých význam sa postupne zovšeobecnil a ktoré začali označovať príslušný druh či kategóriu produktov bez ohľadu na ich výrobcu. Patria sem výrazy ako *epeda* (z hľadiska pôvodu značka francúzskej spoločnosti Bertrand Faure [od r. 1929], výrobcu sedadiel pre automobilový priemysel), *neskáfé* (podľa značky Nescafé, uvedenej na trh v r. 1939 spoločnosťou Nestlé), *xerox* (pôvodne značka americkej spoločnosti The Haloid Company, uvedená začiatkom 50. rokov 20. stor.), *volkmén* (podľa značkového názvu Walkman [od r. 1979] pre produkt spoločnosti Sony určený pre Japonsko) a i.³

Prípád značky *Karrimat* zároveň ilustruje pôsobenie tzv. ľudovej etymológie, ktorú chápeme ako prejav úsilia hovoriacich „zmeniť značková pojmenováni v popisná, interpretovať slova etymologicky neprůhledná, vřadit slova etymologicky izolovaná do některého etymologického hñzda, kam vlastně od původu nepatřila“ (Večerka, R. a kol.: K pramenům slov. Uvedení do etymologie. Praha 2006, s. 154). Existencia označenia *carry mat* (porov. vyššie) svedčí o tom, že pre časť používateľov angličtiny nie je pôvod názvu *Karrimat* dostatočne jasný, a preto si preň nachádzajú vlastné vysvetlenie v zmysle „prenosná podložka“. Pre takúto reinterpretáciu

² Jednoslovnosť (a teda i stručnosť a výstižnosť) označenia môže byť dôležitým faktorom aj z hľadiska tvorby derivátov od príslušného výrazu. V internetových textoch sa už možno stretnúť so vzťahovým adjektívom *karimatkový* (napr. *karimatkový tábor*, *ubytovanie karimatkového typu*, *karimatkový materiál*...), ba aj s derivátom *karimatkovina* (napr. v kontexte *zmes polyuretánovej peny*, *karimatkoviny a termoizolačnej fólie*) – odhliadnuc od otázky ich štylistického zafarbenia, nazdávame sa, že tvorenie príslušných výrazov na základe viacslovných pomenovaní typu *penová podložka* by bolo menej praktické (**penovopodložkový* a pod.).

³ Podobné sémantické zovšeobecnenie môže, ale nemusí nastať. Tak napr. s časovým odstupom 10 rokov možno konštatovať, že sa nesplnili nasledujúce zámery tvorcov dobovej reklamnej kampane na predplatenú kartu Easy, uvedenú na trh jedným zo slovenských mobilných operátorov: „Logo Euro-Telu je v súčasnosti na vizuáloch oveľa menšie ako logo Easy, čím podporujeme brand Easy. Chceli by sme tým dosiahnuť niečo také, ako sa podarilo dosiahnuť Xeroxu – keď sa namiesto kopírovania bežne hovorí ‚xeroxovanie‘. Aby si ľudia medzi sebou hovorili, že mobily sú buď bežné, alebo Easy“ (Serdelová, Barbora: Z Easy xerox? In: Stratégie v reklame, marketingu a médiách, 1999, č. 12, s. 62).

existujú v angličtine vhodné štruktúrne predpoklady: označenie *carry mat* má oporu v pomenovaniach s koncovým komponentom *mat* (*foam mat* „penová podložka“, *roll mat* „zrolovateľná podložka“ a pod.), ale aj so začiatočným *carry* (*carry bag* „papierové alebo igelitové vrečko s držadlami, poskytované zadarmo v obchode na nákupy“, *carrycot* „taška s držadlami slúžiaca na prenášanie dieťaťa a nahrádzajúca kočík“). – Pre zaujímavosť dodajme, že podobná (z hľadiska remotivujúceho výrazu) ľudovoetymologická interpretácia nastala aj v prípade anglického substantíva *carriole* „ľahký krytý štvorkolesový voz (ťahaný spravidla jedným koňom)“, prevzatého z francúzštiny (porov. *The Oxford Dictionary of English Etymology*, s. 148): v dôsledku zblíženia s domácimi výrazmi *to carry* „niesť, nosiť; dopravovať“ a *all* „všetko, všetok“ sa toto slovo používa i v grafickej podobe *carry-all*, *carryall* (porov. *Oxford English Dictionary*. 2nd ed. Vol. 2. Oxford 1989, s. 923, tam aj o úlohe ľudovej etymológie).

Spomenutá nepriezračnosť názvu *Karrimat* môže viesť aj k jeho ďalším reinterpretáciám. Tak napr. na ruských internetových stránkach nachádzame príslušný výraz v podobách *karrimat* (*каppимат*), resp. *karimat* (*каpимат*), ale aj *karemat* (*каpемат*)⁴ – písanie slova s *e* sa dá objasniť ako hyperkorektné (pisateľ ovládajúci zákonitosti ruskej ortografie sa mylne domnieva, že vokál *i* v predprízvučnej slabike uvedeného výrazu vznikol redukciou pôvodného *e*), nie je však vylúčené, že určitú úlohu tu zohralo aj špekulatívne odvodzovanie príslušného slova od angl. *care material* „materiál potrebný pre starostlivosť (o niečo)“, s ktorým sa možno stretnúť na ruských internetových fórach.⁵ Z tohto hľadiska nevzbudzuje spôsob formálnej adaptácie slovenského substantíva *karimatka* nijaké výhrady.

Lubor Králik

⁴ Takto aj v záhlaví príslušného hesla v ruskej verzii internetovej encyklopédie Wikipedia (<http://ru.wikipedia.org/>).

⁵ Pozri napr. <http://forum.lingvo.ru/actualthread.aspx?tid=30592&pg=-1> (prístup: 6. júna 2009).